UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA GOZDARSTVO IN OBNOVLJIVE
GOZDNE VIRE

Aleksandra ŽIGO JONOZOVIČ

OHRANJANJE BIOTSKE RAZNOVRSTNOSTI V SLOVENSKEM KMETIJSTVU V LUČI MEDNARODNE PRAVNE UREDITVE

MAGISTRSKO DELO

Ljubljana, 2004

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA GOZDARSTVO IN OBNOVLJIVE
GOZDNE VIRE

Aleksandra ŽIGO JONOZOVIČ

OHRANJANJE BIOTSKE RAZNOVRSTNOSTI V SLOVENSKEM KMETIJSTVU V LUČI MEDNARODNE PRAVNE UREDITVE

MAGISTRSKO DELO

CONSERVATION OF SLOVENIAN AGROBIODIVERSITY IN LIGHT OF INTERNATIONAL LEGISLATION

M. Sc. THESIS

Ljubljana, 2004

Magistrsko delo je zaključek podiplomskega študija varstva naravne dediščine.

Senat Biotehniške fakultete je 10. 12. 2001 za mentorja imenoval prof. dr. Andreja Šaleharja in za somentorja prof. dr. Ivana Krefta.

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednica:	doc. dr. Hojka KRAIGHER Gozdarski inštitut Slovenije
Član:	prof. dr. Andrej ŠALEHAR Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko
Član:	prof. dr. Ivan KREFT Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo
Član:	doc. dr. Franci AVSEC Zadružna zveza Slovenije

Datum zagovora:

Naloga je rezultat lastnega raziskovalnega dela.

Aleksandra Žigo Jonozovič

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD Md
DK UDK 631(043.2)=863
KG kmetijstvo/biotska raznovrstnost/zakonodaja/živali/rastline/avtohtone pasme/ avtohtone sorte/intelektualna lastnina
KK AGRIS E10
AV ŽIGO JONOZOVIČ, Aleksandra, univ. dipl. inž. agr.
SA ŠALEHAR, Andrej (mentor)/KREFT, Ivan (somentor)
KZ SI-1000 Ljubljana, Večna pot 83
ZA Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire
LI 2004
IN OHRANJANJE BIOTSKE RAZNOVRSTNOSTI V SLOVENSKEM KMETIJSTVU V LUČI MEDNARODNE PRAVNE UREDITVE
TD Magistrsko delo
OP XIII, 113 str., 4 pregl., 4 sl., 3 pril., 70 vir.
IJ SI
JI sl/en
AI V nalogi obravnavamo problematiko varstva kmetijske biotske raznovrstnosti v Sloveniji s poudarkom na pravni ureditvi tega področja. Z analizo pravnih virov, programskih in drugih dokumentov smo ugotovili odstopanja od evropskih in svetovnih načinov ohranjanja in dogajanj. Predstavili smo dinamiko dogodkov in dokumentov v svetovnem merilu in v Evropski uniji ter v ta okvir umestili dejavnosti in stanje v Sloveniji. Predstavili smo tudi dogajanja, povezana s pojmom intelektualne lastnine nad genskimi viri v kmetijstvu. Ugotovili smo, da so v slovenski zakonodaji s področja ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu določene terminološke praznine in pomanjkljivosti; ni povezave med okoljsko in kmetijsko zakonodajo glede kmetijskih genskih virov; ni zadovoljivo rešeno področje intelektualne lastnine in dostopa do kmetijskih genskih virov ter ni usklajenega razvoja predpisov s področja ohranjanja rastlinskih in živalskih genskih virov v kmetijstvu. Prav tako ni nacionalnega telesa, ki bi koordiniralo delo na tem področju. V nalogi smo razčlenili pojem avtohton kmetijski genski material ter oblikovali predlog sheme njegovega opredeljevanja. Predstavili smo tudi možen način umeščanja delov biotske raznovrstnosti v okoljsko zakonodajo prek dodeljevanja statusa naravne vrednote tistim delom biotske raznovrstnosti v kmetijstvu, ki imajo za Slovenijo določeno zgodovinsko, kulturno in znanstveno vrednost. Slovenija potrebuje zakon, ki bi celovito obravnaval področje ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu in postavil trdne temelje njegovega razvoja.

KEY WORDS DOCUMENTATION

DN Md
DC UDC 631(043.2)=863
CX agriculture/biodiversity/legislation/animals/plants/autochthonous breeds/ autochthonous varieties/intelectual property
CC AGRIS E10
AU ŽIGO JONOZOVIČ, Aleksandra
AA ŠALEHAR, Andrej (supervisor)/KREFT, Ivan (co-supervisor)
PP SI-1000 Ljubljana, Večna pot 83
PB University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Forestry and Renewable Forest Resources
PY 2004
TI CONSERVATION OF SLOVENIAN AGROBIODIVERSITY IN LIGHT OF INTERNATIONAL LEGISLATION
DT M. Sc. Thesis
NO XIII, 113 p., 4 tab., 4 fig., 3 ann., 70 ref.
LA SI
AL sl/en
AB This thesis deals with the issues associated with the protection of the agricultural biodiversity in Slovenia, with an emphasis on the legal regulations in this area. After analyzing the legal sources, stratigic programs and other pertinent documents, we have determined the deviations in Slovenia from European and international norms of conservation and its associated activities. The state of affairs in Slovenia is examined within the framework of the European Union and activities taking place on the international level. The concept of intellectual property rights over agricultural genetic resources is also examined. Slovenian legislation concerning the protection of agricultural biodiversity suffers from both a lack of defined terminology and deficiencies in the terminology that does exist. In Slovenia, there is no connection between environmental and agricultural legislation regarding agricultural genetic resources; there is no satisfactory resolution to outstanding issues in the area of intellectual property and in the area of access to agricultural genetic resources; and there is no harmonized development of regulations in the area of conservation of the genetic resources of plants and animals in agriculture. There is also no national body to coordinate work in this area. In this paper we have analyzed the concept of autochthonous agricultural genetic material and proposed a scheme for defining it. We have also proposed a possible way of inserting aspects of biodiversity into the environmental legislation by assigning the status of "natural value" to those aspects of agricultural genetic diversity which have a particular historical, cultural, and scientific value for Slovenia. Slovenia needs legislation that will completely cover the area of conservation of agricultural biodiversity and become a firm basis on which further development in this area can take place.

KAZALO VSEBINE

str.

Ključna dokumentacijska informacija (KDI) III

Key words documentation (KWD) IV

Kazalo vsebine V

Kazalo preglednic VIII

Kazalo slik VIII

Kazalo prilog IX

Okrajšave in simboli X

Slovarček XIII

1 UVOD 1

2 PREDSTAVITEV PODROČJA 3

2.1 RAZLAGA POJMOV 3

2.1.1 Biotska raznovrstnost v kmetijstvu v dokumentih Konvencije o biološki raznovrstnosti 3

2.2 OHRANJANJE BIOTSKE RAZNOVRSTNOSTI V KMETIJSTVU 5

2.2.1 Metode ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu 5

2.2.2 Ohranjanje BRK – svetovna raven 7

2.2.3 Ohranjanje BRK – Evropska unija 9

2.2.4 Ohranjanje BRK – Slovenija 11

2.3 STANJE GENSKIH VIROV V KMETIJSTVU 13

2.3.1 Svetovna raven 13

2.3.1.1 Rastlinski del 13

2.3.1.2 Živalski del 14

2.3.2 Evropska unija 15

2.3.2.1 Rastlinski del 15

2.3.2.2 Živalski del 16

2.3.3 Slovenija 17

2.3.3.1 Rastlinski del 17

2.3.3.2 Živalski del 17

2.4 PROBLEMATIKA VARSTVA INTELEKTUALNE LASTNINE 19

2.5 PRIMERI ZAKONOV O BIOTSKI RAZNOVRSTNOSTI 25

3 MATERIAL IN METODE 27

3.1 MATERIAL 27

3.2 METODE 27

4 PRAVNI OKVIRI OHRANJANJA KMETIJSKE BIOTSKE RAZNOVRSTNOSTI 29

4.1 MEDNARODNA UREDITEV 29

4.1.1 Programski in strateški dokumenti 29
4.1.1.1 Agenda 21 29
4.1.1.1.1 Napredek od Konference ZN o okolju in razvoju 31
4.1.1.2 FAO Globalni sistem ohranjanja in rabe rastlinskih genskih virov v kmetijstvu in prehrani 33
4.1.1.2.1 Poročilo o stanju svetovnih RGVKP 35
4.1.1.2.2 Globalni akcijski plan za RGVKP 35
4.1.1.2.2.1 Struktura in organizacija 35
4.1.1.2.3 Mednarodna pobuda o rastlinskih genskih virih 36
4.1.1.3 Globalna strategija upravljanja z genskimi viri kmetijskih živali 37
4.1.2 Pogodbe 39
4.1.2.1 Konvencija o biološki raznovrstnosti 39
4.1.2.2 Mednarodna pogodba o rastlinskih genskih virih v kmetijstvu in prehrani 46
4.2 EVROPSKA UNIJA 47
4.2.1 Programski in strateški dokumenti 47
4.2.1.1 Strategija EU za ohranjanje biotske raznovrstnosti 47
4.2.1.2 Akcijski plan ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu 48
4.2.2 Zakonodaja 49
4.2.2.1 Primarna zakonodaja 49
4.2.2.2 Sekundarna zakonodaja 50
4.2.2.2.1 Predpisi, ki vplivajo na ohranjanje in trajnostno rabo genskih virov v kmetijstvu 51
4.2.2.2.1.1 Določila semenarske zakonodaje 51
4.2.2.2.1.2 Določila o gensko spremenjenih organizmih 52
4.2.2.2.1.3 Predpis v postopku sprejemanja 54
4.2.2.2.1.3.1 Predlog uredbe o ohranjanju, vrednotenju, zbiranju in rabi genskih virov v kmetijstvu, ki spreminja Uredbo 1258/99 54
4.2.2.2.2 Predpisi, ki vplivajo na ohranjanje in trajnostno rabo kmetijskih okoljskih sistemov in njihov soobstoj z drugimi ekosistemi 57
4.2.2.2.2.1 Uredba 1257/99 o podpori razvoja podeželja 58
4.2.2.2.2.2 Uredba 445/2002 o natančnih navodilih za uresničevanje Uredbe 1257/99 59
4.2.2.2.2.3 Uredba 1259/99 o splošnih pravilih za shemo neposrednih podpor znotraj Skupne kmetijske politike – "horizontalna" uredba 60
4.2.2.2.2.4 Uredbi o organskem kmetovanju 61
4.2.2.2.2.5 Uredbe o skupnih ureditvah kmetijskih trgov 61
4.2.2.2.3 Predpisi s področja usmerjanja vpliva trgovine na kmetijsko pridelavo in rabo zemljišč 62
4.2.2.2.3.1 Uredbi s področja politike kakovosti 62
4.3 SLOVENIJA 62
4.3.1 Programski in strateški dokumenti 62
4.3.1.1 Okolje 62
4.3.1.1.1 Nacionalni program varstva okolja 62
4.3.1.1.2 Pregled stanja biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti v Sloveniji 63

4.3.1.1.3 Strategija ohranjanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji 63
4.3.1.2 Kmetijstvo 65
4.3.1.2.1 Strategija razvoja slovenskega kmetijstva 65
4.3.1.2.2 Program reforme kmetijske politike 1999–2002 66
4.3.1.2.2.1 Program razvoja kmetijstva, živilstva, gozdarstva in ribištva 2000–2002 66
4.3.1.2.3 Načrt razvoja podeželja 2000–2006 67
4.3.1.2.4 Slovenski kmetijsko-okoljski program – SKOP 2001–2006 68
4.3.1.2.5 Program ohranjanja biotske raznovrstnosti v živinoreji v Sloveniji v letih 2001–2008 69
4.3.2 Zakonodaja 69
4.3.2.1 Ustava Republike Slovenije 69
4.3.2.2 Zakoni 70
4.3.2.2.1 Zakon o varstvu okolja - ZVO (l. 1993) 70
4.3.2.2.2 Zakon o ohranjanju narave – ZON (l. 1999) 72
4.3.2.2.3 Zakon o kmetijstvu - ZKme (l. 2000) 74
4.3.2.2.4 Zakon o živinoreji – ZŽiv (l. 2002) 77
4.3.2.2.5 Zakon o varstvu novih sort rastlin - ZVNSR (l. 1998) 79
4.3.2.2.6 Zakon o semenskem materialu kmetijskih rastlin – ZSMKR (l. 2002) 81
4.3.2.2.7 Zakon o ravnanju z gensko spremenjenimi organizmi – ZRGSO (l. 2002) 82
4.3.2.2.8 Zakon o ratifikaciji Konvencije o biološki raznovrstnosti - MKBR (l. 1996) 83
4.3.2.2.9 Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu Alp (Alpske konvencije) - MKVA (l. 1995) 83

5 RAZPRAVA IN PREDLOGI ZA DOPOLNJEVANJE SISTEMA OHRANJANJA KMETIJSKE BIOTSKE RAZNOVRSTNOSTI V SLOVENIJI 84
5.1 SLOVENSKA ZAKONODAJA 84
5.2 SLOVENIJA IN MEDNARODNA RAVEN 92
5.3 SLOVENIJA IN EU 93
5.4 TERMINI 94
5.4.1 Domače živali – kmetijske živali 95
5.4.2 Domač - avtohton 96

6 SKLEPI 103

7 POVZETEK (SUMMARY) 105
7.1 POVZETEK 105
7.2 SUMMARY 106

8 VIRI 109

ZAHVALA

PRILOGE

KAZALO PREGLEDNIC

str.

Pregl. 1: Število pasem posameznih domačih živali v članicah EU 16

Pregl. 2: Število domačih in tujih sort, vpisanih v sortno listo v letu 2001, po skupinah ali vrstah kmetijskih rastlin 17

Pregl. 3: Stalež in stopnja ogroženosti posameznih slovenskih avtohtonih in tradicionalnih pasem domačih živali v Sloveniji 18

Pregl. 4: Pasemska raznovrstnost domačih živali v Sloveniji v letu 2002 19

KAZALO SLIK

str.

Sl. 1: Shematski prikaz Globalnega sistema za rastlinske genske vire 34

Sl. 2: Shematski prikaz Globalne strategije za upravljanje z genskimi viri kmetijskih živali 38

Sl. 3: Organiziranost naravnih dobrin po ZVO 72

Sl. 4: Predlog sheme dodeljevanja statusa avtohtonega (slovenskega, domačega) genskega materiala kmetijskih rastlin 101

KAZALO PRILOG

Priloga A: Sklepi konferenc FAO in CBD, globalne strategije in načrti ter mednarodne pogodbe širšega pomena, ki obravnavajo ali so povezani z ohranjanjem biotske raznovrstnosti v kmetijstvu

Priloga B: Predpisi, načrti in strategije Evropske unije, ki obravnavajo ali so povezani z ohranjanjem biotske raznovrstnosti v kmetijstvu

Priloga C: Predpisi, načrti, programi in strategije R Slovenije, ki obravnavajo ali so povezani z ohranjanjem biotske raznovrstnosti v kmetijstvu

OKRAJŠAVE IN SIMBOLI

BR – Biotska raznovrstnost

BRK – Biotska raznovrstnost v kmetijstvu

CBD – Convention on Biological Diversity (Konvencija o biološki raznovrstnosti)

CGRFA – Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture (Komisija za genske vire v kmetijstvu in prehrani)

COBISS - Co-operative Online Bibliographic System & Services (Kooperativni online bibliografski sistem in servisi)

COM – Proposed legislation and other Commission communications to the Council and/or the other institutions, and their preparatory papers. Commission documents for the other institutions (legislative proposals, communications, reports, etc.) (Predlogi predpisov in druga sporočila Komisije Svetu in/ali drugim institucijam ter pripravljalni dokumenti le-teh. Dokumenti Komisije za druge institucije – predlogi predpisov, sporočila, poročila, itn.)

COP – Conference of Parties (konferenca pogodbenic)

DAD-IS – Domestic Animal Diversity Information System (Informacijski sistem za raznovrstnost domačih živali)

EAAP – The European Association for Animal Production (Evropsko združenje za živinorejo)

EAAP-AGDP – The European Association for Animal Production – Animal Genetic Data Bank (Računalniška baza podatkov Evropskega združenja za živinorejo)

EEC - European Economic Community (Evropska gospodarska skupnost)

EC - European Communities (Evropske skupnosti)

ECP/GR – European Cooperative Programme for Crop Genetic Resources Networks (Skupni evropski program za mreže genskih virov kmetijskih rastlin)

EU – European Union (Evropska unija)

EUFORGEN – European Forest Genetic Resources Programme (Evropski program za gozdne genske vire)

FAO – Food and Agriculture Organization of the United Nations (Organizacija Združenih narodov za kmetijstvo in prehrano)

GATT – General Agreement on Tariffs and Trade (Splošni carinski in trgovinski sporazum)

GEF – Global Environmental Facilities (Sklad za svetovno okolje)

GPA – Global Plan of Action (Globalni akcijski plan)

GRAIN - Genetic Resources Action International (Menarodno ukrepanje za genske vire)

GSO – Gensko spremenjeni organizmi

GVŽ – Glava velike živine

IPGRI (prej **IBPGR)** – International Plant Genetic Resources Institute (Mednarodni svet (inštitut) za rastlinske genske vire)

IUCN –International Union for Conservation of Nature and Natural Resources -The World Conservation Union (Svetovna zveza za ohranitev narave)

KGVKP – Komisija za genske vire v kmetijstvu in prehrani (CGRFA – Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture)

MKBR – Zakon o ratifikaciji Konvencije o biološki raznovrstnosti

MKGP – Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano

MKVA – Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu Alp

MLS – Multilateralni sistem

MOPE – Ministrstvo za okolje, prostor in energijo

MPRGV – Mednarodna pobuda o rastlinskih genskih virih (International Undertaking on Plant Genetic Resources)

NPVO – Nacionalni program varstva okolja

OJ – Official Journal of the European Union (Uradni list Evropske unije)

PGR – Plant Genetic Resources (rastlinski genski viri - RGV)

PGRFA – Plant Genetic Resources for Food and Agriculture (rastlinski genski vir v kmetijstvu in prehrani)

RGV – rastlinski genski viri (PGR – Plant Genetic Resources)

RGVKP – rastlinski genski vir v kmetijstvu in prehrani (PGRFA – Plant Genetic Resources for Food and Agriculture)

SAPARD - Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development (Posebni pristopni program za kmetijstvo in razvoj podeželja)

SARD – Sustainable agriculture and rural development (Trajnostno kmetijstvo in razvoj podeželja - TKRP)

SBSTTA – Subsidary Body on Scientific, Technical and Technological Advice (Pomožno telo za znanstveno, tehnično in tehnološko svetovanje)

SKOP – Slovenski kmetijsko-okoljski program

TKRP - Trajnostno kmetijstvo in razvoj podeželja

TRIPS – Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights (Sporazum o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine)

UN – United Nations (Združeni narodi – ZN)

UNCED – United Nation Conference on Environment and Development (Konferenca Združenih narodov o okolju in razvoju)

UNEP – United Nation Environmental Programme (Program Združenih narodov za okolje)

UPOV – International Union for the Protection of New Varieties of Plant (Mednarodna zveza za varstvo novih sort rastlin)

WIEWS – The World Information and Early Warning System on Plant Genetic Resources (Svetovni sistem zgodnjega opozarjanja in informiranja o rastlinskih genskih virih)

WTO – World Trade Organization (Svetovna trgovinska organizacija)

ZIL – Zakon o industrijski lastnini

ZKme – Zakon o kmetijstvu

ZN – Združeni narodi

ZON – Zakon o ohranjanju narave

ZRGSO – Zakon o ravnanju z gensko spremenjenimi organizmi

ZSMKR – Zakon o semenskem materialu kmetijskih rastlin

ZVet – Zakon o veterinarstvu

ZVNSR – Zakon o varstvu novih sort rastlin

ZVO – Zakon o varstvu okolja

ZZZiv – Zakon o zaščiti živali

ZŽiv – Zakon o živinoreji

ŽGV – živalski genski viri (AnGR – Animal Genetic Resources)

SLOVARČEK

Kmečke pravice (farmers' rights) so pravice, ki izvirajo iz preteklih, sedanjih in prihodnjih prispevkov kmetovalcev k ohranjanju, izboljšanju in dostopu do rastlinskih genskih virov (Sklep FAO 5/89).

Privilegij kmetovalcev – (farmers' privilege) pravica kmetovalcev, da pridelano seme uporabljajo pri nadaljnji setvi - UPOV 1978, 1990, 1991 (Farmers' privilege ...).

1 UVOD

Biotska raznovrstnost (BR) je temelj za ohranjanje delovanja biosfere, pa tudi zagotavljanja temeljnih dobrin v kmetijstvu, gozdarstvu, industriji, gradbeništvu, zdravstvu, energetiki itn. Pri tem so pomembni tudi organizmi, ki sodelujejo pri opraševanju, nastanku tal in njihovem vzdrževanju. Pri biotski raznovrstnosti v kmetijstvu je genska raznovrstnost znotraj vrste izredno pomembna zaradi človekovega in naravnega izbora. V zadnjih desetletjih žal ugotavljamo njeno pospešeno zmanjševanje.

Biotska raznovrstnost v kmetijstvu (BRK) je širok pojem, ki vključuje dele biotske raznovrstnosti, ki imajo določen pomen za kmetijstvo in pridobivanje hrane. Zajema raznovrstnost živali, rastlin in mikroorganizmov na genskem, vrstnem in ekosistemskem nivoju. Je pomemben del tako naravne kot tudi kulturne dediščine in je zajeta v Konvenciji o biološki raznovrstnosti. V nalogi smo na podlagi dokumentov FAO in Konvencije o biološki raznovrstnosti predstavili razsežnosti biotske raznovrstnosti v kmetijstvu. V teh dokumentih pojem "agriculture" zajema poleg kmetijstva v ožjem pomenu besede (rastlinska pridelava in živalska prireja) tudi področja gozdarstva, ribištva in kmetijskih mikroorganizmov. Nekatera od naštetih področij so bila z vidika pravne ureditve biotske raznovrstnosti že predstavljena - gozdarstvo (Ferlin in sod., 1999; Meglič in sod., 2003). V našem delu smo se osredotočili predvsem na raziskavo pravne ureditve biotske raznovrstnosti na področju agronomije in zootehnike.

Pri nas se je l. 1996 z ratifikacijo Konvencije začel proces zagotavljanja izpolnjevanja obveznosti ohranjanja biotske raznovrstnosti. Že na prvi konferenci pogodbenic (l. 1994) je v odločbi zapisano, da imajo znotraj biotske raznovrstnosti posebno vrednost kmetijske rastline in pasme domačih živali, ki so prilagojene specifičnim razmeram okolja. Zanimivo je, da je Strategija o ohranjanju biotske raznovrstnosti v Sloveniji iz l. 2001 prvi dokument, ki ni s področja kmetijstva, v katerem je zapisano, da imajo znotraj biotske raznovrstnosti posebeno vrednost kmetijske rastline in pasme domačih živali, ki so prilagojene specifičnim razmeram okolja. Zakon o ohranjanju narave iz l. 2000 pa je ta del biotske raznovrstnosti izločil iz svojih določil, kar nas je spodbudilo k proučevanju umeščenosti ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu v sistemu slovenske okoljske zakonodaje. V nalogi smo analizirali našo zakonodajo s stališča varstva biotske raznovrstnosti v kmetijstvu kot izhodišče za nadaljnje delo na tem področju.

Ustrezno pravno varstvo delov BRK je temelj učinkovitega sistema ohranjanja tega pomembnega dela naše naravne dediščine. Republika Slovenija mora omogočiti in zagotoviti uspešno ohranjanje BRK, ki bo usklajeno s svetovnimi konvencijami in pravnimi normami Evropske unije.

V magistrski nalogi obravnavamo problematiko varstva biotske raznovrstnosti v slovenskem kmetijstvu s poudarkom na pravni ureditvi tega področja. Namen dela je bil ugotoviti odstopanja (razlike) od evropskih in svetovnih norm ohranjanja BRK. Predstavili smo dinamiko dogodkov in dokumentov v svetovnem merilu in v Evropski uniji ter v ta okvir umestili tudi dejavnosti in stanje v R Sloveniji. V nalogi smo presodili tudi dogajanja, ki so na področju rabe genskih virov zelo aktualna in so povezana s pojmom intelektualne

lastnine, kjer se prepletajo pravice žlahtniteljev na eni strani in kmetovalcev na drugi. Vsaka država določa svoje prioritete in jih poskuša uresničiti z zakonodajo. Ali naša zakonodaja omogoča ustrezno varstvo biotske raznovrstnosti v kmetijstvu? Ali je to varstvo usklajeno z mednarodnimi pobudami in dokumenti ter dokumenti Evropske unije? Za pravno ureditev katerega koli področja rabimo, med drugim, tudi jasno opredelitev pojmov. Zato smo v nalogi predstavili problematiko opredeljevanja določenih terminov, s posebnim poudarkom na razčlenitvi pojma avtohton genski kmetijski material.

2 PREDSTAVITEV PODROČJA

2.1 RAZLAGA POJMOV

Biotska raznovrstnost je (po Konvenciji o biološki raznovrstnosti) raznolikost živih organizmov iz vseh virov, ki med drugim vključuje kopenske, morske in druge vodne ekosisteme ter ekološke komplekse, katerih del so; to vključuje raznovrstnost znotraj samih vrst, med vrstami in raznovrstnost ekosistemov.

Pojem kmetijska biotska raznovrstnost – BRK (agrobiodiverziteta – agrobiodiversity oz. agricultural biodiversity) – je razmeroma nov. BRK je rezultat medsebojnega delovanja okolja, genskih virov ter človekovega večtisočletnega upravljanja in rabe. Ne zajema samo vrstno in kmetijsko-ekosistemsko raznovrstnost, ampak tudi kulturno raznovrstnost. Posebnost BRK je v njeni uporabnosti za človeka. Čeprav se je raba izraza kmetijska biotska raznovrstnost razširila v novejšem času, je delo na nekaterih njenih sestavnih delih utečeno; večinoma na različnih področjih ohranjanja in rabe genskih virov.

2.1.1 Biotska raznovrstnost v kmetijstvu v dokumentih Konvencije o biološki raznovrstnosti

Za potrebe Konvencije o biološki raznovrstnosti biotska raznovrstnost v kmetijstvu pomeni raznovrstnost med živimi organizmi, ki so povezani s pridelovanjem kmetijskih rastlin in rejo živali, ter ekološki kompleks, katerega sestavni delo so; to vključuje raznovrstnost znotraj vrste, med vrstami in med ekosistemi (Convention on ..., 1996).

Na delavnici FAO, ki je bila leta 1998 o ohranjanju BRK in funkcij kmetijskih ekosistemov, so izdelali koncept, po katerem BRK združuje živali, rastline in mikroorganizme ter njihovo raznovrstnost, kar je potrebno za ohranjanje ključnih funkcij kmetijskih ekosistemov, njihove strukture in procese v pridelavi hrane (Report: Sustaining Agricultural ..., 1999).

Tudi pogodbenice Konvencije o biološki raznovrstnosti se zavedajo specifične narave BRK, njenih posebnih značilnosti in težav, ki terjajo posebne rešitve (Priloga A: CBD - Sklep II/15, 1995). Posebne značilnosti so:

- BRK je osnova za zadovoljevanje osnovnih človekovih potreb po hrani in življenjski varnosti;
- z BRK aktivno upravljajo kmetovalci; velik del BRK se ne bi ohranil brez človekovega posredovanja; tradicionalno znanje in kultura sta sestavna dela upravljanja z BRK;
- med državami je velika odvisnost glede genskih virov v kmetijstvu, večinoma zato, ker ekonomsko pomembni kmetijski sistemi temeljijo na introduciranih rastlinskih in živalskih vrstah;
- za kulturne rastline in domače živali je pestrost znotraj vrste vsaj tako pomembna kot tista med vrstami ter se je zelo diferencirala ravno zaradi potreb kmetijstva;

- zaradi obsega človekovega upravljanja z BRK je njeno ohranjanje znotraj pridelovalnega sistema naravno povezano s trajnostno rabo; ohranjanje v zavarovanih območjih je manj pomembno;
- vseeno pa je v industrijskem kmetijskem sistemu velik del biotske raznovrstnosti shranjen *ex situ.*

Razsežnosti BRK[1] so predstavljene v dokumentu konvencije (Convention on ..., 1999):

A) Genski[2] viri v kmetijstvu in prehrani (vrste, pasme in sorte, njihovi divji sorodniki in gozdni genski viri[3]) vključujejo:

1. rastlinske genske vire, vključno s travniškimi in pašniškimi vrstami ter z gozdnimi genskimi viri,

2. živalske genske vire, vključno z genskimi viri rib (veliko stvari s področja genskih virov rib je mogoče upoštevati v programih za celinske vode ter morsko in obalno biotsko raznovrstnost, tu pa je poudarek na akvakulturah in marikulturah, vključno z rejo rib kot sestavnim delom kmetovanja),

3. mikrobne genske vire (vključno z rizobnimi bakterijami, glivami, kot so kvasovke, itn.).

Našteti genski viri so osnova v kmetijski pridelavi. Kultivirane vrste, vključno z udomačenimi (domestificiranimi), sodijo v kategorijo tako imenovane načrtovane BRK. Sem sodijo tudi prostoživeče rastline in živali, s katerimi upravlja človek. Raznovrstnost je pomembna tako na vrstnem kot tudi genskem nivoju, ker omogoča tako naključne kot tudi načrtovane žlahtniteljske izboljšave. Medsebojni vpliv okolja, genskih virov in upravljavske prakse, ki se pojavlja v razmerah *in situ*, znotraj kmetijskih ekosistemov omogoča vzdrževanje dinamičnega nabora BRK. To dopoljnjujejo formalni žlahniteljski programi, vključno z rabo nove biotehnologije, ki večinoma rabi *ex situ* genske vire. Nova biotehnologija ponuja tudi načine povečevanja raznovrstnosti genskih virov.

B) Deli BRK, ki prispevajo ekološko korist, večinoma sodijo v kategorijo tako imenovane pridružene BRK in vključujejo:

1. funkcionalno biotsko raznovrstnost v kmetijskih produkcijskih sistemih, ki jo zagotavljajo različni organizmi:

---

[1] V teminologiji FAO biotska raznovrstnost v kmetijstvu obsega področje rastlinske pridelave, reje živali, ribištva in gozdarstva - vključno z upravljanjem s prostoživečimi živalmi in z zavarovanimi območji (Convention on ..., 1997).

[2] V angleščini se uporablja termin "genetic resources". Pri nas se izraz "genetic" včasih prevaja kot genski včasih pa kot genetski. Termina "genski" in "genetski" pa se ločita po pomenu podobno kot "biotski" in "biološki".

[3] Biotsko pestrost gozdov v novejših mednarodnih in domačih pravnih dokumentih so obdelali Ferlin in sod. (1999) ter Meglič in sod. (2003).

- za kroženje hranil, razkroj organske snovi in ohranjanje rodovitnosti tal (talni mikroorganizmi, deževniki, mravlje, različni simbionti ...);
- za uravnavanje bolezni in škodljivcev;
- opraševalci (večinoma čebele in druge žuželke, tudi nekateri ptiči, netopirji itn.);

2. biotska raznovrstnost, ki omogoča ekološke storitve v širšem pomemu. To so storitve, ki so pomembne za kmetijstvo na krajinskem nivoju ali na nivoju sistema kmetovanja (kroženje vode, vzdrževanje kakovosti voda, regulacija površinskega odtoka, uravnavanje lokalnega podnebja, vezava ogljika ter ohranjanje habitatov);

3. mikroorganizmi.

Na oblikovanje BRK pomembno vplivajo abiotski dejavniki.

Kmetijska biotska raznovrstnost je večinoma oblikovana s človekovo dejavnostjo in upravljavsko prakso. Socio-ekonomska in kulturna razsežnost vključuje (Convention on ..., 1999):

- tradicionalno in lokalno znanje o BRK, kulturne dejavnike in procese sodelovanja,
- socio-ekonomsko okolje, vključno s trgovinskimi in tržnimi praksami ter z lastninskimi pravicami.

2.2 OHRANJANJE BIOTSKE RAZNOVRSTNOSTI V KMETIJSTVU

2.2.1 Metode ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu

Načine ohranjanja delimo v dve skupini: *in situ* in *ex situ*. Optimalna kombinacija obeh je pogoj za uspešno ohranjanje BRK.

In situ načini

Nekoč so se *in situ* programi ohranjanja uporabljali za ohranjanje gozdov in delov narave posebnega pomena. V novejšem času pa so spoznali, da je ta tehnika zelo pomembna tudi za ohranjanje genskih virov v kmetijstvu.

Zavarovana območja imajo pomembno vlogo pri ohranjanju prostoživečih vrst, sorodnikov kmetijskih rastlin in domačih živali ali pa vrst, ki se uporabljajo v prehrani. Zavzemajo 926.349.000 ha zemeljske površine. Večina rastlinskih genskih virov, ki so pomembni za kmetijstvo, je zunaj zavarovanih območjih. (IUCN United Nations List of National Parks and Protected Areas, 1993, cit. po Report on the State ..., 1996).

V številnih državah so kmetovalci dejansko tisti, ki gensko raznovrstnost ohranjajo z gojenjem in rejo tradicionalnih sort oz. pasem. Pri tem izvajajo tudi selekcijo na želene lastnosti. Tako početje ne zagotavlja samo ohranjanja, ampak tudi razvoj raznovrstnosti. Ker je proces slabo dokumentiran, ne moremo ocenjevati njegove uspešnosti pri ohranjanju genskih kombinacij. Odpira pa se potreba po sodelovanju med znanstveniki in nosilci tradicionalnega znanja, ki bi omogočilo uspešnejše ohranjanje in razvoj genskih

virov v kmetijstvu. Treba je spodbujati pridelavo in izmenjavo semenskega materiala med kmetovalci (Report on the State ..., 1996).

Ex situ načini

Nevarnost genske erozije, na katero sta prvič opozorila znanstvenika Harlan in Martini v 30-tih letih prejšnjega stoletja, je pripeljala do prvih mednarodnih pobud FAO v naslednjih desetletjih ter v l. 1974 do ustanovitve Mednarodnega sveta za rastlinske genske vire (International Board for PGR - IBPGR) zaradi koordinacije mednarodnega programa za rastlinske genske vire (Report on the State ..., 1996). V praksi je to povzročilo zbiranje in ohranjanje rastlinskih genskih virov (poglavitno *ex situ*, v genskih bankah). V 70-tih so se strokovnjaki upravičeno bali, da je na voljo zelo malo časa za zbiranje in varovanje teh virov pred izumiranjem na pridelovalnih površinah. Rezultat prizadevanj sta dva dosežka:

- povezava institucijskih struktur, virov financiranja, strategij, strokovnjakov in na hitro zgrajenih genskih bank in
- reševanje in ustvarjanje ogromnih zbirk rastlinskih genskih virov.

Zdajšnji sistem genskih bank ter zbirke so bile večinoma ustanovljene v 70-tih in 80-tih letih prejšnjega stoletja. Ker še ni bil narejen obsežen popis genskih virov v kmetijstvu (divjih in kultiviranih, *in situ* in *ex situ*), je nemogoče oceniti, koliko so zdajšnje *ex situ* zbirke odsev celotne raznovrstnosti *in situ*. Pomanjkanje kakovostnih popisov postaja vedno večja ovira pri načrtovanju in prednostnem obravnavanju zbiranja in drugih postopkov ohranjanja (Report on the State ..., 1996).

Ex situ zbirke spremljajo naslednje pomanjkljivosti: nezadovoljiva oprema (pomanjkanje hladilnic, preprečevanje izpada elektrike, vzdrževanje vlage, …); nezadostna stopnja obnavljanja (starostno propadanje materiala); pomanjkanje podatkov o genskem materialu (tudi do 90 % materiala) in slabi informacijski sistemi; nezaželeno podvajanje (na lokalnem in globalnem nivoju) ter nezadostno varnostno podvajanje (Report on the State ..., 1996).

Etnobotanični podatki o zgodovini in lokalni uporabi genskih virov so najpogosteje borni in, vsaj v podatkovnih bazah, nedostopni (Report on the State ..., 1996).

Ponavadi se genske banke na prostem uporabljajo za vrste, ki jih razmnožujemo vegetativno, imajo dolg življenjski cikel ali razvijejo semena s kratko življenjsko dobo. V takih bankah so rastline večinoma opisane in ovrednotene, so pa zato bolj ranljive bodisi zaradi škodljivcev in bolezni bodisi zaradi vremenskih dejavnikov (Report on the State ..., 1996).

In vitro metoda se trenutno razvija kot alternativna ali dopolnilna metoda ohranjanja (npr. tkivne kulture kmetijskih rastlin oz. zamrzovanje semen, jajčec, zarodkov, celic domačih živali) (Report on the State ..., 1996).

Botanični vrtovi imajo poleg svoje vzgojne in izobraževalne funkcije lahko pomembno vlogo – čeprav včasih zanemarjeno – v sistemu ohranjanja rastlinskih genskih virov v kmetijstvu in prehrani (RGVKP). Pogosto v njih raste veliko zdravilnih in okrasnih rastlin. Lahko hranijo tudi lokalne kultivarje ali pa divje sorodnike kulturnih rastlin, ki jih ne najdemo v drugih *ex situ* zbirkah. Ponavadi ohranjajo veliko medvrstne, manj pa znotrajvrstno raznovrstnost (Report on the State ..., 1996). Živalski vrtovi so vzporednica botaničnim vrtovom.

2.2.2 Ohranjanje BRK – svetovna raven

Pomen biotske raznovrstnosti je bil priznan že na Konferenci Združenih narodov o človekovem okolju (Stockholm, junij 1972), na kateri je bila sprejeta Deklaracija o človekovem okolju. Po konferenci je Generalna skupščina ZN ustanovila UNEP (Program ZN o okolju) (Skoberne, 2001).

Razumevanje BRK se je razvilo v zadnjih tridesetih letih – od spoznanja pomena genske raznovrstnosti, posebno kmetijskih rastlin, in poudarka na *ex situ* pristopu v 70-tih do sprejema *in situ* pristopa v 90-tih ter zdajšnjega razvoja agroekosistemskega pristopa (Report: Sustaining Agricultural ..., 1999).

V 80-tih letih prejšnjega stoletja se je začel oblikovati koncept trajnostnega kmetijstva in razvoja podeželja (Sustainable agriculture and rural development – SARD), ki podpira združevanje okoljskih in pridelovalnih ciljev (Report: Sustaining Agricultural ..., 1999).

Leta 1983 se je začel razvoj Globalnega sistema za ohranjanje in rabo rastlinskih genskih virov v kmetijstvu in prehrani (Global System for the Conservation and Utilization of Plant Genetic Resources for Food and Agriculture), ko je bila na konferenci FAO ustanovljena Komisija za rastlinske genske vire – Sklep FAO 9/83 (Priloga A). Od leta 1995 je njen mandat razširjen na vse dele kmetijske biotske raznovrstnosti – živali, gozdarstvo, ribe, mikroorganizmi, žuželke, talni organizmi, … - Sklep FAO 3/95 (Priloga A) in je preimenovana v Komisijo za genske vire v kmetijstvu in prehrani – KGVKP (Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture - CGRFA). Njena ustanovitev pomeni priznanje pomena genskih virov v kmetijstvu in je temelj za izvajanje ukrepov ohranjanja na medvladni ravni.

Globalni sistem zajema tako *ex situ* kot *in situ* ohranjanje ter rabo rastlinskih genskih virov. V sistem je vključenih 165 držav in Evropska unija (Members of ..., 2003).

Na konferenci FAO je bil sprejet tudi formalni okvir delovanja – Mednarodna pobuda o rastlinskih genskih virih (International Undertaking on PGR) - Sklep FAO 8/83 (Priloga A) kot orodje za izboljšanje mednarodnega usklajevanja v zadevah, povezanih z dostopom do RGVKP. To je bil prvi obsežen mednarodni dokument, ki se je ukvarjal z genskimi viri. Pridružilo se mu je 113 držav, ki želijo zagotoviti, da se rastlinski genski viri, ki so ekonomskega in/ali socialnega pomena (posebno za kmetijstvo) raziščejo, ohranijo, vrednotijo in postanejo dostopni za žlahtniteljske in znanstvene namene. Njegovo izvajanje je spremljala Komisija za genske vire v kmetijstvu in prehrani.

Leta 1992 je v Rio de Janeiru potekala Konferenca ZN o okolju in razvoju. Med drugim so obravnavali tudi področje varstva naravnih virov in ohranjanja biotske raznovrstnosti. Na podlagi sklepa Konference so ustanovili Komisijo ZN za trajnostni razvoj. Na konferenci so, poleg drugih, sprejeli dokumente: Agendo 21 (poglavje 14: Trajnostno kmetijstvo in razvoj podeželja ter poglavje 15: Ohranjanje biotske raznovrstnosti), Deklaracijo o okolju in razvoju ter Konvencijo o biološki raznovrstnosti, ki so jo odprli za podpise (veljati je začela po trideseti ratifikaciji, in sicer decembra 1993) (Sustaining life on ..., 2000).

Leta 1993 je FAO začel z razvojem Globalne strategije upravljanja z genskimi viri kmetijskih živali (farm animals) z ustanovitvijo tehničneg programa znotraj Oddelka za rejo in zdravje živali (Animal Production and Health Division), zdaj pa se le-ta razvija pod vodstvom medvladnega mehanizma. Medvladni proces za živalske genske vire je postal mogoč prek širitev mandata Komisije za rastlinske genske vire na vse genske vire v kmetijstvu in prehrani l. 1995 (The Global Strategy for ..., 1999).

Globalna strategija prispeva okvir za ustanovitev nacionalnih, regionalnih in globalnih politik, strategij in akcij ter lahko prispeva k olajšanju in koordinaciji aktivnosti neodvisnih organizacij, ki se ukvarjajo z živalskimi genskimi viri znotraj trajnostnega kmetijstva in razvoja podeželja. Ključna sestavina Strategije je na državah temelječe načrtovanje in izvajalska infrastruktura. Le-to vključuje pet strukturnih elementov: globalno središčno točko, regionalne in nacionalne središčne točke, mehanizem za vključevanje donatorjev in zainteresiranih strani ter informacijski sistem DAD-IS (Informacijski sistem za raznovrstnost domačih živali - Domestic Animal Diversity Information System) (The Global Strategy for ..., 1999).

Na Konferenci FAO v Leipzigu leta 1996 sta bila predstavljena ključna elementa Globalnega sistema za rastlinske genske vire: Poročilo o stanju svetovnih RGVKP (Report on the State ..., 1996) in Globalni akcijski plan za RGVKP (Priloga A).

Poročilo, ki je temelj za izvajanje Globalnega akcijskega plana na RGVKP, je bilo pripravljeno na podlagi 151 državnih poročil in je prva obsežna ocena stanja na področju ohranjanja in uporabe svetovnih rastlinskih genskih virov v kmetijstvu (v končnem poročilu so bila iz nacionalnih poročil izvzeta poročila o gozdnih genskih virih).

Globalni plan za ohranjanje in trajnostno rabo RGVKP je sprejelo več kot 150 držav. V njem je izražena potreba po uresničitvi kmečkih pravic (farmers' rights). Z njim naj bi bili postavljeni trdni temelji za ohranjanje in trajnostno rabo RGVKP. Njegovo uresničevanje pomembno prispeva k izvajanju Konvencije o biološki raznovrstnosti na področju kmetijstva. Izvajanje nadzira KGVKP.

Pomemben mehanizem znotraj Globalnega sistema je tudi Svetovni sistem zgodnjega opozarjanja in informiranja o rastlinskih genskih virih - WIEWS (The World Information and Early Warning System on Plant Genetic Resources), ki vključuje podatke o državah, *ex situ* zbirkah ter podatkovno bazo o podatkovnih bazah, registre institucij, ki se ukvarjajo z ohranjanjem in uporabo RGVKP, seznam znanstvenikov v institucijah po državah, podatke o zakonodajah itn. (WIEWS: ...).

Po prej omenjeni konferenci FAO v Leipzigu se pri ohranjanju in rabi RGVKP prehaja na *in situ* pristop.

Leta 1998 je Mednarodna delovna skupina za živalske genske vire v kmetijstvu in prehrani, ki deluje znotraj KGVKP, začela pripravljati Poročilo o stanju svetovnih živalskih genskih virov (Conserving and developing ...) po vzoru na enako o rastlinskih genskih virih, ki je bilo predstavljeno l. 1996 v Leipzigu.

Novembra leta 2001 je bila na konferenci FAO - po dolgoletnih usklajevanjih Mednarodne pobude o rastlinskih genskih virih s Konvencijo o biološki raznovrstnosti - sprejeta obvezujoča Mednarodna pogodba o rastlinskih genskih virih v kmetijstvu in prehrani (Priloga A), največji mednarodni inštrument, v katerem se izraža pomembnost dostopa in delitve koristi kot osnova trajnostne rabe RGVKP.

Iz napisanega je razvidno, da na mednarodnem nivoju potekajo številne dejavnosti za usklajevanje dela na področju ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu. Poseben poudarek je na ohranjanju, vrednotenju in uporabi genskih virov. Pri tem imata vodilno vlogo FAO in Konvencija o biološki raznovrstnosti, ki se med sabo usklajujeta in dopolnjujeta.

2.2.3 Ohranjanje BRK – Evropska unija

Evropska unija - EU - je leta 1992 objavila Uredbo 2078/92 (Priloga B), v kateri so postavljeni temelji kmetijsko-okoljskim ukrepom, ki obsegajo načine rabe kmetijskih zemljišč, ki so skladni z varstvom in izboljšanjem okolja, krajine, naravnih virov, tal in genskih virov.

Leta 1993 je EU ratificirala Konvencijo o biološki raznovrstnosti (Priloga B: Strategija EU ..., 1998). Le-ta je pravno obvezujoč dokument, ki državam pogodbenicam nalaga, da morajo pripraviti in sprejeti državne strategije, načrte ali programe za ohranitev biotske raznovrstnosti ter trajnostno rabo njenih sestavin. Nalaga jim tudi, naj načelo ohranjanja in trajnostne rabe vključijo tudi v sektorske in medsektorske načrte, programe in politike. Izvajanje določa dva izvajalska koraka: prvi je strategija, drugi pa je izdelava akcijskih načrtov ter ukrepi Komisije EU.

Leta 1993 je bil sprejet 5. akcijski plan o okolju in trajnostnem razvoju, znan pod imenom Proti trajnosti, v katerem so predstavljeni ukrepi za dosego tega cilja v obdobju 1992–2000. Med ciljne sektorje je program uvrstil tudi kmetijstvo, ki pomembno vpliva na obremenjevanje okolja. Leta 1998 je bila opravljena revizija Programa, v kateri je poudarjena potreba upoštevanja okoljskih zahtev znotraj drugih sektorjev ter krepitev in boljše izvajanje okoljske zakonodaje (Priloga B: Sklep št. 2179/98/ES). Na področju mednarodnega sodelovanja dokument poudarja tudi delovanje glede uresničevanja določil Konvencije o biološki raznovrstnosti.

Leta 1994 je Evropska unija začela izvajati program ohranjanja, opisovanja, zbiranja in rabe genskih virov v kmetijstvu z Uredbo 1467/94 (Priloga B).

Leta 1998 je Generalni direktorat XI, ki je pristojen za okolje, pripravil Strategijo EU za ohranjanje biotske raznovrstnosti (Priloga B). Na področju kmetijstva izpostavlja tri skupine sektorskih ciljev:

1. ohranjanje in trajnostna raba, *in situ* in *ex situ*, genskih virov vrst, sort, pasem domačih živali in mikroorganizmov trenutne ali potencialne vrednosti v kmetijstvu;
2. ohranjanje in trajnostna raba kmetijskih okoljskih sistemov in njihovo povezanost z drugimi ekosistemi;
3. usmerjanje vpliva trgovine na kmetijsko pridelavo in rabo zemljišč.

Leta 1999 je bil objavljen dokument Usmeritve k trajnostnemu kmetijstvu (Priloga B), v katerem je predstavljen razvoj ideje o trajnostnem kmetovanju znotraj EU. V njem je opisano ozadje, ki je vplivalo na vključevanje varstva okolja in posledično ohranjanja kmetijske biotske raznovrstnosti v zakonodajo.

Leta 1999 je bilo končano delo glede akcijskega načrta - Agenda 2000, katerega glavna cilja sta: krepitev politik Skupnosti in postavitev novega finančnega okvirja za obdobje 2000–2006, z upoštevanjem širitve. Med drugim določa eno od najobsežnejših reform kmetijske politike Skupnosti. Nova kmetijska politika podpira širšo ekonomiko podeželja in ne samo kmetijsko pridelavo; priznava multifunkcionalnost kmetijstva in podpira kmetovanje, ki ohranja in izboljšuje podeželje in krajino. Spodbuja okolju prijazno kmetovanje. Za dodatne okoljske storitve je predvideno nagrajevanje znotraj okrepljenih kmetijsko-okoljskih ukrepov (Agenda 2000: For a stronger ...).

Leta 2001 je Komisija Evropske skupnosti pripravila Akcijski plan za biotsko raznovrstnost v kmetijstvu (Priloga B). Le-ta je sestavni del svežnja ukrepov v podporo strategije EU za predvidevanje, preprečevanje in izkoreninjanje vzrokov pomembnega zmanjševanja ali izgube biotske raznovrstnosti. V tem dokumentu je analiza vpliva kmetijskih instrumentov pri doseganju sektorskih ciljev.

Evropska skupnost aktivno izvaja Agendo 21, mednarodni načrt za uresničevanje trajnostnega razvoja, ki je osnovno načelo politike EU. Leta 2001 je bila sprejeta Strategija trajnostnega razvoja EU (Priloga B). V njej je poudarjena potreba po ravnovesju med ekonomsko rastjo, socialno usklajenostjo in varstvom okolja.

Leta 2002 se je začel 6. okoljski akcijski program Okolje 2010: naša prihodnost – naša izbira (Priloga B: Sklep št. 1600/02/ES), ki postavlja prednostne naloge Unije na področjih: podnebnih sprememb, narave in biotske raznovrstnosti, okolja, zdravja in kakovosti življenja ter naravnih virov in odpadkov. Cilj desetletnega programa je tudi varovanje, ohranjanje, obnavljanje in razvoj delovanja naravnih sistemov, naravnih habitatov, prostoživeče flore in favne zaradi preprečevanja izgube biotske raznovrstnosti, vključno z genskimi viri, in sicer tako na nivoju EU kot na širši ravni. Za doseganje tega cilja pa je treba razvijati novo zakonodajo in tudi v njej, ko je to primerno, spreminjati obstoječe predpise. Pri tem pa bo treba bolj sistematično opazovati izvajanje okoljske zakonodaje v državah članicah.

Junija l. 2002 je EU podpisala Mednarodno pogodbo o rastlinskih genskih virih v kmetijstvu in prehrani (International treaty …).

2.2.4 Ohranjanje BRK – Slovenija

V Sloveniji je pred 80-timi leti prejšnjega stoletja zbiranje genskega materiala kmetijskih rastlin potekalo brez načrtne podpore države. Tedaj so nastajale zbirke bolj ali manj interne narave.

Leta 1988 je prof. dr. Jože Spanring pripravil študijo o delovanju Jugoslovanske genske banke. V okviru tega projekta se je v Sloveniji začelo sistematično zbiranje domorodnih rastlin. Nadaljnje zbiranje in proučevanje je financiralo tedanje Ministrstvo za znanost in tehnologijo: od leta 1991 do 1993 gensko banko ajde, avtohtonih pasem živali in mikroorganizmov; od leta 1992 do 1994 pa gensko banko vrtnin, krompirja, krmnih rastlin, jagodičja, vinske trte, hmelja, zdravilnih in aromatičnih rastlin. V letih 1993, 1994 in 1995 je Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano financiralo gensko banko sadnih rastlin, koruze, hmelja, trav in detelj (Černe, 1999).

Pri nas je biotska raznovrstnost domačih živali pridobila na pomenu v osemdesetih letih, ko je bila v Evropi ustanovljena banka genetskih podatkov domačih živali. Slovenija se je vključila v delo prav na začetku in posredovala prve podatke o avtohotnih slovenskih pasmah. Po letu 1991 se intenzivneje ukvarja z ohranjanjem avtohtonih pasem predvsem skupina raziskovalcev na Oddelku za zootehniko Biotehniške fakultete. V tem letu je bil odobren projekt Izvrednotenje in ohranitev slovenskih genskih resursov. Osnovna cilja projekta sta bila: proučiti stanje avtohtonih slovenskih pasem ovc in prašičev ter raziskati možnost za njihovo ohranitev in vzpostaviti infrastrukturne dejavnosti za zbirke mikrobnih kultur. Po letu 1993 se je delo nadaljevalo s projektom Ohranitev avtohtonih slovenskih pasem domačih živali, ki obsega vse potrebne ukrepe za zavarovanje ogroženih avtohtonih pasem, popis, ugotovitev stanja in ogroženosti ter ustrezne načine ohranjanja. Projekt predvideva tudi vzpostavitev sodelovanja in vključevanje Slovenije v mednarodne vladne in nevladne organizacije, ki si prizadevajo ohraniti avtohtone pasme domačih živali (Pregled stanja biotske ..., 2001; Šalehar in sod., 2002).

Na začetku so bili v projekt ohranjanja zajete ovce, kokoši in prašiči, pozneje pa še druge vrste domačih živali. Skupen cilj je nadaljnje iskanje ostankov teh pasem in zagotavljanje plemenskega materiala. Potrebne so številne terenske raziskave na lokacijah, kjer so ostanki posameznih avtohtonih pasem domačih živali. Pri nekaterih bosta opravljena tudi genski test ter odvzem in analiza krvi. Nenehno je treba izvajati tudi vsa rejska opravila, povezana z označevanjem živali, rodovništvom, preprečevanjem depresije zaradi inbridinga, načrtnim osveževanjem populacij, merjenjem proizvodnih lastnosti in ocenjevanjem plemenske vrednosti (Šalehar in sod., 2002).

Na podlagi stopnje ogroženosti posameznih pasem so bili v minulem desetletju izvedeni ukrepi, s katerimi je za zdaj skoraj pri vseh vrstah slovenskih pasem domačih živali preprečeno zmanjševanje števila. Da bi ohranili doseženo stopnjo ohranjanja biotske raznovrstnosti v živinoreji, je treba vsa ohranitvena dela nenehno izvajati in dopolnjevati.

Nujni so novi pristopi k ohranjanju *in situ* ter vključevanje novih tehnologij ohranjanja *ex situ* (zamrzovanje semena, zarodkov, kar pri vseh vrstah še ni mogoče) (Šalehar in sod., 2002).

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano je leta 1995 imenovalo Komisijo za pripravo in izvajanje nacionalnega programa Slovenska rastlinska genska banka, ki je sestavljena iz strokovnjakov Kmetijskega inštituta Slovenije, Biotehniške fakultete, Oddelka za agronomijo, Inštituta za kmeljarstvo in pivovarstvo Žalec, Gozdarskega inštituta Slovenije ter Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano (Pregled stanja biotske …, 2001).

Naloge komisije so (Pregled stanja biotske …, 2001):

- koordiniranje proučevanja in ocenjevanja zbranih genskih virov,
- pregledovanje in potrjevanje letnih programov in sredstev za kmetijske genske vire,
- usklajevanje dolgoročnih programov s Konvencijo o biološki raznovrstnosti in vključitev tega programa v nacionalno strategijo za izvajanje Konvencije o biološki raznovrstnosti,
- ustanovitev in delovanje centralne bazične zbirke semena kmetijskih rastlin v zamrzovalnici pri -20 °C na Kmetijskem inštitutu Slovenije, kjer so leta 1994 uredili prostore za dolgotrajno hranjenje,
- ustanovitev in delovanje enotnega dokumentacijskega in informacijskega sistema kmetijskih in gozdnih rastlin, ki bo po internetu povezoval vse, v nacionalni program vključene institucije z mednarodnimi podatkovnimi bazami, kar bo omogočilo predstavitev slovenskih genskih virov in sodelovanje s sorodnimi institucijami po svetu,
- mednarodno sodelovanje pri Evropskem skupnem programu za kmetijske genske vire[4] (ECP/GR), ki je pri IPGRI v okviru mrež za žita, krmne rastline, vrtnine, zrnate stročnice, sadne vrste, vinsko trto, industrijske rastline in krompir ter manj pomembne kmetijske rastline, dokumentacijo in informacije, ohranjanje *in situ* in na kmetijah.

Leta 1996 je Slovenija ratificirala Konvencijo o biološki raznovrstnosti, s katero je sprejela obveznost ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu (Priloga C).

Državni zbor je leta 1999 sprejel Nacionalni program varstva okolja (Priloga C), katerega eden od prednostnih ciljev je ohranjanje biotske raznovrstnosti. V poglavju o kmetijstvu in gozdarstvu so vključene smernice, ki jih opredeljuje Program reforme kmetijske politike iz leta 1998 (Priloga C); med drugim tudi rejo/pridelavo ogroženih pasem domačih živali in sort kmetijskih rastlin.

Program reforme kmetijstva in živilstva sestavljajo štirje stebri. Drugega predstavlja Slovenski okoljevarstveni program za kmetijstvo, ki je najkorenitejši zasuk v kmetijski politiki k podporam okolju prijaznega kmetovanja.

---

[4] Leta 1997 je tudi Slovenija postala članica tega programa.

Leta 2000 je začel veljati Zakon o kmetijstvu (Priloga C), v katerem so tudi določila, povezana z ohranjanjem biotske raznovrstnosti v kmetijstvu. Ena od njih je organiziranje delovanja genskih bank kot javne službe. Naloge genske banke kmetijskih rastlin in genske banke v živinoreji so zlasti:

- zbiranje in evidentiranje avtohtonega genskega materiala,
- ocenjevanje in vrednotenje zbranega genskega materiala po mednarodnih ključih (deskriptorjih),
- hranjenje in obnavljanje vzorcev zbranega genskega materiala,
- razmnoževanje in izmenjava genskega materiala.

V Poročilu o stanju biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti iz leta 2001 je zapisano, da je treba preveriti, koliko se na kmetijah ohranjajo že zbrani genski viri, da bi lahko s študijem genske erozije (opuščanje in izginevanje posameznih kmetijsko pomembnih vrst) podkrepili pomembnost dela v skladu s programom. Treba je:

- podrobneje ovrednotiti material (molekularno-genetske, filogenetske študije, analize gospodarnih lastnosti),
- vzpostaviti nove metode in tehnologije shranjevanja in obnavljanja genskih virov,
- zakonsko urediti področje.

Leta 2001 je bil objavljen prej omenjeni Slovenski kmetijsko-okoljski program (Priloga C), ki je akcijski načrt prenove kmetijstva. Leta 2001 je Vlada R Slovenije sprejela Strategijo ohranjanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji (Priloga C). V poglavju o neposredni uporabni vrednosti biotske raznovrstnosti so posebno izpostavljene kmetijske rastline in pasme domačih živali, ki so prilagojene specifičnim razmeram okolja. S svojim širokim okvirjem je Strategija izhodišče za izboljšanje sistema ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu ter postavlja temeljne usmeritve za njen nadaljnji razvoj.

V istem letu je bil pripravljen tudi program ohranjanja biotske raznovrstnosti v živinoreji v Sloveniji v letih 2001–2008 (Priloga C: Ohranjanje biotske ..., 2001), na podlagi katerega se izvaja varstvo biotske raznovrstnosti v živinoreji kot javna služba nalog genske banke v živinoreji.

Leta 2002 je začel veljati Zakon o živinoreji (Priloga C), katerega namen je, med drugim, tudi ohranjanje biotske raznovrstnosti v živinoreji in genske banke domačih živali.

2.3 STANJE GENSKIH VIROV V KMETIJSTVU

2.3.1 Svetovna raven

2.3.1.1 Rastlinski del

Pomemben vir podatkov o ohranjenosti RGV je Poročilo o stanju svetovnih rastlinskih genskih virov v kmetijstvu iz leta 1996 (Report on the State ..., 1996). Poročilo je bilo pripravljeno na podlagi nacionalnih poročil, njihovo oblikovanje je bilo različno. Zato so

tudi podatki, ki so zbrani, le merilo pri ugotavljanju sprememb, ki se bodo dogajale v prihodnosti. Okostje poročila je ocena stanja RGVKP ter trenutna učinkovitost in zmožnost njihovega ohranjanja, razvoja in rabe.

Veliko rastlinskih genskih virov, ki so potencialno pomembni za razvoj kmetijstva in preskrbljenost s hrano, je dandanes ogroženih. Nacionalna poročila pričajo o veliki izgubi raznovrstnosti ter nadaljevanje erozije. Najbolj zaskrbljujoča je nepovratna izguba genov kot osnovne enote dedovanja. Včasih izguba sorte ne pomeni izgubo gena, ker le-tega lahko vsebuje katera druga sorta, pomeni pa izgubo enkratne kombinacije genov posebne vrednosti in uporabnosti. Izgube genov je težko oceniti, ker doslej ni bilo poskrbljeno za obsežno ugotavljanje obstoječega stanja. Zato so potrebni boljši popisi *in situ* virov ter podrobne ocene genske raznovrstnosti znotraj *ex situ* zbirk. Največi vzrok izgube genske raznovrstnosti je širjenje sodobnega, komercialnega načina kmetovanja. Nenačrtovana posledica uvajanja novih sort je bila zamenjava in izguba tradicionalnih, visoko variabilnih sort. V večini nacionalnih poročil je to dejstvo navedeno kot poglavitni vzrok genske erozije. Izgube so tudi do 90 %. Doslej ni bil opredeljen sistem opazovanja, ki bi pravočasno opozarjal na nevarnost genske izgube. S tem procesom izginja tudi potencialno uporabno znanje o tem materialu; med kulturno in biotsko raznovrstnostjo je izjemna povezanost (Report on the State ..., 1996).

Izguba genskega materiala zmanjšuje potencial sedanje generacije in prihodnjih generacij. Genska izenačenost vpliva na povečanje tveganja izpada pridelka, ker v takem primeru ni različnih kombinacij genov, ki bi se na določen biotski ali abiotski pritisk različno odzvali ter posledično omilili izpad.

Za potrebe razvoja ustreznih strategij ohranjanja je treba dopolniti nacionalne inventarje kultiviranih rastlin, divjih sorodnikov, ekosistemov ter tradicionalnega znanja, ki je s tem povezano.

Pri iskanju posameznih podatkov o rastlinskih genskih virih je dobra izhodiščna točka Svetovni informacijski sistem za rastlinske genske vire – WIEWS, dostopen prek medmrežja. Vključuje podatke o državah, *ex situ* zbirkah ter podatkovno bazo o podatkovnih bazah, registre institucij, ki se ukvarjajo z ohranjanjem in uporabo RGVKP, seznam znanstvenikov v institucijah (po državah), seznam kulturnih rastlin in dejavnosti itn.

2.3.1.2 Živalski del

V pripravi je Poročilo o stanju svetovnih živalskih genskih virov, ki bo vsebovalo celostno podobo ohranjenosti le-teh na svetovnem nivoju.

Po podatkih FAO je malo udomačenih vrst živali, mogoče 40, samo 14 od njih pa zajema 90 % svetovne produkcije (Primary Guidelines for Development ..., 1999).

V banki podatkov DAD-IS je vpisanih 6379 pasem 30 vrst sesalcev in ptičev, 740 jih je že izumrlo, 1335 pasem pa je opredeljenih kot zelo ogroženih. V Letih 1995–1999 se je delež ogroženih pasem povečal: pri sesalci s 23 na 35 % in pri pticah z 51 na 63 %. Podatki o velikosti populacije so na voljo za 4183 pasem (One third of …, 2000).

Trenutno 1350 pasmam grozi izumrtje. V povprečju izgubimo 2 pasmi na teden (Domestic animal ..., 2003). Izguba genske pestrosti nastaja zaradi lažjega in hitrejšega širjenja selekcijskih dosežkov, npr. možnosti trgovanja s selekcioniranimi pasmami ali samo z genskim materialom. Z nepremišljenim uvajanjem intenzivnih načinov reje in pasem je ogrožena genska pestrost tudi tam, kjer je bila do nedavna bogatejša (npr. razvijajoči se Bližnji in Daljni vzhod). Sodobni vplivi v drugačnem okolju in socialno-ekonomskih razmerah ter križanje prvotnih pasem s tujimi ogrožajo tako avtohtone ekosisteme kot njim prilagojene domače živali. Živali, odporne proti ekstremnim temperaturam, sušam, vlagi, skromnim prehranskim razmeram, zajedavcem in boleznim, nadomeščajo zahtevne in občutljive pasme. Te ne dajejo niti ustrezne osnove niti zalog genov za trajnostni način kmetovanja v spreminjajočih se naravnih in tržnih razmerah. Tako za manj in bolj razviti del sveta velja, da negativno gibanje lahko zaustavimo le z ohranitvijo čim večje pestrosti celotnega razpoložljivega dednega materiala (Kompan in sod., 1999a).

Posamezni podatki o določenih pasmah so dostopni prek informacijskega sistema FAO za raznovrstnost domačih živali (DAD-IS, 2003), ki deluje kot posredovalni mehanizem Globalne strategije upravljanja z genskimi viri domačih živali ter je široko in lahko dostopen globalni podatkovni in informacijski sistem. Omogoča hitro in učinkovito razpečevanje vodnikov, poročil in dokumentov.

2.3.2 Evropska unija

Podatki o ohranjenosti genskih virov v kmetijstvu v članicah EU so dostopni prek medmrežja na straneh različnih programov in podatkovnih baz.

2.3.2.1 Rastlinski del

Podatki o številu sort glede na posamezne kmetijske rastline znotraj Evropske unije še niso zbrani. Vsekakor bi bil tak pregled zelo obsežen.

V Evropi je glavna mreža rastlinskih genskih virov Skupni evropski program za mreže genskih virov kmetijskih rastlin (European Cooperative Programme for Crop Genetic Resources Networks - ECP/GR), v katerega so vključene tudi članice EU (razen Luksemburga). Ustanovil ga je FAO leta 1980, zdaj pa ga v celoti financirajo članice. V programu je povezanih 10 mrež z različnih področij (žita, sadne rastline, zelenjadnice, stročnice, …). Ta program poskuša zagotoviti dolgoročno ohranjanje in povečano rabo rastlinskih genskih virov v Evropi. Vodi ga odbor, ki ga sestavljajo nacionalni predstavniki, za celovito koordinacijo pa skrbi Mednarodni inštitut za rastlinske genske vire (International Plant Genetic Resources Institute - IPGRI). Prek vstopne strani ECP/GR na medmrežju (European Cooperative ..., 2004) je mogoč dostop do podatkov o različnih rastlinskih genskih virih. Skupni evropski program za mreže genskih virov kmetijskih rastlin sodeluje tudi pri projektih Programa EU za ohranjanje, opisovanje, zbiranje in rabo genskih virov v kmetijstvu, ki so bili prijavljeni na podlagi Uredbe 1467/94 (Priloga B).

2.3.2.2 Živalski del

Računalniška baza podatkov Evropskega združenja za živinorejo (The European Association for Animal Production-Animal Genetic Data Bank – EAAP-AGDB), ustanovljena v 80-tih letih prejšnjega stoletja, ima pregled o stanju pasem domačih živali v Evropi (A concerted action, ...). Vzdržuje jo Veterinarska fakulteta v Hannovru, Nemčija. To je regionalna baza podatkov za Evropo, ki tesno sodeluje s FAO. Leta 1997 je na podlagi Uredbe 1467/94 EAAP začela delo s projektom RESGEN 083 – A permanent inventory of European farm animal genetic resources and of activities on characterization, conservation and utilization of those resources - s ciljem oblikovanja redno posodabljanega, obsežnega in zanesljivega popisa genskih virov kmetijskih živali v Evropi, ki bi bil povezan z DAD-IS.

Preglednica 1: Število pasem posameznih domačih živali v članicah EU (DAD-IS, 2003)

DRŽAVA	**ŠTEVILO PASEM**					
	Govedo	**Koze**	**Ovce**	**Konji**	**Prašiči**	**Skupaj**
AVSTRIJA	25	4	17	8		**54**
BELGIJA	10	4	14	18	3	**49**
DANSKA	26	4	15	15	6	**66**
FINSKA	5	1	3	11	2	**22**
FRANCIJA	75	13	93	48	52	**281**
NEMČIJA	52	16	40	103	14	**225**
GRČIJA	4	2	15	6	1	**28**
IRSKA	16	1	15	9	4	**45**
ITALIJA	54	35	69	22	37	**217**
LUKSEMBURG	4		1	3	1	**9**
NIZOZEMSKA	7	3	10	6	3	**29**
PORTUGALSKA	11	5	10	3	2	**31**
ŠPANIJA	47	6	48	12	21	**134**
ŠVEDSKA	22	2	15	25	6	**70**
VELIKA BRITANIJA	70	10	111	59	28	**278**
SKUPAJ	**428**	**106**	**476**	**348**	**180**	**1.538**

2.3.3 Slovenija

2.3.3.1 Rastlinski del

V poročilu za leto 2002 o izvajanju Nacionalnega programa Slovenska rastlinska genska banka: genska banka kmetijskih rastlin pri Kmetijskem inštitutu Slovenije, Genska banka hmelja ter genska banka zdravilnih in aromatičnih rastlin je seznam udomačenih in domačih sort kmetijskih rastlin (žit, ajde, koruze, krmnih rastlin, vrtnin, krompirja, oljnic, predivne, sladkorne pese, hmelja, sadnih rastlin in vinske trte) (Meglič in sod., 2002).

Leta 2001 je bil objavljen Seznam potrjenih domačih sort kmetijskih rastlin in tujih sort kmetijskih rastlin, za katere je bilo dovoljeno uvajanje v Republiko Slovenijo, ter udomačenih sort kmetijskih rastlin, za katere je dovoljen promet v Republiki Sloveniji (Priloga C). Nove zavarovane domače in tuje sorte so zapisane v Seznamu zavarovanih novih domačih sort oziroma zavarovanih tujih sort kmetijskih rastlin v Republiki Sloveniji (Priloga C).

Preglednica 2: Število domačih in tujih sort, vpisanih v sortno listo v letu 2001, po skupinah ali vrstah kmetijskih rastlin (Predlog zakona o semenskem ..., 2002)

Skupina / vrsta rastlin	Tuje sorte	Domače sorte	Skupaj	Delež (%)
Žita	121	8	129	7,0
Koruza	155	2	157	8,5
Krmne rastline	197	20	217	11,8
Vrtnine	631	38	669	36,3
Krompir	51	10	61	3,3
Oljnice, predivnice, pesa, hmelj	67	14	81	4,4
Vinska trta	87	26	113	6,1
Sadne rastline	411	7	418	22,6
Skupaj	1720	125	1845	100,0

2.3.3.2 Živalski del

Ohranjenost biotske raznovrstnosti v živinoreji je predstavljena v poročilu javne službe naloge genske banke za leto 2001 (Šalehar in sod., 2002). V njem so navedene pomembnejše pasme posameznih vrst domačih živali, ki se redijo v R Sloveniji, vključno z avtohtonimi pasmami. Navedene so ocene številčnosti ter stopnja ogroženosti.

V letu 2002 je bil narejen Seznam in opis slovenskih lokalnih pasem (avtohtone, tradicionalne) domačih živali ter število plemenic, ki je potreben za izvajanje SKOP Ukrepa II/5: Reja avtohtonih in tradicionalnih pasem domačih živali.

Preglednica 3: Stalež posameznih slovenskih avtohtonih pasem domačih živali v Sloveniji (Šalehar in sod., 2003)

AVTOHTONE PASME	Leto	Število plemenic (ocena)	Število plemenic v genski banki
Lipicanski konj	2000	280	80
Posavski konj	2000	229	74
Slovenski hladnokrvni konj	2000	423	173
Cikasto govedo	2001	500	146
Jezersko-solčavska ovca	2001	9600	981
Bovška ovca	2001	2000	952
Istrska pramenka – istrijanka	2001	820	398
Belokranjska pramenka	2001	450	239
Drežniška koza	2001	350	183
Krškopoljski prašič	2001	100	37
Štajerska kokoš	2001	1000	186
Kranjska čebela	2000	156 880 panjev	-
Kraški ovčar	2001	950	-
Slovenski planinski gonič	2001	35	-
Posavski gonič	2001	470	-
Resasti istrski gonič	2001	460	-
Kratkodlaki istrski gonič	2001	1020	-
Soška postrv	2001	15000	-

Stanje genske raznovrstnosti v slovenski živinoreji in ocena stanja njihove rabe sta navedena v preglednici 4.

Preglednica 4: Pasemska raznovrstnost domačih živali v Sloveniji v letu 2002 (Čepon in sod., 2004)

Vrsta	Število pasem								
	Skupaj		Ogrožene		Razširjene		Druge		Izgubljene (zadnjih 50 let)
	L	E	L	E	L	E	L	E	L
Govedo	3	8	1		2	3		5	2
Ovce	5	1	2		3			1	
Koze	3	1	1		2			1	1
Konji	4	7	2		1	3	1	4	1
Prašiči	4	3	1		3	2		1	2
Kokoši	7	60*	6				1	60*	
Pure		3*						3*	
Race		11*						11*	
Gosi		7*						7*	
Kunci	2	43*	2					43*	
Čebele	1				1				
Skupaj	29	144	15	-	12	8	2	136	6

* podatki, zbrani v letu 2002 v okviru društev gojiteljev malih živali; L = lokalno prilagojene pasme; E = tujerodne pasme

Isti avtorji navajajo, da so občasno na območju Republike Slovenije tudi druge vrste in pasme domačih živali, ki jih je le po nekaj glav (npr. istrsko govedo, belgijsko beloplavo govedo, istrski osel, noji, lame, oldenburški, holštajnski, trakenski in bavarski toplokrvni konji, vzhodnofrizijski konj ter konji nekaterih toplokrvnih pasem iz vzhodne Evrope in različne pasme ponijev).

2.4 PROBLEMATIKA VARSTVA INTELEKTUALNE LASTNINE

Pri povezavi lastninskih pravic in kmetijskih genskih virov je treba ločevati med pravicami nad fizičnim objektom kot takim (fizična lastnina) in pravicami nad gensko informacijo[5] znotraj tega vira (neotipljiva lastnina). Glede na fizično lastnino so genski viri v kmetijstvu

[5] Genski material so geni, ki določajo fizične in funkcionalne značilnosti organizma. Informacija, povezana s tem materialom in z njegovim izražanjem, je področje varstva intelektualnih pravic (Correa, 1994).

lahko zasebni ali javni. Lastništvo lahko izhaja iz lastništva zemljišča, kjer za organizem velja uporaba načela, po katerem je vse, kar je pritrjeno ali usodno povezano z zemljiščem, last tistega, ki je njegov lastnik. Tak koncept fizične lastnine ne daje trdnih temeljev za urejanje pravic nad rastlinskim genskim materialom, ki lahko sočasno raste na različnih krajih in se lahko razmnožuje naravno ali s kmetovanjem. Izključujoča pravica, potrjena prek fizičnega lastništva, drugi osebi ne more preprečiti prilastitve enakega ali podobnega objekta, njegovega razmnoževanja in rabe. Tako *ius exclusivum* ni mogoče uspešno prevesti v *ius excluendi*, kot je to mogoče pri nepremičnih stvareh (Bergmans, 1991, cit. po Correa, 1994).

Znotraj suverenosti države so številni pravni načini obravnavanja kmetijskih genskih virov.

Prvi mednarodni dogovor, ki priznava suvereno pravico držav nad rastlinskimi genskimi viri, je Mednarodna pobuda o rastlinskih genskih virih, kar je razvidno iz Sklepa FAO 3/91. V dokumentu je zapisano, da se v primeru zahteve za dostop do rastlinskih genskih virov v raziskovalne, žlahtniteljske ali ohranjevalne namene le-ta omogoči brezplačno na osnovi medsebojne izmenjave ali pod dogovorjenimi pogoji (Correa, 1994).

Kodeks zbiranja in prenosa rastlinske germplazme je še en dokument prostovoljnega značaja, ki priznava suverenost države nad rastlinskimi genskimi viri, ki so na njenem ozemlju, ter omenja njeno pravico, da odobri ali zavrne dostop do njih (Correa, 1994).

V Konvenciji o biološki raznovrstnosti (Priloga A) je v 3. členu zapisano, da imajo države po Ustanovni listini Združenih narodov in načelih mednarodnega prava suvereno pravico izkoriščati svoje naravne vire v skladu z lastno okoljsko politiko. To načelo pomeni, da ima država oblast in pravno pristojnost določiti, kako so viri in imetje (otipljivo in neotipljivo) na njenem teritoriju uporabljeni ter podvrženi lastninskim pravicam. Rešitve za zemljišča, minerale in druge naravne vire, kapital in neotipljivo imetje so lahko zelo različne. Države pogosto obdržijo določene dobrine pod svojo kontrolo. Take dobrine so lahko last države ali lokalne skupnosti.

Člen 15.1 Konvencije prepušča urejanje dostopa do genskih virov nacionalni zakonodaji. Če je dostop dovoljen, mora temeljiti na obojestransko sprejetih pogojih in določbah tega člena (člen 15.4). Hendrix in sod. (1993, cit. po Correa, 1994) so zapisali, da če država nima zakonodaje na področju izdajanja dovoljenj za dostop do genskih virov, je mogoče razumeti, da dostopa ne more zavrniti, če za to nima pravne podlage.

Pravice suverenosti se nikakor ne sme zamešati z lastninsko pravico, ki jo urejajo državni zakoni (Correa, 1994).

Ustanovitev lastninskih ali drugih pravic na področju kmetijskih genskih virov omejujejo sama narava dobrine (otipljiva/neotipljiva) ter mednarodne obveznosti, ki jih sprejme država (Correa, 1994).

Omejitve zaradi narave rastlinskih genskih virov nastanejo že pri opredelitvi same snovi ter nosilca pravic. Zaradi lastninske pravice je namreč potrebna jasna opredelitev otipljivih

in neotipljivih dobrin, na katero se nanašajo. Dandanes različne tehnike[6] omogočajo določitev genskega materiala ter izsleditev opredeljenih genov znotraj različnih sort. Res pa je, da velika večina genskega materiala ni bila opredeljena (opisana) s temi metodami ter da lahko enaka zaporedja DNK obstajajo v različnih organizmih, na različnih lokacijah. Zato je trenutno izsleditev izvora sorte ali pasme, zaradi zaščite izvornega žlahtnitelja, nezanesljiva, posebno če upoštevamo, da se pri nastanku novih sort ali pasem uporabljajo genski materiali iz različnih držav. Navedeno pomembno omejuje oblikovanje kakršne koli sheme nadomestil kmetovalcem za njihovo delo pri izboljšanju kmetijskega genskega materiala, ki v svoji osnovi sodi na področje varstva intelektualnih pravic (Correa, 1994).

Druga omejitev je dejstvo, da je razširjenost kmetijskih genskih virov neodvisna od državnih meja. Težav ni z otipljivo lastnino, ki je subjekt nacionalne zakonodaje; situacija se namreč spremeni, ko je treba določiti pravice nad gensko informacijo (neotipljivo lastnino), ki je hkrati lahko prisotna v različnih državah (kot je to pri glavnih kmetijskih rastlinah). Tako je recimo lastništvo jabolka omejeno na enega lastnika, lastništvo nad neotipljivo dobrino pa na kateri koli osebek, ki vsebuje lastnost, nad katero je razglašeno lastništvo (Correa, 1994).

Znotraj državnega teritorija je lastnišvo nad materijo subjekt veljavne državne zakonodaje, ki določa tako lastništvo nad fizičnim osebkom kot tudi možnost začasne prilastitve ustreznih nedotakljivih dobrin (npr. genskih informacij) prek varstva pravic intelektualne lastnine. Fizično lastništvo je lahko zasebno ali javno. Lastnišvo nad neotipljivo dobrino pa se lahko zagotovi na osnovi varstva intelektualnih pravic. Če slednje varstvo ni mogoče ali ni zahtevano ali je poteklo, potem neotipljiva vsebina naravnega vira preide v javno domeno in se je ni več mogoče prilastiti (Correa, 1994).

Med lastništvom nad individualno rastlino oz. njenimi deli in intelektualno lastnino so tri temeljne razlike.

Pravice intelektualne lastnine trajajo praviloma (izjemi sta blagovna znamka in geografska označba) omejen čas, lastninska pravica na stvareh pa je časovno načeloma neomejena.

Pravica intelektualne lastnine se nanaša na neotipljiv del dobrin ali na procese in ne vključuje pravice lastništva nad osebki, ki nosijo gensko informacijo, temveč pravico onemogočiti tretji strani njihovo produkcijo ali prodajo. V primeru žlahtniteljskih pravic se pravica intelektualne lastnine uporablja pri razmnoževalnem materialu (ali, če to ni bilo mogoče, pri končnem proizvodu), v primeru patentov pa lahko zajamejo rastline ali njihove dele (Correa, 1994).

Varstvo pravic intelektualne lastnine obstaja samo v državah, ki omogočajo tak sistem varstva. Tam, kjer ga ni, so inovacije javna domena.

Intelektualna lastnina se deli v dve kategoriji:

---

[6] npr. metoda PCR (polymerase chain reaction)

- industrijska lastnina, ki vključuje izume (patenti), blagovne znamke, industrijsko oblikovanje in geografske oznake izvora;
- avtorske pravice (About Intellectual …, 2003)

Varstvo intelektualne lastnine je za genske vire mogoče doseči s patentiranjem ali prek varstva žlahtniteljskih pravic.

V evropskih državah so sorte rastlin in osnovni življenjski procesi za njihov obstoj izključeni iz patentne zaščite. Enako velja za živalske pasme (Correa, 1994), čeprav presoja sodišča evropskih skupnosti z oktobrom 2001 poudarja, da Direktiva 98/44, o pravnem varstvu biotehnoloških izumov, določa, da ni mogoče patentirati rastlinske sorte, ampak izum, katerega tehnična izvedljivost ni omejena s prav določeno sorto. Sodišče je odločilo, da ni mogoče patentirati gensko spremenjene točno določene (specifične) sorte, temveč spremembo širše razsežnosti, npr. tako, ki zadeva vrsto. Omenjena direktiva določa tudi pravico kmetovalca, da pridelek patentirane rastline uporabi za nadaljnjo setev (Patent law …, 2003).

Dogovor o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine (TRIPS - Trade Related Aspects of Intellectual Property Rights) obsega minimalne standarde za zaščito skoraj vseh področij intelektualne lastnine, ki jih morajo zagotoviti članice GATT (General Agreement on Tariffs and Trade – Splošni carinski in trgovinski sporazum). Državam, ki teh standardov ne spoštujejo, grozijo trgovske sankcije znotraj Svetovne trgovinske organizacije (WTO - World Trade Organization). Ta dogovor je najobsežnejši mednarodni inštrument s področja intelektualne lastnine, ki je bil predmet razprav in potem tudi sprejet. Vsaka država lahko po svoje določi metode izvajanja njegovih določil znotraj svojega pravnega sistema. Zanimivo je, da so iz Dogovora izključene žlahtniteljske pravice, kar pa ne pomeni, da te pravice dejansko ne sodijo v področje pravic intelektualne lastnine (oz. industrijske lastnine). To nas navaja na misel, da glavne strani (npr. ZDA) zagovarjajo patentno zaščito na tem področju (Correa, 1994).

Člen 27.3 b) določa, da članice lahko ne dovolijo izdajanja patentov nad rastlinami in živalmi, ki niso mikroorganizmi, ... Vseeno pa morajo zagotoviti varstvo rastlinskih sort ali s patenti ali z učinkovitim *sui generis* sistemom ali s kombinacijo obeh.[7] Sklicevanje na *sui generis* [8] sistem nakazuje na sistem varstva žlahtniteljskih pravic (Correa, 1994).

Zaradi nevključenosti sistema varstva žlahtniteljskih pravic v TRIPS ostaja Konvencija UPOV edini mednarodni instrument, ki zagotavlja minimum standarda za varstvo novih sort rastlin (Correa, 1994).

Sistem varstva žlahtniteljskih pravic se je razvil v Evropi. Mednarodna zveza za varstvo novih sort rastlin (UPOV) je sprejela Konvencijo leta 1961 in je bila od takrat trikrat

---

[7] Zanimivo je, da morajo članice zavarovati samo sorte rastlin, pasme domačih živali pa niso omenjene.

[8] *Sui generis* sistem je edinstvena oblika varstva intelektualnih pravic, nastala po meri za posebne primere in potrebe (Tansey, 1999).

popravljena (l. 1972, 1978 in 1991). Glavni cilj konvencije je spodbujati varstvo žlahtniteljskih pravic in razvoj kmetijstva. Zadnja sprememba je nastala zaradi sprememb tehnik žlahtnjenja. Tako določila preprečujejo, da bi v manjši meri spremenjeno sorto prijavili kot novo. Take sorte so opredeljene kot izpeljane sorte in jih ni dovoljeno izkoriščati brez privoljenja prvotnega žlahtnitelja (Tansey, 1999).

Žlahtniteljske pravice se dodelijo za sorte rastlin, ki so: nove, razločljive, izenačene in nespremenjljive. Tako kot pri patentih žlahtniteljska pravica ne podeljuje lastništva nad produktom (entiteto), ampak nepooblaščenim osebam preprečuje uporabo in razmnoževanje zaščitene sorte. Med obema sistemoma je kar nekaj razlik. Sistem varovanja žlahtniteljskih pravic kmetovalcem na splošno dovoljuje nadaljnjo setev pridelanega semena zaščitene sorte, česar patent ne dovoljuje. Prav tako dovoljuje rabo sorte v žlahtniteljske namene brez avtorizacije nosilca pravic, pri patentu to ni mogoče, ker omogoča samo rabo materiala v nekomercialne raziskovalne namene, kar pa preprečuje procese izboljševanja rastlin.

Pri žlahtniteljskih pravicah je v bistvu zavarovan semenski (razmnoževalni) material zavarovane sorte, razen tedaj, ko je pridelek posledica nepooblaščene uporabe semenskega materiala zavarovane sorte ali pa imetnik ni imel primerne priložnosti za uveljavljanje žlahtniteljske pravice.

Velja, da žlahtniteljska pravica ni kršena, če se zavarovana sorta uporablja v zasebne nepridobitne namene, za raziskovanje ali za žlahtnenje nove sorte.

Sistem varstva žlahtniteljskih pravic omogoča kmetovalcem nadaljnjo uporabo semena, ki so ga pridelali na svojem posestvu z gojenjem zavarovane sorte. Vsaka država določa pogoje, pod katerimi se uveljavlja pravica kmetovalcev, da pridelano seme uporabljajo pri nadaljnji setvi.

Patentna zaščita pa daje imetniku patenta pravico, da prepreči katero koli komercialno rabo sorte pa tudi njeno rabo v raziskovalne ali žlahtniteljske namene. Kmetovalcu preprečuje tudi nadaljnjo uporabo pridelanega semena (Tansey, 1999).

Pri novoustvarjenih sortah kmetijskih rastlin sistema patentiranja in varstva žlahtniteljskih pravic inovatorju omogočata poplačilo za njegovo "storitev" oz. za izboljšanje ali popestritev genskega materiala. Oba sistema ne upoštevata vrednosti genske informacije (po veljavnem določilu je javna dobrina), ki je vstopila v proces nastajanja nove sorte. Torej intelektualno delo, ki so ga v kmetijski genski material vgradile generacije kmetovalcev, ni ovrednoteno. Žlahtnjenje genskega materiala bi lahko razdelili na dve obliki:

- formalno, pri katerem so na voljo izčrpni podatki o poteku žlahtnjenja in o samem žlahtnitelju, kar omogoča varstvo intelektualne lastnine prek obstoječih sistemov varstva (patenti, žlahtniteljske pravice) ter
- neformalno, pri katerem so na voljo bolj ali manj skopi podatki o načinu žlahtnjenja, žlahtnitelj pa ni opredeljen in verjetno je to skupina ljudi z določenega območja.

Znotraj dogovora TRIPS je kot kategorija intelektualne lastnine v kategoriji industrijske navedena tudi Označba geografskega izvora.

Correa leta 1994 navaja tri tipe označb geografskega izvora:

→ zaščitena označba izvora, pri kateri so lastnosti pridelka tesno povezane z državo, regijo ali krajem,

→ enostavna, glede kakovosti nevtralna geografska označba izvora, pri kateri ni neposredne povezave med lastnostmi pridelka in krajem njegovega izvora ter

→ posredna geografska označba izvora je tista, ki jo javnost povezuje z določenim geografskim območjem (npr. Mozartove kroglice z Avstrijo).

Isti avtor trdi, da dogovor TRIPS obvezuje članice, da ščitijo samo zaščiteno označbo izvora.

V nekaterih državah v razvoju so razpravljali o možnosti uporabe označb geografskega izvora kot elementa *sui generis* sistema varstva lokalnih sort ali populacij.

V členu 22 dogovora TRIPS je označba geografskega izvora tista, ki označuje, da sta kakovost in njen sloves ali druga lastnost dobrine, ki izvira z ozemlja članice, regije ali kraja znotraj njenega teritorija, tesno povezana z imenom, po katerem se imenuje.

Označbe geografskega izvora bi bile lahko pomembne za produkte sort ali pasem, za katere je že ustvarjen nacionalni ali mednarodni sloves. Glede na to, da se večinoma uporabljajo za pridelke, ni povsem jasno, kako jih je mogoče vključiti v *sui generis* sistem varstva rastlinskih sort (Tansey, 1999).

Mednarodna skupnost se zaveda prispevka številnih generacij kmetovalcev k ohranjanju in izboljšanju kmetijskih genskih virov, kar je razvidno iz Mednarodne pobude o rastlinskih genskih virih in Konvencije o biološki raznovrstnosti (člen 8.j). Postavlja se vprašanje, kako poplačati tistim, ki so razvili in ohranili pomembne genske vire in in z njimi povezano znanje za prihodnje generacije. Predlagano je razširjanje pravic intelektualne lastnine kot tudi spoznavanje "kulturnih" pravic. Mednarodna pobuda je sprejela koncept "kmečkih pravic" (Correa, 1994).

Kmečke pravice so definirane v Sklepu FAO 5/89. To so pravice, ki izvirajo iz preteklih, sedanjih in prihodnjih prispevkov kmetovalcev k ohranjanju, izboljšanju in dostopu do rastlinskih genskih virov. Taka pravica ni oblikovana kot ekskluzivna pravica, ampak kot pravica do neke vrste nadomestila za opravljeno delo. Ker je Mednarodna pobuda neobvezujoče narave, v pravnem pomenu ni "pravice", ampak samo sprejemanje dejstva, da je te pravice treba priznati in izvajati znotraj mednarodne skupnosti. Intelektualna lastnina, tako kot druge oblike lastnine, mora biti ustanovljena z zakonodajo. Naravno ni "prirojena" nobeni dobrini (Correa, 1994).

Kmečke pravice bi bilo mogoče zagotoviti prek večstranskih dogovorov ali nacionalnih zakonodaj, ki bi omogočili ustrezno opredelitev zainteresiranih strani ter naravo pravice in tudi njene nosilce. Pravice ne bi bile vezane na same kmetovalce, ampak na vlade ali druge ustanove, ki bi zagovarjale interese kmetovalcev.

2.5 PRIMERI ZAKONOV O BIOTSKI RAZNOVRSTNOSTI

V zadnjih nekaj letih so v različnih državah oblikovali osnutke ali sprejeli predpise s področja ohranjanja biotske raznovrstnosti, ki velikokrat urejajo tudi področje pravic, povezanih z genskimi viri ter z njimi povezanim znanjem. Te pravice so lahko: suverenost, lastninske pravice, urejanje dostopa, ... Velik del teh predpisov je nastal pod neposrednim vplivom razvitih držav, ki svojim podjetjem želijo zagotoviti določene koristi (npr. TRIPS). Hkrati nastajajo tudi predpisi, ki želijo zaščititi interese lokalnih skupnosti v okviru Konvencije o biološki raznovrstnosti. Nevladna organizacija GRAIN (Genetic Resources Action International) te predpise zbira in posreduje na internetnem naslovu http://www.grain.org/brl/biodiv-brl-en.cfm, kjer so razdeljeni po naslednjih skupinah: patenti in *sui generis* sistemi (npr. žlahtniteljske pravice), TRIPS+ (države med sabo lahko sklepajo tudi dvostranske pogodbe, ki določajo strožje pogoje varstva intelektualne lastnine kot TRIPS), zakoni o biotski raznovrstnosti (z opredelitvijo dostopa in delitev koristi), tradicionalno znanje, pravice skupnosti, kmečke pravice, pravice avtohtonih prebivalcev (Biodiversity laws, 2003). Pogosto se v predpisih in osnutkih predpisov s področja ohranjanja biotske raznovrstnosti omenjena področja prepletajo. Take predpise so sprejeli (ali so v postopku nastajanja): Costa Rica, Bangladeš, Indija, Filipini itn. Predstavljamo dva primera.

Zakon o biodiverziteti (l. 1998) – Costa Rica

Namen zakona je ohranjanje biotske raznovrstnosti, trajnostne rabe biotskih virov ter pravična delitev koristi in bremen od njihove rabe (Biodiversity law of ..., 1998).

V uvodnem delu so predstavljeni cilji, splošna pravila in razlage terminov. Drugo poglavje ureja področje delovanja organizacije, zadolžene za izvajanje določil zakona. Sestavljata jo Nacionalna komisija za upravljanje z biotsko raznovrstnostjo ter Nacionalni sistem zavarovanih območij. V Komisiji so tudi minister za kmetijstvo, predstavnik inštituta za kmetijstvo in ribištvo, predstavnik nacionalnega odbora malih kmetov ter predstavniki nacionalnega odbora za avtohtono prebivalstvo. Tretje poglavje ureja področje okoljske varnosti, znotraj katerega so tudi določila o gensko spremenjenih organizmih. Naslednje poglavje ureja ohranjanje in trajnostno rabo ekosistemov in vrst (vključno s kmetijskimi). Področje dostopa do genskega materiala in biosnovi ter z njimi povezanim znanjem ureja posebno poglavje. Znotraj le-tega so tudi določila o pravicah intelektualne in industrijske lastnine, ki se lahko zavarujejo kot patenti, poslovne skrivnosti, avtorske pravice, žlahtniteljske pravice, intelektualne pravice skupnosti in kmečke pravice.

Zakon ureja še področja: izobraževanja in ozaveščanja, raziskovanja ter prenosa tehnologij, izdelave ocen okoljskega tveganja ter spodbud za ohranjanje biotske raznovrstnosti.

Zakon o varstvu biotske raznovrstnosti in znanja skupnosti (l. 1998 – osnutek) - Bangladeš

Namen zakona bo zagotoviti uresničevanje ciljev in načel Konvencije o biološki raznovrstnosti (Biodiversity and Community ..., 1998).

Predviden je kot krovni zakon za vse druge predpise na področju biotske raznovrstnosti (kmetijstvo, zdravilne rastline, …). Urejal bo področje znanj skupnosti, kolektivnih inovacij ter pravic skupnosti. Zakon o varstvu novih sort pa bo urejal področje nagrajevanja oz. varstva pravic posameznikov, agencij in skupin, ki so ustvarili nove sorte.

Glavni cilji zakona bodo:

- varovanje suverenosti različnih skupnosti, ki so upravljale, ohranjale, vzdrževale, razvijale biotsko raznovrstnost, genske vire in tradicionalno znanje, kulturo in prakse, ki so z njimi povezane;
- ustvarjanje zakonodaje in ustanov, ki bodo omogočili omenjenim skupnostim nadaljnje delo pri povečevanju biotske raznovrstnosti;
- krepitev sistema neformalnega znanja ter inovacij skupnosti, ki bo preprečila prilastitve znanja.

Zakon razglaša suvereno pravico nad vsemi biotskimi viri na svojem ozemlju ter nad intelektualnim in kulturnim znanjem o njih. Ureja tudi področja deljenega lastništva nad biotskimi viri, znanjem in inovacijah ter dostopa do zbirk v znastvene ali komercialne namene.

Določa ustanovitev Nacionalnega telesa za biotsko raznovrstnost, ki ga bodo sestavljali ustrezni predstavniki: javnega sektorja, znanstvenih in profesionalnih organizacij, društev, okoljskih in razvojnih organizacij ter lokalnih skupnosti. To telo bo zagotovilo pravilno izvajanje določil zakona, oblikovalo odločbe in ukrepe ter izvajalo pravila, predpise in administrativne postopke zakona.

Zakon določa, da bo treba vse biotske in genske vire, v različnih pojavnih oblikah, ter intelektualno in kulturno znanje ter prakse zabeležiti, dokumentirati in trajno shraniti v Registru biotske raznovrstnosti skupnosti. Za vodenje in ohranjanje podatkov bo zadolžen Nacionalni informacijski sistem za biodiverziteto, ki bo razvil učinkovito podatkovno bazo za opazovanje vzrokov izgube BR.

3 MATERIAL IN METODE

3.1 MATERIAL

Področje dela smo razdelili na tri dele – mednarodni, EU in Slovenijo. Za vse smo opredelili pristojne vire informacij (UN, UN/FAO – KGVKP, UNEP/CBD – COP; EU – Evropski parlament, Svet EU, Evropska komisija, direktorati VI in XI; Državni zbor RS, Vlada RS, MOPE, MKGP) kot izhodišča pri nadaljnjem iskanju.

Izhodiščni naslovi so bili: za dokumente Organizacije ZN za kmetijstvo in prehrano http://www.fao.org/biodiversity/index.asp?lang=en, za odločbe in druge dokumente Konvencije o biološki raznovrstnosti http://www.biodiv.org/, predpise sistema EU http://europa.eu.int/documents/eur-lex/index_en.htm ter za slovenske predpise http://zakonodaja.gov.si/. V raziskavi nismo zajeli področij gozdarstva, ribištva in mikroorganizmov.

Dokumente smo izsledili z uporabo naslednjih ključnih besed: biotska raznovrstnost, kmetijska biotska raznovrstnost, avtohton, avtohtona pasma ali sorta, lokalna pasma ali sorta, genski viri, genske banke, intelektualna lastnina (ang. biodiversity, agrobiodiversity, autochthonous, indigenous, local breed or variety, genetic resources, gene banks, intellectual property).

Enake ključne besede smo uporabili pri splošnem pregledovanju svetovnega spleta ter pri pregledovanju baze podatkov v sistemu COBISS.

Nato je sledilo zbiranje in študij zbrane literature – pravnih virov (konvencij, uredb, zakonov, ...), programskih in drugih uradnih dokumentov, ki so povezani s problematiko ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu na svetovni ravni, ravni EU in slovenski ravni kot tudi knjig in člankov, ki obravnavajo ali so povezani s temo naloge.

V prilogi A oz. B smo dvojezično navedli: sklepe konferenc FAO in CBD (tudi nekatere druge dokumente le-teh), globalne strategije in načrte ter mednarodne pogodbe širšega pomena oz. predpise, načrte in strategije Evropske unije. V prilogo C smo uvrstili: predpise, načrte, programe in strategije R Slovenije.

3.2 METODE

Pri delu so bile zlasti uporabljene metode: dogmatična, primerjalna in zgodovinska.

Dogmatična metoda - njena najpomembnejša sredstva so jezik, logika in pravni sistem. Uporabili smo logično proučevanje, ki zajema uporabo logičnih postavk o naravi in vrsti pojmov, sklepanj, o oblikovanju opredelitev, deduktivnem in induktivnem sklepanju, analizi (analiza povezanosti normativne ureditve s posameznimi mednarodnimi organizacijami; analiza umeščenosti delov slovenske BRK znotraj širšega konteksta varstva okolja; analiza usklajenosti slovenske kmetijske zakonodaje z okoljsko na obravnavanem področju; analiza uporabe terminov; ...), sintezi itn. Uporaba oz. poznavanje pravnega sistema izhaja iz ugotovitve, da je posamezna pravna norma vselej del širše celote (pravnega sistema kot celote) in je zato tudi v okviru dogmatične metode mogoče

celoviteje spoznati njeno vsebino in pomen samo tako, da jo povezujemo z drugimi deli pravnega sistema. Ta metoda omogoča karseda natančno in nujno potrebno analizo normativnih sestavin pravnega pojava, njegove pojmovno–logične zgradbe.

Primerjalna metoda je miselni postopek, s katerim odkrivamo podobnosti in različnosti med posameznimi pravnimi sistemi oz. njihovimi večjimi ali manjšimi deli. Ta metoda lahko bistveno prispeva k poenotenju zakonodaje (Primerjava prakse in normativne ureditve; primerjava pravne ureditve varstva BRK kot naravne in kulturne dediščine v Sloveniji z ureditvijo na svetovni ravni in v EU).

Zgodovinska metoda je uporabna pri razlaganju veljavnih pravnih predpisov, ker skuša ugotoviti genetično pot predpisa, vzroke za njegovo izdajo ter namen, ki ga je zakonodajalec želel doseči z izdajo novega predpisa.

S končno sintezo ugotovitev smo oblikovali predloge za uspešno nadgradnjo sistema ohranjanja slovenske biotske raznovrstnosti v kmetijstvu.

4 PRAVNI OKVIRI OHRANJANJA KMETIJSKE BIOTSKE RAZNOVRSTNOSTI

4.1 MEDNARODNA UREDITEV

4.1.1 Programski in strateški dokumenti

4.1.1.1 Agenda 21

Agenda 21 (Priloga A) je obsežen akcijski načrt, sprejet na Konferenci Združenih narodov o okolju in razvoju (United Nation Conference on Environment and Development – UNCED) l. 1992, ki naj bi ga organizacije Združenih narodov, vlade in glavne skupine predstavnikov vseh področij, v katerih človek vpliva na okolje, izvajale na globalni, nacionalni in lokalni ravni. V njej je navedeno, da je trajnostni razvoj primarno odgovornost vlad, zato določa nacionalne strategije, načrte in politike. Prizadevanja posameznih držav morajo biti povezana v mednarodnem sodelovanju skozi take organizacije, kot so ZN.

Akcijski načrt je razdeljen na štiri področja:

1. socialna in ekonomska razsežnost
2. ohranjanje in upravljanje z viri za razvoj
3. krepitev vloge glavnih skupin (žensk, lokalnih prebivalcev, nevladnih organizacij)
4. načini implementacije (uresničevanja).

S stališča ohranjanja Kmetijske biotske raznovrstnosti znotraj drugega področja sta pomembni zlasti dve poglavji: poglavje 14: Trajnostno kmetijstvo in razvoj podeželja – TKRP (Sustainable Agriculture and Rural Development – SARD) in poglavje 15: Ohranjanje biotske raznovrstnosti (Priloga A). Del TKRP-a se ukvarja z ohranjanjem in trajnostno rabo rastlinskih in živalskih genskih virov v kmetijstvu. Pri prizadevanjih za njihovo ohranjanje je največji problem pomanjkanje sredstev in ljudi.

FAO je izvajalec štirih poglavij programa, med drugimi tudi TKRP-a ter je vpleten tudi v izvajanje dela programa o ohranjanju biotske raznovrstnosti.

<u>Ohranjanje rastlinskih genskih virov v kmetijstvu</u>

Primarni cilj je varstvo svetovnih genskih virov in njihova trajnostna raba. To vključuje razvoj: ukrepov, ki olajšajo ohranjanje in rabo rastlinskih genskih virov; mreže območij z *in situ* ohranjanjem in rabo orodij, kot so *ex situ* kolekcije in genske banke. Slednje ne zagotavljajo ustreznega ohranjanja ter je v njih včasih izguba genskega materiala večja kot na terenu. Poseben poudarek je na razvoju sposobnosti opisovanja, vrednotenja in rabe RGVKP, posebno manj zastopanih kmetijskih rastlin in tistih vrst, ki niso dovolj izkoriščene ali pa so celo neizkoriščene.

Cilji tega področja so:

- končati prvo regeneracijo in varnostno podvajanje obstoječih *ex situ* zbirk (na svetovnem nivoju, in sicer čim prej),
- zbiranje in proučevanje rastlin, ki so koristne pri pridelavi hrane,

- najpozneje do leta 2000 sprejeti politike in okrepiti ali ustanoviti programe *za in situ* ohranjanje na kmetijah in *ex situ* ohranjanje ter trajnostno rabo RGVKP, ki bi bili hkrati vključeni v strategije in programe za trajnostno kmetijstvo,
- sprejem ustreznih ukrepov za pošteno, enakomerno delitev koristi in rezultatov raziskav in razvoja pri žlahtnenju rastlin med viri in uporabniki RGVKP.

Aktivnosti

Vlade bi morale na ustreznem nivoju, s podporo ustreznih mednarodnih in regionalnih organizacij:

- razviti in krepiti institucionalne zmogljivosti, strukture in programe za ohranjanje in rabo RGVKP,
- razvijati možnosti multiplikacije/propagacije, izmenjave in širjenje RGVKP (semena in sadni material), posebno v državah v razvoju, ter zagotoviti opazovanje, nadzor in vrednotenje uvajanja rastlin,
- pripraviti načrte ali programe prednostnih ukrepov za ohranjanje in trajnostno rabo RGVKP, ki bi temeljili na lastnih raziskavah RGVKP (če je to mogoče),
- spodbujati raznovrstnost kmetijskih rastlin v kmetijskih sistemih (kjer je to primerno), vključno z novimi rastlinami, ki so potencialno zanimive pri pridelovanju hrane,
- spodbujati rabo in raziskave na slabo znanih, vendar potencialno uporabnih rastlinah,
- krepiti nacionalno sposobnost rabe RGVKP, žlahtnjenja rastlin in proizvodnje semen (semenarstvo), in sicer tako v specializiranih ustanovah kot v kmetijskih skupnostih,
- razviti strategije za mrežo *ex situ* zbirk in *in situ* območij ohranjanja ter za uporabo *ex situ* zbirk,
- periodično pregledovati in poročati o stanju RGVKP,
- opisati in oceniti zbrane RGVKP, razširjati informacije za lažjo uporabo zbirk RGVKP.

Ustrezne agencije ZN in regionalne organizacije morajo:

- okrepiti Globalni sistem ohranjanja in trajnostne rabe RGVKP z, med drugim, pospeševanjem razvoja Svetovnega sistema zgodnjega opozarjanja in informiranja ter se odločiti za nadaljnje korake pri uresničitvi t. i. kmečkih pravic,
- razviti subregionalne, regionalne in globalne mreže RGVKP *in situ* v zavarovanih območjih,
- pripravljati periodična poročila o stanju svetovnih RGVKP,
- pripraviti globalni kooperativni akcijski načrt za RGVKP,
- promovirati četrto mednarodno tehnično konferenco FAO o ohranjanju in trajnostni rabi RGVKP,
- usklajevanje Globalnega sistema z zahtevami Konvencije o biološki raznovrstnosti.

Ohranjanje živalskih genskih virov v kmetijstvu

Pri delu programa, ki se ukvarja z ohranjanjem in trajnostno rabo živalskih genskih virov (ŽGV) v trajnostnem kmetijstvu, je kot osnova za ukrepanje navedena potreba za večjo

količino in kakovost živalskih produktov ter ohranjanje obstoječe raznovrstnosti ŽGV. Nekatere lokalne pasme imajo poleg sociokulturne vrednosti posebne lastnosti prilagoditve, odpornosti proti boleznim ter specifično rabo in jih je treba ohraniti. Take pasme ogroža izumrtje zaradi uvajanja novih pasem in spremembe v proizvodnem sistemu.

Glavni cilji so:

- prešteti in opisati vse pasme živali, ki se uporabljajo v kmetijstvu v najširšem pomenu in začeti desetletni akcijski program,
- ustanoviti in izpeljati akcijski program za določitev ogroženih pasem, skupaj z vzrokom ogroženosti in ukrepi ohranjanja,
- ustanoviti in izpeljati razvojne programe za lokalne pasme zaradi zagotovitve njihovega preživetja in se izogniti tveganju njihove zamenjave z drugimi (breed substitution) ali s programi križanja med pasmami (cross breeding programs).

Vlade morajo:

- pripraviti načrte za ohranitev populacij ogroženih pasem na kmetijah in *in situ*, pa tudi ohranjanje z zbirko semena/embrijev,
- načrtovati in začeti strategije razvoja pasem,
- izbrati lokalne populacije na podlagi regionalnega pomena in genske enkratnosti,
- dopolniti nacionalne inventarje dostopnih živalskih genskih virov. Kriogeno ohranjanje ima lahko prednost pred opisovanjem in vrednotenjem.

Ustrezne agencije ZN in regionalne organizacije morajo:

- spodbujati ustanovitev regionalnih genskih bank (do opravičljivih razsežnosti),
- obdelovati, hraniti in analizirati genske podatke na globalni ravni, vključno z ustanovitvijo svetovnega sistema zgodnjega opozarjanja in informiranja za ogrožene pasme; ocenjevati znanstveno in medvladno vodenje programa ter imeti pregled nad regionalnimi in nacionalnimi aktivnostmi; razvijati metodologije, norme in standarde (vključno z mednarodnimi dogovori); opazovati njihovo izvajanje; nuditi ustrezno tehnično in finančno pomoč,
- pripraviti in objaviti obsežno podatkovno bazo za živalske genske vire z opisom vsake pasme in ustreznimi podatki,
- pripraviti in objaviti Svetovni seznam ogroženih kmetijskih živali, ki bo omogočil ukrepanje nacionalnih vlad pri ohranjanju ogroženih pasem ter iskanje tehnične pomoči.

V programu so obdelana področja: financiranja in vrednotenja, znanstvenih in tehničnih sredstev, razvoja človeških virov ter vzpostavitev institucij in kadrov.

4.1.1.1.1 Napredek od Konference ZN o okolju in razvoju

Pet let po UNCED je bilo prvo srečanje na vrhu (Earth Summit +5) (Agenda 21: Progress Report …, 1997), katerega cilj je bil ugotoviti, koliko so posamezni narodi in svetovna skupnost naredili pri izvajanju Agende 21.

Med razvitimi in nerazvitimi državami ter ekonomijami v tranziciji se je razvila večja zavest o potrebi vključevanja skrbi za okolje v kmetijsko pa tudi v tržno politiko.

Pomemben napredek je narejen v uvajanju metod organskega kmetovanja pod različnimi shemami označevanja.

Na institucijskem nivoju je narejen premik na področju rastlinskih in živalskih genskih virov. Vprašljive so postale prioritete pri ohranjanju in rabi kmetijske biotske raznovrstnosti. Tako so nastale naslednje spremembe: več genskih bank in zagotavljanje boljšega vzdrževanja obstoječih; od *ex situ* zbirk kot načina ohranjanja do ohranjanja *in situ,* posebno na kmetijah; od zelo izenačenih sort do lokalno prilagojenih sort in različnih kmetijskih rastlin; od prostega do omejevalnega dostopa; od usmerjenih aktivnosti do razvoja ekonomskih analitskih metod z namenom vključevanja stroškov ohranjanja v stroške produkcije.

Genski viri v kmetijstvu so biotska osnova za svetovno varnost oskrbe s hrano in zajemajo raznovrstnost genskega materiala tako v tradicionalnih kot v sodobnih rastlinskih sortah in pasmah živali, pa tudi divje sorodnike in druge prostoživeče vrste, ki se uporabljajo za hrano. Agenda 21 opozarja, da je pospešena erozija svetovne biotske raznovrstnosti resna grožnja človeškemu razvoju. Uspeh je odvisen od ohranjanja in rabe celotnega nabora genskega materiala, ki je prilagojen lokalnim razmeram, vključno z geni divjih sorodnikov udomačenih rastlin in živali.

Leta 1995 je FAO razširil pristojnosti KGVKP na rastlinsko, živalsko in ribjo raznovrstnost. Po priporočilu Agende 21 mora komisija krepiti Globalni sistem o RGV. Bila je tudi forum za pogajanja o reviziji Mednarodne pobude o RGV v skladu z zahtevami Konvencije o biološki raznovrstnosti. Pod njenim nadzorom je FAO objavil prvo Poročilo o stanju svetovnih RGV in pripravil Globalni akcijski plan o RGV, ki je bil sprejet na konferenci FAO v Leipzigu l. 1996. Razvil je še dve ključni komponenti Globalnega sistema: svetovni sistem zgodnjega opozarjanja in informiranja o rastlinskih genskih virih ter mednarodno mrežo *ex situ* zbirk pod svojim nadzorom.

FAO vodi tudi razvoj Globalne strategije za upravljanje genskih virov kmetijskih živali. Delo se je začelo s pregledom stanja v 180-tih državah, ki je predstavil resnost genske erozije v drugi polovici 20. stoletja. Strategija bo vsebovala na državah temelječo strukturo kontaktnih točk, mrežo vseh zainteresiranih strani in DAD-IS.

V poročilu o napredku na področju ohranjanja biotske raznovrstnosti (Agenda 21: Progress Report …, 1997) so navedena tudi ključna področja pri uresničevanju ciljev UNCED.

Na področju rastlinske pridelave so to:

- graditev močnih nacionalnih programov za kmetijsko biotsko raznovrstnost, ki so jih oblikovale različne interesne skupine kot osnovo oblikovanja strategij in načrtovanja aktivnosti, povezanih s kmetijsko biotsko raznovrstnostjo, ki pripomorejo k nacionalnemu razvoju,

- izboljšanje *in situ* ohranjanja in skozi preglede in popisovanja obstoječih rastlinskih genskih virov, podpora upravljanju in izboljšanju genskih virov na kmetijah, dejavnosti za izboljšanje *in situ* ohranjanje divjih sorodnikov gojenih rastlin in prostoživečih rastlin,
- ohranjanje obstoječih *ex situ* zbirk, obnavljanje ogroženih akcesij in širjenje aktivnosti ohranjanja z namenom boljše rabe virov,
- olajšati rabo RGV s širitvijo osnovnih zbirk, promovirati razvoj in komercalizacijo premalo uporabljanih kmetijskih rastlin in vrst, podpora proizvodnji semen in distribuciji, razvoj novih trgov za lokalne sorte in njihove produkte,
- spodbujanje mrež, oblikovanje obsežnega informacijskega sistema, razvoj spremljanja in sistema zgodnjega opozarjanja, širitev in izboljšanje izobraževanja in usposabljanja, promocija ozaveščanja javnosti.

Na področju reje živali:

- povečanje ozaveščanja o različnih koristih, ki jih imamo od kmetijskih živali in njihove prilagojenosti k trajnostnemu razvoju agroekosistemov,
- izboljšati kazalce in oceniti primerjalno enkratnost živalskih genskih virov,
- začeti ohranjanje, posebno prek *ex situ* sistema genskih bank, zaradi grozeče izgube, ki znaša do 1/3 vseh živalskih genskih virov,
- pospešeno razvijati Globalno strategijo upravljanja z genskimi viri kmetijskih živali.

Deset let po Konferenci ZN o okolju in razvoju je bilo l. 2002 v Južni Afriki novo srečanje na vrhu (Earth Summit +10), kjer so proučili napredek od prejšnjega srečanja. Takrat je bila revizija Mednarodne pobude o RGV, vključno z dogovorom o delitvi koristi in dostopu ter z zagotovitvijo kmečkih pravic, v sklepni fazi. FAO razvija Globalno strategijo upravljanja z genskimi viri kmetijskih živali. Mednarodna skupnost se premika proti usklajevanju standardov dogovorov Svetovne trgovinske organizacije in Konvencije o mednarodnem varstvu rastlin, GEF (Global environmental Facilities), pomaga pri izvedbi konvencije iz Ria in akcijskih programov (Earth Summit +10: …, 2001).

4.1.1.2 FAO Globalni sistem ohranjanja in rabe rastlinskih genskih virov v kmetijstvu in prehrani

Razvoj se je začel leta 1983, ko je konferenca FAO ustanovila stalni medvladni forum, ki se bo ukvarjal s problematiko rastlinskih genskih virov – Komisijo za rastlinske genske vire (od leta 1995 je njen mandat razširjen in se je preimenovala v Komisijo za genske vire v kmetijstvu in prehrani – KGVKP). Sprejet je bil tudi formalni okvir dela Mednarodna pobude o RGV. Od takrat Komisija usklajuje, nadzira in opazuje razvoj Globalnega sistema za ohranjanje RGVKP.

Cilji globalnega sistema so:

- zagotoviti varno ohranjanje RGVKP
- promocija dostopnosti in trajnostne rabe RGVKP
- zagotoviti fleksibilen okvir za delitev koristi in bremen.

Sistem obsega tako ohranjanje (*ex situ* in *in situ*) kot tudi rabo RGVKP. V sistemu je udeleženih 171 držav in EU.

Slika 1: Shematski prikaz Globalnega sistema za rastlinske genske vire (Shema Globalnega ...)

Ključna elementa sistema sta Poročilo o stanju svetovnih RGVKP in Globalni akcijski plan za RGVKP.

4.1.1.2.1 Poročilo o stanju svetovnih RGVKP

Predstavljeno je bilo l. 1996 na četrti Mednarodni tehnični konferenci o RGV v Leipzigu. Pomeni temelje za izvajanje Globalnega akcijskega plana o RGVKP.

Poročilo je bilo sestavljeno na podlagi 151 državnih poročil. Je prva obsežna ocena stanja na področju ohranjanja in uporabe svetovnih rastlinskih genskih virov v kmetijstvu. Razdeljeno je na šest poglavij: 1) Stanje raznovrtnosti, 2) *In situ* upravljanje, 3) *Ex situ* ohranjanje, 4) Uporaba rastlinskih genskih virov, 5) Nacionalni programi, potrebe po uposabljanju, politika in zakonodaja, 6) Regionalno in mednarodno sodelovanje ter 7) Dostop in delitev koristi. Ocena stanja na področju divjih vrst in divjih sorodnikov kultiviranih rastlin je sestavni del vsakega poglavja (Report on the State …, 1996).

4.1.1.2.2 Globalni akcijski plan za RGVKP

Prvi globalni plan za ohranjanje in trajnostno rabo RGVKP (Priloga A) je sprejelo 150 držav na četrti Mednarodni tehnični konferenci o RGV v Leipzigu l. 1996.

Omenjeni plan priznava potrebo za uresničitev kmečkih pravic. Z njim naj bi bil postavljen okvir za postavitev trdnih temeljev za ohranjanje in trajnostno rabo RGVKP in je del Globalnega sistema FAO. Izvajanje nadzira KGVKP.

Globalni akcijski plan (GPA) je velik prispevek k izvajanju Konvencije o biološki raznovrstnosti na področju kmetijstva. Ohranjanje, trajnostna raba ter pravična in enakomerna delitev koristi so tudi temeljni cilji Konvencije o biološki raznovrstnosti. Plan bo poskušal izboljšati povezavo in koordinacijo *in situ* in *ex situ* ohranjanja ter rabe RGV.

Cilji:

- zagotoviti ohranjanje RGVKP kot osnovo v preskrbi s hrano;
- spodbujati trajnostno rabo RGVKP, da bi spodbudili razvoj in zmanjšali lakoto in revščino, posebno v deželah v razvoju;
- spodbujati pravično in enakopravno delitev koristi, ki izhajajo iz rabe RGVKP; ob tem pa priznava željo do enakomerne delitve koristi, ki izhajajo iz tradicionalnega znanja, inovacij in prakse, ki je povezana z ohranjanjem RGVKP in njihovo trajnostno rabo;
- pomagati državam in institucijam, ki so odgovorne za ohranjanje in rabo RGVKP, pri določanju prioritet pri ukrepanju;
- krepitev, posebno nacionalnih programov, pa tudi regionalnih in internacionalnih, vključno z izobraževanjem in usposabljanjem, za ohranitev in rabo RGVKP ter povečati institucionalne zmogljivosti.

4.1.1.2.2.1 Struktura in organizacija

Globalni akcijski plan obsega 20 prednostnih področij delovanja, ki so iz praktičnih razlogov organizirana v štiri osnovne skupine:

1. *In situ* ohranjanje in razvoj
    - pregledovanje in inventarizacija RGVKP

- podpora upravljanju na kmetijah in izboljšanju RGVKP
- pomoč kmetovalcem ob nesrečah pri obnovi kmetijskega sistema
- podpiranje *in situ* ohranjanja prostoživečih sorodnikov kmetijskih rastlin

2. *Ex situ* ohranjanje
    - vzdrževanje obstoječih *ex situ* zbirk
    - obnova ogroženih *ex situ* vzorcev
    - podpora načrtovanemu in ciljanemu zbiranju RGVKP
    - širitev *ex situ* dejavnosti ohranjanja
3. raba rastlinskih genskih virov
    - širitev opisovanja, vrednotenja in števila osrednjih zbirk zaradi lažje uporabe
    - genske izboljšave in širjenje genske osnove
    - promocija trajnostnega kmetijstva prek diverzifikacije pridelovanja kmetijskih rastlin in povečevanja raznovrstnosti pridelkov
    - promocija razvoja in komercializacije premalo izkoriščenih pridelkov in vrst
    - podpora proizvodnji semena in njegovi distribuciji
    - razvoj novih trgov za lokalne sorte in njihove pridelke
4. Vzpostavitev institucij in kadrov
    - priprava dobrih nacionalnih programov
    - promocija mrež za RGVKP
    - konstrukcija obsežnega informacijskih sistemov za RGVKP
    - razvoj sistemov spremljanja in zgodnjega opozarjanja za izgubo RGVKP
    - širitev in izboljšanje izobraževanja ter usposabljanja
    - promocija ozaveščanja javnosti o vrednosti ohranjanja in rabe RGVKP.

Za vsako prioritetno aktivnost je temeljni sklop poglavij: ocena, dolgoročni cilji in intermediarni cilji, politika/strategija, raziskovanje/tehnologija, koordinacija in administracija ter povezave z drugimi deli globalnega akcijskega načrta.

4.1.1.2.3 Mednarodna pobuda o rastlinskih genskih virih

Leta 1983 je bil na konferenci FAO sprejet tudi formalni okvir delovanja za izvajanje Globalnega sistema za rastlinske genske vire: Mednarodna pobuda o rastlinskih genskih virih – MPRGV (International Undertaking on Plant Genetic Resources) (Priloga A: Sklep FAO 8/83), in sicer kot orodje za izboljšanje mednarodnega usklajevanja v zadevah, povezanih z dostopom do RGVKP. To je bil prvi obsežen mednarodni dokument, ki se je ukvarjal s tem področjem. Pridružilo se mu je 113 držav, ki so želele zagotoviti, da se rastlinski genski viri, ekonomskega in/ali socialnega pomena (posebej za kmetijstvo) raziščejo, ohranijo, ovrednotijo in postanejo dostopni v žlahtniteljske in znanstvene namene.

Njegovo izvajanje je spremljala Komisija FAO za genske vire v kmetijstvu in prehrani.

Leta 1989 so bili sprejeti trije dopolnilni sklepi: 1. strinjanje z interpretacijo, da MPRGV priznava pravice žlahtniteljev prek Mednarodne zveze za varstvo novih sort rastlin – UPOV (International Union for the Protection of New Varieties of Plant) oz., da le-te niso z njim v nasprotju (Priloga A: Sklep FAO 4/89); 2. priznavanje kmečkih pravic[9], ki so tam tudi definirane (Priloga A: Sklep FAO 5/89); 3. potrjevanje suverenosti nacij nad svojimi genskimi viri (Priloga A: Sklep FAO 3/91) ter dogovor, da se kmečke pravice uresničujejo skozi mednarodni sklad za rastlinske genske vire.

Leta 1993 je konferenca FAO sprejela Sklep 7/93, ki terja revizijo Mednarodne pobude o rastlinskih genskih virih v skladu s Konvencijo o biološki raznovrstnosti. Treba je bilo poiskati rešitve na področju dostopa do *ex situ* zbirk, ki niso zajete v Konvenciji, ter na področju kmečkih pravic. Pogajanja so se začela l. 1994 na izredni seji Komisije za rastlinske genske vire - KRGV (zdaj KGVKP). MPRGV je razpotje, kjer se srečujejo kmetijstvo, okolje in trgovina, zato je bilo pomembno, da bi se pogajanja uspešno končala. Tako je bilo po dolgoletnih pogajanjih na konferenci FAO 3. novembra 2001 sprejeta Mednarodna pogodba o rastlinskih genskih virih v kmetijstvu in prehrani.

Vlade, ki so se pridružile MPRGV, so se obvezale, da bodo določile potencialno zanimive rastlinske genske vire (posebno tiste, ki so ogrožene):

- sorte, ki jim grozi izumrtje zaradi zamenjave z novimi kultivarji,
- divje sorodnike kulturnih rastlin v območjih, ki so centri genske raznovrstnosti ali pa so tam naravno prisotni,
- vrste, ki niso kultivirane, ampak se jih lahko uporablja za hrano ali kot surovine.

Pri členu, ki obravnava ohranjanje, vrednotenje in dokumentacijo, je omenjena tudi potreba po ustrezni zakonodaji.

4.1.1.3 Globalna strategija upravljanja z genskimi viri kmetijskih živali

Globalna strategija se je začela razvijati l. 1993 kot tehnični program znotraj oddelka za Animal Production and Health Division FAO. Medvladni proces na področju živalskih genskih virov (ŽGV) je postal mogoč skozi širitev mandata Komisije za rastlinske genske vire na vse genske vire v kmetijstvu in prehrani leta 1995 (The Global Strategy …, 1999).

Globalna strategija prispeva za ustanovitev nacionalnih, regionalnih in globalnih politik, strategij in akcij ter lahko prispeva k olajšanju in koordinaciji aktivnosti neodvisnih organizacij, ki se ukvarjajo z ŽGV znotraj trajnostnega kmetijstva in razvoja podeželja.

Najpomembnejša vloga je pomoč državam pri razvoju zmogljivosti za upravljanje s svojimi živalskimi genskimi viri v kmetijstvu in prehrani.

---

[9] Kmečke pravice so tiste, ki izvirajo iz njihovih preteklih, sedanjih in prihodnjih prispevanj k ohranjanju, izboljšanju in dostopnosti rastlinskih genskih virov, posebno na območjih njihovega izvora/raznovrstnosti.

komponente:	medvladni mehanizem	na državah temelječe načrtovanje in infrastruktura implementacije	tehnični program dela	poročanje in vrednotenje
elementi:	Komisija za genske vire v kmetijstvu in prehrani medvladna tehnična delovna skupina za živalske genske vire v kmetijstvu in prehrani nacionalne vlade	globalne kontaktne točke regionalne kontaktne točke nacionalne kontaktne točke mehanizem vključevanja donorjev in interesnih skupin	**nacionalni upravljalski načrti za ŽGV** trajnostna intenzifikacija karakterizacija ohranjanje komunikacija načrti ukrepanja ob izrednih dogodkih	prvo poročilo o stanju svetovnih ŽGV poročila držav spremljanje na državnem in lokalnem nivoju svetovna opazovalna lista
vzpostavitev institucij in kadrov:	usposabljanje in izobraževanje prenos tehnologij	vodniki raziskovanje	upravljanje s podatki in informacijami komunikacija in koordinacija	
tehnična pomoč:	FAO strokovnjaki srečanja strokovnjakov	neformalni svet strokovnjakov napredna podatkovna in informacijska programska oprema	strokovni kadri	

Slika 2: Shematski prikaz Globalne strategije za upravljanje z genskimi viri kmetijskih živali (Primary Guidelines for..., 1999)

Leta 1995 je Svet FAO-a podprl Globalno strategijo. Nadaljnji razvoj in izvajanje vodi KGVKP. Leta 1997 je komisija ustanovila Medvladno tehnično delovno skupino za živalske genske vire v kmetijstvu in prehrani. Ta medvladna tehnična delovna skupina pregleduje Globalno strategijo in zadeve, povezane z ŽGV ter na podlagi ugotovitev pripravlja priporočila za KGVKP za nadaljnji razvoj in izvedbo Strategije.

Najpomembnejše komponente sistema so: medvladni mehanizem, ki zagotavlja neposredno vpletenost vlad; struktura za načrtovanje in izvajanje; tehnični program dela ter poročanje in vrednotenje.

Medvladni mehanizem je ključnega pomena za zagotavljanje vpletenosti vlade in interesnih skupin v nadaljnji razvoj, izvajanje in spremljanje Globalne strategije. KGVKP je medvladni mehanizem Strategije.

Ključni sestavini Strategije sta načrtovanje in izvedbena infrastruktura, ki sta v pristojnosti posameznih držav. To vključuje pet strukturnih elementov: globalne kontaktne točke, regionalne in nacinalne KT, mehanizem za vključevanje donorjev in interesnih skupin ter DAD-IS.

DAD-IS (Domestic Animal Diversity Information System) deluje kot posredovalni mehanizem za Globalno strategijo ter je široko in preprosto dostopen globalni podatkovni in informacijski sistem. Omogoča hitro in stroškovno učinkovito posredovanje vodnikov, poročil in dokumentov s srečanj; je mehanizem izmenjave mnenj ter povezuje kmetovalce, znanstvenike in oblikovalce politik.

Priprava nacionalnih načrtov upravljanja z ŽGV je tehnično obsežna, potrebno je vključevanje tako kmetijcev kot žlahtniteljev, oblikovalcev politik, znanstvenikov, lokalnih in tradicionalnih skupnosti ter drugih zainteresiranih strani. Zato je FAO izdal več vodnikov, ki bodo olajšali in usmerjali njihovo oblikovanje.

4.1.2 Pogodbe

4.1.2.1 Konvencija o biološki raznovrstnosti

Leta 1988 je UNEP ustanovil izvedensko skupino, da bi ocenila potrebo o pripravi mednarodnega dogovora o ohranjevanju biotske raznovrstnosti. Na konferenci UNCED (Konferenca ZN o okolju in razvoju), ki je bila v Rio de Janeiru l. 1992, so Konvencijo o biološki raznovrstnosti odprli za podpis. Konvencija je začela veljati po trideseti ratifikaciji 29. decembra 1993.

Konvencija (Priloga A) je prvi globalni predpis, ki celovito obravnava ohranjanje biotske raznovrstnosti. Od preostalih podobnih predpisov se razlikuje zlasti po naslednjem (Skoberne, 2001):

- konvencija je krovna in v izvajanje vključuje že sprejete konvencije ter druge mednarodne predpise;
- postavlja cilje in načela ter splošne okvirje za dosego ciljev;
- državam pogodbenicam prepušča, da s primerno politiko in zakonodajo zagotovijo izvajanje njenih ciljev in načel;
- ker je sprejeta na svetovnem vrhu, ima lahko večji politični vpliv kot druge mednarodne konvencije;
- predvsem si prizadeva vplivati na državno politiko, vključevati načela varstva in trajnostnega razvoja v vse sektorje, doseči medsektorsko sodelovanje ter izmenjavo in enakomerno porazdelitev naravnih virov.

Cilji Konvencije so: ohranjanje biotske raznovrstnosti, trajnostna uporaba njenih sestavnih delov ter poštena in pravična delitev koristi od uporabe genskih virov.

V 2. členu je pojasnjena uporaba izrazov za namen te konvencije.

Biološka (biotska) raznovrstnost pomeni raznolikost živih organizmov iz vseh virov; med drugim vključuje kopenske, morske in druge vodne ekosisteme ter ekološke komplekse, katerih del so; to vključuje raznovrstnost znotraj samih vrst, med vrstami in raznovrstnost ekosistemov.

Biološki (biotski) viri pomenijo genetske (genske) vire, organizme ali njihove dele, populacije ali katere koli druge biotične sestavne dele ekosistemov z dejansko ali morebitno uporabnostjo ali vrednostjo za človeštvo.

Država izvora genskih virov pomeni državo, ki ima te vire *in situ*.

Država oskrbovalka genskih virov pomeni državo, ki oskrbuje z genskimi viri, zbranimi iz virov *in situ*, vključno s samoniklimi[10] in udomačenimi vrstami ali vzetimi iz virov *ex situ*, ki lahko izvirajo ali pa tudi ne iz te države.

Udomačene ali gojene vrste pomenijo vrste, na katerih evolucijski proces je vplival človek, da bi zadovoljil svoje potrebe.

Ohranitev *ex situ* pomeni ohranjanje sestavnih delov biotske raznovrstnosti zunaj njihovega naravnega habitata.

Ohranitev *in situ* pomeni ohranjanje ekosistemov in naravnih habitatov ter vzdrževanje in krepitev populacij, ki so sposobne nadaljevati vrste v svojem naravnem okolju, udomačenih in gojenih vrst pa v okolju, v katerem so razvile svoje posebne lastnosti.

Trajnostna uporaba pomeni uporabo sestavnih delov biotske raznovrstnosti na način in v količini, ki dolgoročno ne povzroča zmanjševanja biotske raznovrstnosti, tako da ostaja ohranjena njena sposobnost za zadovoljevanje potreb in pričakovanj sedanjih in prihodnjih generacij.

Podpisnice morajo:

- pripraviti in sprejeti državne strategije, načrte in programe za ohranitev in trajnostno uporabo biotske raznovrstnosti - BR (člen 6 – splošni ukrepi za ohranitev in trajnostno uporabo),
- povezovati ohranitev in trajnostno uporabo BR v ustreznih sektorskih ali medsektorskih načrtih, programih in politikah (člen 6 – splošni ukrepi za ohranitev in trajnostno uporabo),
- ugotavljati sestavne dele BR, pomembne za njeno ohranjanje in trajnostno uporabo (med drugim tudi vrste, ki so prostoživeči sorodniki udomačenih ali gojenih vrst; ki so kmetijskega, znanstvenega ali kulturnega pomena) (člen 7 – identifikacija in monitoring),

[10] oz. prostoživečimi

- ohranjati in urejati podatke, ki so pridobljeni z identifikacijo in monitoringom (člen 7 – identifikacija in monitoring),
- urejati ali upravljati z biotskimi viri, pomembnimi za ohranitev biotske raznovrstnosti, bodisi na zavarovanih območjih ali zunaj njih z namenom zagotoviti njihovo ohranitev in trajnostno uporabo (člen 8 – ohranitev *in situ*),
- spodbujati krepitve ogroženih vrst, med drugim z razvijanjem in izvajanjem načrtov ali drugih strategij upravljanja (člen 8 – ohranitev *in situ*),
- ob upoštevanju državne zakonodaje spoštovati, varovati in ohranjati znanje, inovacije in prakse domorodnih in lokalnih skupnosti s tradicionalnim načinom življenja, ki so pomembni za ohranitev in trajnostno uporabo BR, in s privoljenjem ter vključevanjem nosilcev takšnega znanja, inovacij in praks pospeševati njihovo širšo uporabo ter spodbujati pravično delitev koristi od uporabe takšnega znanja, inovacij in praks (člen 8 – ohranitev *in situ*),
- pripravljati ali ohranjati potrebno zakonodajo in/ali druge predpise za varstvo ogroženih vrst in populacij (člen 8 – ohranitev *in situ*),
- sodelovati pri zagotavljanju finančne in druge pomoči za ohranitev *in situ* (člen 8 – ohranitev *in situ*),
- sprejeti ukrepe za ohranitev *ex situ* sestavnih delov BR; če je mogoče, v državi izvora teh sestavnih delov (člen 9 – ohranitev *ex situ*),
- ustanoviti in vzdrževati zmogljivosti za ohranitev *ex situ* ter raziskovati rastline, živali in mikroorganizme, če je mogoče, v državah izvora genskih virov (člen 9 – ohranitev *ex situ*),
- varovati in spodbujati običajno rabo biotskih virov v skladu s tradicionalnimi kulturnimi navadami, ki so združljive z zahtevami ohranitve ali trajnostne rabe (člen 10),
- podpirati lokalno prebivalstvo pri razvoju in sanaciji načetih območij, kjer je biološka raznovrstnost zmanjšana (člen 10),
- sprejemati ustrezne gospodarske in družbeno sprejemljive ukrepe, ki spodbujajo ohranjanje in trajnostno rabo sestavnih delov BR.

Konvencija obravnava tudi: raziskovanje in usposabljanje, vzgojo in ozaveščanje javnosti, dostop do genskih virov, dostop do tehnologije in njen prenos, tehnično in znanstveno sodelovanje, ravnanje z biotehnologijo, finančna sredstva itn.

Konferenca pogodbenic (Conference of Parties – COP) je najvišji organ, ki sprejema odločitve, dopolnitve dokumenta in programske usmeritve. Doslej je bilo 5 konferenc:
COP-1 (1994) – Nassau (Bahami)
COP-2 (1995) – Jakarta (Indonezija)
COP-3 (1996) – Buenos Aires (Argentina)
COP-4 (1998) – Bratislava (Slovaška)
COP-5 (2000) – Nairobi (Kenija)
COP-6 (2002) – Hague (Nizozemska)

Pomožno telo za znanstveno, tehnično in tehnološko svetovanje (Subsidary Body on Scientific, Technical and Technological Advice – SBSTTA) je svetovalno telo konference pogodbenic, ki sodeluje pri vsebinskem pripravljanju gradiva za konference.

V času izvajanja konvencije je sprejela konferenca pogodbenic kar nekaj sklepov, ki so bili neposredno pomembni za razvoj ohranjanja BRK.

⇒ CBD **sklep I/9** - l. 1994 - (Priloga A) v letu 1996 načrtuje obravnavanje ohranjanja in trajnostne rabe kmetijske biotske raznovrstnosti znotraj konteksta treh ciljev konvencije. SBSTTA je v svojem prvem poročilu predlagala (predlog I/2) pripravo obvestila (informacije) o znanstvenih, tehničnih in tehnoloških vidikih ohranjanja kmetijske biotske raznovrstnosti in trajnostne rabe njenih sestavnih delov. Zato je leta 1996 nastal dokument UNEP/CBD/SBSTTA/2/10 (Convention on ..., 1996), ki obravnava najpomembnejše dele omenjene problematike znotraj konteksta konvencije in določa možnosti delovanja.

⇒ V CBD **sklepu II/15** - l. 1995 - (Priloga A) se konferenca pogodbenic zaveda obstoja Globalnega sistema za ohranjanje in rabo rastlinskih genskih virov v kmetijstvu, ki ga je razvil FAO. Izpostavlja tudi potrebo usklajevanja na področju dostopa do *ex situ* zbirk in vprašanja kmečkih pravic (farmers' rights). Konferenca pogodbenic priznava posebno naravo BRK in njene posebne značilnosti ter probleme, ki potrebujejo posebne rešitve.

V dokumentu Pomožnega telesa za znanstveno, tehnično in tehnološko svetovanje UNEP/CBD/SBSTTA/5/10 so te značilnosti (Convention on ..., 1999):

- BRK je osnovnega pomena pri zadovoljevanju osnovnih človekovih potreb po hrani in varnosti preživetja,
- z BRK aktivno upravljajo kmetje; veliko komponent BRK ne bi preživelo brez človekovega posredovanja; tradicionalno (domače) znanje in kultura sta sestavna dela upravljanja z BRK,
- med državami je velika medsebojna odvisnost o genskih virih v prehrani in kmetijstvu, večinoma zato, ker veliko ekonomsko pomembnih sistemov kmetovanja temelji na vnesenih kmetijskih rastlinah in živalskih vrstah,
- za kmetijske rastline in domače živali je raznovrstnost znotraj vrst vsaj tako pomembna kot raznovrstnost med vrstami in se je zelo povečala s kmetovanjem,
- ohranjanje BRK je v sistemu pridelovanja neločljivo povezano s trajnostno rabo; ohranjanje znotraj varovanih območij je manj pomembno (čeprav so taka območja pomembna s stališča ohranjanja divjih sorodnikov kmetijskih rastlin in domačih živali zunaj pridelovalnih območij),
- vendar pa se pri konvencionalnem kmetovanju večina biotske raznovrstnosti ohranja *ex situ*, v genskih bankah ali žlahtniteljskem materialu, precej bolj kot na kmetijah.

⇒ CBD **sklep II/16** - l. 1995 - (Priloga A) omenja ponudbo organizacije FAO za povezavo njegovega informacijskega sistema s posredovalnim mehanizmom

Konvencije o biološki raznovrstnosti. V aneksu k sklepu, ki je sporočilo Konference pogodbenic Mednarodni tehnični konferenci za ohranjanje in rabo rastlinskih genskih virov v kmetijstvu, je zapisano, da so ti viri zelo pomemben del biotske raznovrstnosti.

⇒ CBD **sklep III/11** - l. 1996 - (Priloga A) ustanavlja večletni program dela, povezanega z biotsko raznovrstnostjo v kmetijstvu. Konferenca pogodbenic spoznava tesno povezanost kmetijske, biotske in kulturne raznovrstnosti ter obravnavanje BRK znotraj okvira konvencije.

Cilji programa je spodbujanje pozitivnih učinkov in ublažitev negativnih vplivov kmetijske prakse na biotsko raznovrstnost; spodbujati ohranjanje in trajnostno rabo genskih virov; spodbujati pošteno delitev koristi, ki izhajajo iz njihove rabe.

Ta sklep spodbuja pogodbenice k ustvarjanju nacionalnih strategij, programov in načrtov za ohranjanje kmetijske biotske raznovrstnosti, ki naj bi med drugim:

- opredelili ključne komponente biotske raznovrstnosti v kmetijski pridelavi in prireji, ki vplivajo na ohranjanje procesov in kroženj;
- preusmerili ukrepe, ki se oddaljujejo od ciljev Konvencije;
- vzpodbujali razvoj tehnologij in kmetijskih praks, ki ne samo povečujejo produktivnost, ampak tudi ustavljajo degradacijo ali celo obnavljajo in povečujejo biotsko raznovrstnost (to lahhko vključuje organsko kmetovanje, integrirano varstvo pred boleznimi in škodljivci, minimalno obdelavo tal, kolobarjenje, vmesne posevke itn.);
- vključevali in spodbujali lokalno prebivalstvo pri *in situ* ohranjanju in trajnostni rabi kmetijske biotske raznovrstnosti ter oblikovanju sklada tradicionalnega znanja;
- dopolnjevali načrte s področja ohranjanja in trajnostne rabe drugih ekosistemov, pa tudi druge načrte;
- spodbujali raziskovanje na področju integriranega varstva pred boleznimi in škodljivci (posebno alternative kemičnim pesticidom), povečevali prožnosti agroekosistemov, skrbeli za ohranjanje kakovosti tal in voda itn.;
- spodbujali ustvarjanje ukrepov/zakonodaje, ki spodbuja pravilno rabo pesticidov in zmanjšuje pretirano odvisnost od njih.

Strategije in programi morajo temeljiti na ključnih elementih Globalnega akcijskega plana, npr. na povečanju genske osnove glavnih kmetijskih rastlin, povečanju obsega genske raznovrstnosti, ki je dostopna kmetovalcem, povečanju možnosti za razvoj novih kmetijskih rastlin in sort, ki so prilagojene lokalnim razmeram, raziskovanju in spodbujanju rabe premalo izkoriščenih kmetijskih rastlin, razširitvi genske raznovrstnosti zaradi zmanjševanja ranljivosti posevka itn.

Sklep III/11 določa tudi opredelitev in oceno dejavnosti in instrumentov na mednarodnem nivoju na področjih, ki so navedena v aneksu k sklepu. Med naštetimi so tudi:

- trajnostno kmetovanje

- rastlinski, živalski in mikrobni genski viri
- *in situ* ohranjanje
- *ex situ* ohranjanje
- vloga botaničnih in živalskih vrtov v odnosu do kmetijske biotske raznovrstnosti
- prostoživeče živali in rastline
- viri hrane v prosti naravi
- prostoživeči sorodniki gojenih kmetijskih rastlin in domačih živali
- druge prostoživeče vrste
- tradicionalno znanje
- tržni pogoji za kmetijske pridelke/proizvode (odnos med okolju prijaznimi načini kmetovanja in tržnimi silami, ki vzpodbujajo biotsko raznovrstnost)
- gozdno-poljsko-pašno gospodarjenje (agroforestry)

⇒ V CBD **sklepu IV/6** - I.1998 - (Priloga A) so na SBSTTA naslovili prošnjo, naj za peto konferenco pogodbenic oblikuje nasvete in priporočila za nadaljnji razvoj programa o BRK.

V dokumentu UNEP/CBD/SBSTTA/5/10 je oblikovan predlog elementov programa, ki je upošteval potrebe (Convention on ..., 1999):

- glede podpore razvoja nacionalnih strategij, programov in akcijskih načrtov ter njihove implementacije v sektorske in medsektorske načrte, programe in politike,
- dopolnitve obstoječih mednarodnih akcijskih načrtov, programov in strategij, posebno Globalnega akcijskega plana za ohranjanje in trajnostno rabo rastlinskih genskih virov v kmetijstvu in prehrani, Globalne strategije za upravljanje z genskimi viri kmetijskih živali, Kodeksa izvajanja odgovornega ribištva in Mednarodne konvencije za varstvo rastlin,
- harmonizacije z drugimi programi dela znotraj konvencije (biotska raznovrstnost gozda, gorski ekosistemi, BR celinskih voda, morska in obalna BD, delitev koristi, trajnostna raba, indikatorji, tuje vrste itn.),
- sinergije in koordinacije ter preprečitve podvajanj med programi različnih mednarodnih organizacij ter med regionalnimi in nacionalnimi programi.

Predlagani elementi so:

1. Ocene stanja in trendov v kmetijski biotski raznovrstnosti, ki so narejene na podlagi nacionalnih poročil

   Postopki za ocenjevanje sestavin genskih virov kmetijskih rastlin in živali že obstajajo ali se razvijajo, pri ribjih in gozdnih genskih virih pa potekajo kot del širše celote. Za mikrobne genske vire še ni obsežnejših ocen, pa tudi za "funkcionalno" biotsko raznovrstnost ne (ekološke storitve, ki jih biotska raznovrstnost omogoča kmetijstvu – kroženje hranil, uravnavanje bolezni in škodljivcev, opraševanje, …).

   Ocene različnih komponent potekajo ločeno. Integrirane (celovite) ocene kmetijske biotske raznovrstnosti ni. Manjkajo zanesljivi ali vsaj široko sprejeti

pokazatelji biotske raznovrstnosti v kmetijstvu ali njenih delov. Nadaljnji razvoj pokazateljev in tudi metodologij ocenjevanja je potreben za analizo stanja in trendov ter za opredelitev kmetijskih praks, prijaznih biotski raznovrstnosti.

Seznam pokazateljev kmetijske biotske raznovrstnosti in njene izgube ter usklajena terminologija pridelovalnega okolja naj bi bilo narejeno do l. 2002. Periodična poročila o stanju svetovnih genskih virov, ki bi omogočila obsežno (celovito) oceno in razumevanje BRK s poudarkom na funkcionalni biodiverziteti v kmetijstvu, naj bi bila narejena do l. 2010.

2. Identifikacija in promocija prilagodljive upravljavske prakse, tehnologij in relevantne politike ter spodbudnih ukrepov

   Cilj je opredeliti upravljavske prakse, tehnologije in politike, ki vzpodbujajo pozitivne in blažijo negativne vplive kmetijstva na biotsko raznovrstnost, ter širiti znanje, razumevanje in zavest o različnih dobrinah in storitvah, ki jih omogoča kmetijska biotska raznovrstnost.

   Do l. 2005 naj bi bilo objavljenih, analiziranih in razposlanih 30 študij primerov.

3. Spodbujanje sodelovanja in krepitev položaja kmetovalcev ter drugih zainteresiranih strani pri trajnostnem upravljanju kmetijske biotske raznovrstnosti

   Pospešeno ustanavljanje forumov na lokalni ravni s ciljem vsaj 1000 združenj do l. 2010. Sodelovanje kmetovalcev in lokalnih združenj pri večini nacionalnih programov do l. 2010.

4. Pomoč koordiniranim in integriranim nacionalnim politikam, strategijam, programom in akcijskim načrtom

   Cilj je vzpodbujati razvoj nacionalnih načrtov in strategij za ohranjanje in trajnostno rabo kmetijske biotske raznovrstnosti ter spodbujati njihovo vključevanje v sektorske in medsektorske načrte in programe.

   Treba je razvijati sposobnosti za upravljanje z informacijami, ocenjevanje in komunikacijo na nacionalnem nivoju. Koordinacija med sektorskimi ocenami in akcijskimi načrti na nacionalni ravni naj bi bila v večini držav dosežena do l. 2005.

⇒ CBD **sklep V/5** - l. 2000 - (Priloga A) je pregled prve faze večletnega Programa in sočasno njegov sprejem.

⇒ Z CBD **sklepom VI/6** - l. 2002 - (Priloga A) so sprejeti koraki za nadaljnje izvajanje Programa ter časovni potek poročanja. Podpisnice Konvencije in vlade poziva, naj pripravijo tematsko poročilo o izvajanju Programa na področju biotske raznovrstnosti v kmetijstvu, ki bo sestavni del tretjega nacionalnega poročila pred osmo konferenco pogodbenic. Izvršni sekretariat pa bo do sedme konference pripravil osnutek tega poročila.

S sklepom se ustanavlja tudi Mednarodna iniciativa za ohranjanje in trajnostno rabo talne biotske raznovrstnosti znotraj Programa.

Pogodbenice spodbuja k prispevanju ustvarjanja Prvega poročila o stanju svetovnih živalskih genskih virov, ki ga vodi FAO.

> Sklep VI/6 priznava tudi pomembno vlogo, ki jo bo imela Mednarodna pogodba o rastlinskih genskih virih v kmetijstvu in prehrani[11], usklajena s Konvencijo o biološki raznovrstnosti, za ohranjanje in trajnostno rabo tega pomembnega dela kmetijske biotske raznovrstnosti. Zato vabi pogodbenice in vlade, naj jo podpišejo in ratificirajo, da bi čim prej začela veljati kot pravno obvezojoč dokument.

H Konvenciji je bil januarja l. 2000 sprejet tudi **Kartagenski protokol**, ki ureja promet in uporabo gensko spremenjenih organizmov.

V 20. členu protokol določa, da se za izmenjavo znanstvenih, tehničnih, okoljskih in pravnih informacij o gensko spremenjenih organizmih ter izkušenj z njimi vzpostavi posredovalni mehanizem, ki je del mehanizma posredovanja podatkov o biotski raznovrstnosti, kot ga določa Konvencija. Osnovni namen informacijskega sistema o biotski varnosti je, da bi državam omogočili dostop do informacij, da bi lažje sprejemale odločitve glede GSO, in uporabnikom zagotovili dostop do podatkov o gensko spremenjenih organizmih (Priloga C: Zakon o ratifikaciji Kartagenskega ..., 2002).

Ta protokol se uporablja za čezmejno gibanje, tranzit in uporabo živih spremenjenih organizmov, ki lahko škodljivo vplivajo na ohranjanje in sonaravno uporabo biotske raznovrstnosti, ter za ravnanje z njimi. Protokol ne vključuje proizvodov (izdelkov), ki vsebujejo GSO, kar je razumljivo, če upoštevamo osnovni namen Konvencije.

4.1.2.2 Mednarodna pogodba o rastlinskih genskih virih v kmetijstvu in prehrani

Po dolgoletnih pogajanjih in reviziji Mednarodne pobude o rastlinskih genskih virih v skladu s Konvencijo o biološki raznovrstnosti je bila na konferenci FAO 3. novembra 2001 sprejeta obvezujoča Mednarodna pogodba o rastlinskih genskih virih v kmetijstvu in prehrani (Priloga A), ki je največji mednarodni inštrument, v katerem se izraža pomembnost dostopa in delitve koristi kot osnova trajnostne rabe RGVKP. Glavne določbe se nanašajo na poseben seznam 64 kmetijskih rastlin. Genski viri le-teh bodo združeni v t. i. "multilateralni sistem" (MLS) nacionalnih genskih bank držav pogodbenic. Za vsako novo sorto, ki bo nastala z uporabo vzorca iz MLS, bo potrebno nakazati kompenzacijsko plačilo, t. i. "royalities", v poseben sklad. Podrobnosti o tem bo določilo vodilno telo oz. uprava. Pogodba bo postala veljavna, ko jo bo ratificiralo, sprejelo, odobrilo ali k njej pridružilo 40 držav, od katerih jih mora 20 biti članic FAO. Do septembra 2003 je to naredilo 32 držav (med njimi ni Slovenije in Evropske unije).

[11] Sprejet na konferenci FAO 3. novembra leta 2001.

4.2 EVROPSKA UNIJA

4.2.1 Programski in strateški dokumenti

4.2.1.1 Strategija EU za ohranjanje biotske raznovrstnosti

Leta 1998 je Generalni direktorat XI, ki je pristojen za okolje, pripravil Strategijo EU za ohranjanje biotske raznovrstnosti (Priloga B).

Strategija temelji na štirih tematskih sklopih, ki so:

- ohranjanje (*in situ* in *ex situ*) in trajnostna raba biotske raznovrstnosti,
- delitev koristi, ki izhajajo iz rabe biotske raznovrstnosti,
- raziskava, opredelitev (identifikacija), opazovanje (monitoring) in izmenjava informacij,
- izobraževanje, izpopoljnjevanje in ozaveščanje.

Na področju kmetijstva[12] izpostavlja tri skupine sektorskih ciljev:
1. ohranjanje in trajnostna raba, *in situ* in *ex situ*, genskih virov vrst, sort, pasem domačih živali in mikroorganizmov glede na trenutne ali potencialne vrednosti v kmetijstvu

CILJI: oblikovati politične ukrepe, programe in projekte, ki spodbujajo izvajanje Globalnega plana delovanja na področju ohranjanja in trajnostne rabe rastlinskih genskih virov za prehrano in kmetijstvo; podpirati razvoj tehnologij, ki ocenjujejo nivo pestrosti v genskih virih; okrepiti politiko *in situ* in *ex situ* ohranjanja genskih virov za prehrano in kmetijstvo na tak način, da so dostopni za uporabo; zagotoviti, da zakonodaja ne otežuje ohranjanja genskih virov.

2. ohranjanje in trajnostna raba kmetijskih okoljskih sistemov in njihov soobstoj z drugimi ekosistemi

CILJI: spodbujanje ekološke funkcije kmetijskih območij; vključevanje ciljev biotske pestrosti v ustrezne inštrumente skupne kmetijske politike; spodbujanje metod kmetovanja, ki povečujejo biotsko raznovrstnost, z možnostjo pogojevanja kmetijske podpore z okoljskimi razmerami; spodbujanje standardov dobre kmetijske prakse, da bi se zmanjšala nevarnost onesnaževanja in nadaljnja škoda biotski raznovrstnosti; spodbujanje in zagotavljanje viabilnosti tistih vrst in sort ter pasem domačih živali, ki jih gojimo/redimo zaradi ohranjanja ekosistemov prednostnih prostoživečih vrst; spodbujanje in podpiranje kmetijskih sistemov z nizko stopnjo intenzivnosti; naprej razvijati kmetijske okoljske ukrepe za čim večje koristi od biotske raznovrstnosti; povečanje rodovitnost tal kot osnove ekosistemske funkcionalnosti.

[12] Preostala področja so: ohranjanje naravnih virov, ribištvo, regionalna politika in prostorsko načrtovanje, gozdovi, energija in transport, turizem, razvoj in ekonomsko sodelovanje.

3. usmerjanje vpliva trgovine na kmetijsko pridelavo in rabo zemljišč

Globalni, regionalni in dvostranski tržni dogovori zelo vplivajo na rabo zemljišč. Globalni proces liberalizacije trgovine vodi k pomembnim spremembam v obstoječih subvencijah in zaščitnih mehanizmih.

Na tem področju je pomemben prispevek k ohranjanju biotske raznovrstnosti tudi zakonodaja s področja označevanja kakovosti, ki prispeva k vzdrževanju tradicionalnih sort in pasem ter preprečevanju genske erozije. Označevanje pridelkov, pridelanih z organskim kmetovanjem, ugodno vpliva na ohranjanje kmetijske biotske raznovrstnosti na vseh treh nivojih: genskem, vrstnem in ekosistemskem.

CILJI: spodbujati kmetijske politike, povezane s trgovino, ter stroke, ki spoštujejo tako potrebo ohranjanja in trajnostne rabe biotske raznovrstnosti kot tudi načela Svetovne trgovske organizacije - WTO.

V strategiji je še zapisano, da sistem zavarovanih območij (kot je Natura 2000) za številne prostoživeče vrste, kmetijske rastline in sorte ter pasme domačih živali ni zadovoljiv ali primeren. Zato *in situ* ohranjanje terja, da Skupnost znotraj ustreznih sektorskih in horizontalnih področij upošteva vpliv na ohranjanje in trajnostno rabo biotske raznovrstnosti na ozemlju zunaj zavarovanih območij. EU bo spodbujala tudi *ex situ* varstvo. Sprejela bo ukrepe za ohranjanje genskega sklada divjih in udomačenih vrst ter preprečevanje procesov genske erozije.

Zaradi medsebojnega vpliva trajnostnega kmetovanja in razvoja podeželja na eni strani ter ohranjanja in trajnostne rabe biotske raznovrstnosti in potrebe po celovitem načrtovanju rabe prostora na drugi strani, morata ohranjanje in trajnostna raba BRK temeljiti na dveh, medsebojno povezanih pristopih:

- ohranjanju in trajnostni rabi genskih virov vrst, sort, pasem domačih živali in mikroorganizmov z dejansko ali potencialno uporabnostjo za kmetijstvo ter
- ohranjanju in trajnostni rabi kmetijskih ekosistemov in njihovo povezanostjo z drugimi ekosistemi.

4.2.1.2 Akcijski plan ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu

Leta 2001 je Komisija Evropske skupnosti pripravila Akcijski plan ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu (Priloga B), ki je sestavni del paketa ukrepov v podporo strategije EU za predvidevanje, preprečevanje in izkoreninjanje vzrokov, ki so pomembni za zmanjševanje ali izgube BR.

Akcijski načrt vsebuje analizo vpliva kmetijstva na biotsko raznovrstnost, na podlagi katere so bile opredeljene prednostne naloge:

- vzdrževanje intezivnega kmetijstva na nivoju, ki ne škodi biotski raznovrstnosti z: uvajanjem dobre kmetijske prakse, zmanjševanjem rabe gnojil, podpiranjem neintenzivnih načinov pridelave in z uvajanjem trajnostnega upravljanja z viri;
- zagotavljanje ekonomičnosti kmetovanja, njegove družbene sprejemljivosti ob sočasnem ohranjanju BR;
- izvajanje kmetijsko-okoljskih ukrepov za trajnostno rabo BR;

- vzpodbujanje ukrepov za ohranjanje in rabo lokalnih pasem in sort;
- preprečevanje širjenja tujerodnih vrst.

Narejena je tudi analiza vpliva določenih kmetijskih predpisov za doseganje sektorskih ciljev.

Plan temelji na optimalni rabi:

- "horizontalne" Uredbe,
- kmetijsko-okoljskih ukrepov za razvoj podeželja,
- drugih ukrepov za razvoj podeželja,
- okoljske komponente kmetijskih trgov (Common market organizations),
- Uredbe o genskih virih v kmetijstvu in
- okoljske komponente tržnih instrumentov (kakovosti).

V aneksu so navedeni omenjeni instrumenti in okvirni časovni razpored doseganja sektorskih in medsektorskih ciljev, opredeljenih tako v Strategiji EU za ohranjanje BR kot v akcijskem načrtu.

4.2.2 Zakonodaja

4.2.2.1 Primarna zakonodaja

Primarna zakonodaja so pogodbe (Treties) in drugi dogovori podobnega pomena in se sprejemajo z neposrednimi pogajanji med vladami članic. Dogovori so potem napisani kot pogodbe in jih ratificirajo nacionalni parlamenti. Enak postopek poteka tudi za dopolnitve, amandmaje pogodb. Ustanovne pogodbe Evropske skupnosti so bile že nekajkrat spremenjene z:

- Enotno evropsko listino (l. 1987),
- Maastrichtsko pogodbo (l. 1992),
- Amsterdamsko pogodbo (l. 1997, veljati je začela l. 1999), ter
- Pogodbo iz Nice (l. 2001, veljati je začela februarja l. 2002).

Omenjene pogodbe opredeljujejo temeljna načela delovanja Unije.

Pred sprejemom Enotne evropske listine je vprašanje okolja v skupnosti temeljilo na 100. členu Rimske pogodbe, ki je urejal harmonizacijo zakonov držav članic z neposrednom vplivom na vzpostavljanje ali delovanje skupnega tržišča. Poleg tega se je uporabljal še 235. člen Rimske pogodbe, ki se nanaša na ukrepe, nujne za dosego ciljev skupnosti (Poročevalec DZ, 63/98, cit. po Štovičej, 2000). Enotna evropska listina pa je Rimski pogodbi dodala VII. Poglavje, ki ga je še dopolnila Maastrichtska pogodba. Rimska pogodba torej v členih 130r, 130s in 130t določa cilje in elemente okoljskih zaščitnih

ukrepov v Uniji[13] (Poročevalec DZ, 63/98 cit. po Štovičej, 2000; Kiss, Shelton, 1994, cit. po Štovičej, 2000):

- ohraniti, zaščititi in izboljšati kakovost okolja,
- prispevati k izboljšanju zdravja ljudi,
- zagotoviti skromno in racionalno rabo naravnih virov,
- na mednarodni ravni vzpodbujati ukrepe za reševanje regionalnih in svetovnih okoljskih problemov.

V členu 174 (ex 130r)[14] je zapisano, da mora okoljska politika skupnosti temeljiti na načelu previdnosti, preprečevanja[15] in načelu onesnaževalec plača.

Po členu 176 (ex 130t) <u>članice lahko uvedejo strožje varstvene ukrepe,</u> ki pa morajo biti usklajeni s Pogodbo in jih mora potrditi Komisija.

Amsterdamska pogodba iz leta 1999 postavlja trajnostni razvoj kot enega od ciljev EU ter hkrati ohranja temelje okoljske in kmetijske politike (Priloga B: Directions Towards …, 1999).

4.2.2.2 Sekundarna zakonodaja

Sekundarno zakonodajo (aquis communautaire), ki izhaja iz primarne zakonodaje, sprejemata Svet ministrov (v nekaterih primerih Svet in Evropski parlament) ter Komisija. Sem sodijo:

- <u>uredbe</u> (Regulation), ki so najvišja oblika sekundarnih pravnih predpisov, veljajo pa neposredno kot zakon na vsem ozemlju EU. Države članice se uredbam pravno ne prilagajajo, temveč jih izvajajo. Z vstopom v EU država članica sprejme vse uredbe, ki so tedaj v veljavi;
- <u>odločitve</u> (Decisions) veljajo neposredno za tistega, na katerega so naslovljene (država članica, posameznik ali pravna oseba);
- <u>direktive</u> (Directive) zavezujejo države članice glede končnega rezultata, ki ga opredeljujejo, vendar se države proste same odločajo glede metod in instrumentov vključitve vsebine v domačo zakonodajo do predvidenega roka;
- <u>priporočila</u> (Recommendation), <u>resolucije</u> (Resolution) in <u>mnenja</u> (Opinion) - ti dokumenti so neobvezojoči.

Leta 1993 je EU ratificirala Konvencijo o biološki raznovrstnosti (Priloga B: Sklep Sveta 93/626/EGS), ki državam pogodbenicam nalaga, da morajo pripraviti in sprejeti državne

---

[13] Pravne ureditve varovanja biotske pestrosti v Sloveniji, v predpisih Evropske unije ter mednarodne ureditve tukaj ne bomo opisovali, ker sta to v svojih diplomskih nalogah obdelale Štovičej (2002) in Rožič (2000).

[14] Na podlagi Amsterdamske pogodbe so členi na novo oštevilčeni in so po novem to členi 174, 175 in 176 (European Union: Selected …, 1999).

[15] Pomembno za področje GSO, uporabe pesticidov, ….

strategije, načrte ali programe za ohranitev biotske raznovrstnosti ter trajnostno rabo njenih sestavin. Nalaga jim tudi, da načelo ohranjanja in trajnostne rabe vključijo tudi v sektorske in medsektorske načrte, programe in politike. Izvajanje terja dva izvajalska koraka: prvi je strategija, drugi pa priprava akcijskih načrtov ter ukrepi Komisije EU.

Navajamo pregled zakonodaje, ki vpliva na uresničevanje sektorskih ciljev, ki so navedeni v Strategiji ohranjanja biotske raznovrstnosti v EU.

4.2.2.2.1 Predpisi, ki vplivajo na ohranjanje in trajnostno rabo genskih virov v kmetijstvu

4.2.2.2.1.1 Določila semenarske zakonodaje

Pridelava kmetijskega semena in sadik je pomemben del kmetijstva Skupnosti. To področje urejajo številne direktive, npr.: 2002/55/ES, 2002/54/ES, 66/401/EES, 66/402/EGS z dopolnili, 2002/56/ES, 2002/57/ES o trženju semena zelenjave, semena pese, krmnih rastlin, žit, semenskega krompirja in predivnic (Priloga B). Nekatere so bile dolgo v veljavi (z dopolnili) in so jih šele pred nedavnim zamenjali z novimi.

V pogojih pridelave na kmetijah je ohranjanje in izboljšanje rastlinskih genskih virov odvisno tudi od dejanske možnosti rabe le-teh ter temelji na zakonodaji, ki omogoča trženje neizenačenega genskega materiala.

Direktiva 98/95/ES (Priloga B) dopoljnjuje direktive 66/400/EGS, 66/401/EGS, 66/402/EGS, 66/403/EGS, 69/208/EGS, 70/458/EGS in 70/457/EGS o trženju semena pese, krmnih rastlin, žit, semenskega krompirja, semena oljnic in predivnic, semena vrtnin ter o uradnem seznamu sort kmetijskih rastlinskih vrst glede ... poskuša z dopolnili znotraj zakonodaje o trgovini s semenskim materialom zagotoviti ohranjanje rastlinskih kmetijskih genskih virov *in situ*. Direktiva določa možnost dodatnih pogojev trženja semena za potrebe ohranjanja in trajnostne rabe genskih virov in je ustvarila pravni okvir, ki omogoča trženje sort, ki izhajajo iz *in situ* ohranjanja in niso vključene v Uradne sezname sort, ki ustrezajo določilu RIN (razločljiva – izenačena – nespremenljiva) (op. večina avtohtonega materiala ne ustreza naštetim določilom). Na tak način prispeva k *in situ* ohranjanju in trajnostni rabi rastlinskih genskih virov s pridelavo in trženjem sort, ki so naravno prilagojene lokalnim in regionalnim rezmeram ter jim grozi genska erozija. Take sorte so vpisane, če so za to primerne, v Uradne sezname, skladno s direktivama 70/457/EGS[16] in 70/458/EGS[17] (Priloga B). Pri postopku za uradni sprejem se upoštevajo posebne lastnosti in zahteve, lahko tudi rezultati neuradnih testov, znanje iz prakse, pridobljeno v času kultivacije, reprodukcije in rabe ter natančen opis sorte in njen izvor. V takem primeru uradni preizkus sorte ni potreben. Sorte se potem vpišejo v Seznam kot ohranjevalne sorte - "conservation variety". Pri takih mora biti opredeljen izvor, pa tudi območje trženja semena, ki se bo lahko tržilo v določenih obdobjih in bodo zanj veljale

[16] To direktivo je zamenjala direktiva 2002/53/ES.

[17] To direktivo je zamenjala direktiva 2002/55/ES.

ustrezne količinske omejitve. Ta omejitev verjetno ne deluje ravno spodbudno na *in situ* ohranjanje.

Zaradi številnih sprememb direktive 70/457/ES o Uradnem seznamu sort kmetijskih rastlin in potrebe po njihovi zbranosti na enem mestu je nastala nova direktiva - 2002/53/ES[18], ki pa ohranja bistvene spremembe, ki so bile posledica direktive 98/95/ES. Torej je treba Uradne sezname sort kmetijskih rastlinskih vrst voditi po enotnih pravilih. Vpisane sorte morajo biti razločljive, izenačene in nespremenljive ter morajo biti zadovoljive vrednosti za gojenje in rabo. Bistveno je tudi ohranjanje rastlinskih genskih virov. Zato morajo biti zagotovljeni pogoji, ki znotraj veljavne zakonodaje o trženju semen omogočajo *in situ* ohranjanje sort, ki jim grozi genska erozija. V 6. členu je zapisano, da se država članica lahko - zaradi ohranjanja rastlinskih genskih virov – odloči za določena odstopanja pri pogojih za vpis v seznam, skladno z določili člena 20 oz. 23.

Člen 20[19] določa posebne pogoje za vpis v primeru *in situ* ohranjanja in trajnostne rabe rastlinskih genskih virov znotraj pridelave in trženja semena sort, ki so naravno prilagojene lokalnim in regionalnim razmeram in jim grozi genska erozija. Omenjene posebnosti so: specifične zahteve in kakovost, posebno rezultati neuradnih preizkušanj in znanja, pridobljenega v času kultivacije, razmnoževanja in rabe, podroben opis teh sort in njihov izvor, kot to prijavlja zainteresirana članica. Če je temu zadoščeno, potem je sorta izvzeta iz uradnih preizkusov. Take sorte so v seznamu označene z oznako "ohranjevalna sorta". Isti člen določa tudi omejitev količine pri trženju semena takih sort.

Pogoji so v enaki obliki vključeni tudi v druge direktive s področja semenarske zakonodaje.

Lahko sklepamo, da je direktiva 98/95 odločilno vplivala na spremembe, ki so omogočile trženje semena tradicionalnih sort ter z nekaterimi določili tudi na gensko spremenjene sorte.

4.2.2.2.1.2 Določila o gensko spremenjenih organizmih

Uporaba GSO v kmetijstvu je izjemno občutljiva, tudi politično.

Glede okolja, posebno pa biotske raznovrstnosti, so izpostavljena naslednja dejstva:

- koristna raba sodobne znanosti in tehnik v povezavi s tradicionalnim znanjem zaradi zmanjševanja negativnih vplivov kmetijstva na okolje,
- raba sodobnih molekularnih in genetskih tehnik za odkrivanje in določanje genov, zanimivih za kmetijstvo, in sicer v kultiviranih ali divjih vrstah ali škodljivih organizmih ter izkoriščanje tega znanja.
- okoljska (ne)varnost GS posevkov, vpliv na ekosisteme,

---

[18] V členu 12 je zapisano, da je vpis v seznam veljaven 10 let. Sprejem v seznam se obnavlja, če je sorta še vedno zanimiva za pridelavo ali pa za potrebe ohranjanja rastlinskih genskih virov.

[19] Določila so bila dodana že direktivi 70/457/EGS na podlagi direktive 98/95/ES.

- verjetnost oz. možnost nenamernega prenosa genov med kultiviranimi in prostoživečimi vrstami ter posledice le-tega,
- transgene lastnosti GS kmetijskih rastlin, vplivi na rabo pesticidov,
- vpliv na ohranjanje in trajnostno rabo biotske raznovrstnosti,
- ocene vpliva na biotsko raznovrstnost.

Z ustvarjanjem gensko spremenjenih sort neposredno vplivamo na povečanje biotske raznovrstnosti, žal pa ne moremo natančno predvideti morebitnih negativnih učinkov.

Glavna zakonodaja EU o okoljski varnosti pri izpustu gensko spremenjenih organizmov v okolje je bila direktiva 90/220/EGS (o namerni izpustitvi GSO v okolje), ki sta jo spremenili direktiva 94/15/ES (Štovičej, 2002) ter 90/219/EGS (o omejeni uporabi gensko spremenjenih mikroorganizmov; zadnja sprememba iz I. 2001). Omenjene je s strani prehranske varnosti dopolnjevala Uredba 258/97 o novih živilih in živilskih sestavinah.

V novi direktivi (Priloga B) o namerni izpustitvi GSO v okolje (direktiva 2001/18/ES), ki preklicuje direktivo 90/220/EGS, je v uvodnem delu zapisano, da živi organizmi, ne glede na to, ali so izpuščeni v velikem ali majhnem številu, za potrebe poskusov ali trženja, se v okolju razmnožujejo in sežejo čez meje držav. Posledice takih izpustitev so lahko tudi nepopravljive. Zato je zaradi varstva človeškega zdravja in okolja za izpustitev GSO potreben ustrezen nadzor.

Direktiva primerno upošteva mednarodne izkušnje na področju mednarodnih trgovinskih obveznosti in predvideva izpolnjevanje zahtev Kartagenskega protokola z dopolnitvami k direktivi. V uvodu je poudarjena nujnost ustanovitve skupne metodologije za oceno tveganja za okolje ter označevanja vsega, kar vsebuje GSO.

Direktiva določa, da sta za standardni postopek avtorizacije potrebna:

- tehnični dosje GSO in
- ocena tveganja za okolje z navedbo uporabljenih metod.

Z dokumentom so povezane tudi odločitve Komisije z navodili (Priloga B), ki dopolnjujejo anekse. V eni od odločitev je zapisano, da navodila zajemajo vse GSO, vključno z mikroorganizmi, rastlinami in živalmi, čeprav je bilo doslej največ namernih izpustov s spremenjenimi višjimi rastlinami. Julija 2002 je bila objavljena odločba Komisije z navodili, ki dopolnjujejo direktivo 2001/18/EGS (Navodila o ciljih, elementih, osnovnih načelih in metodologiji izdelave Ocene tveganja za okolje, ki se nanaša na aneks II direktive).

Direktiva določa označevanje GSO ter njihovo spremljanje tudi potem, ko ne prihajajo več na trg.

Izvajanje direktive dodatno določajo sklepi Sveta oz. odločba Komisije (Priloga B): 2002/813/ES, 2002/812/ES, 2002/811/ES ter 2002/623/ES.

Področje GSO ureja tudi direktiva 90/219/ES (Priloga B) o omejeni uporabi gensko spremenjenih mikroorganizmov. Leta 2001 je bila dopolnjena z odločitvijo Sveta z določili na področju varnosti gensko spremenjenih mikroorganizmov za človeško zdravje in okolje.

Pripravljen je tudi predlog Uredbe o gensko spremenjeni hrani in krmi, COM (2001) 425 final, 2001/0173(COD), ki na določen način dopolnjuje zakonodajo Skupnosti po načelu "od kmetije do mize" (Priloga B).

Omenjeni dokumenti se prepletajo s semensko zakonodajo, ki smo jo predstavili v prejšnjem poglavju.

Že omenjena direktiva 98/95/ES, ki dopoljnjuje direktive o trženju semena pese, krmnih rastlin, žit, semenskega krompirja, semena oljnic in predivnic, semena vrtnin, je v direktivi 70/457/EGS in 70/458/EGS o Uradnem seznamu sort oz. trženju semen zelenjave vnesla nekaj določil o gensko spremenjenih rastlinskih sortah. Omenjeni direktivi sta zamenjani z novima, in sicer z 2002/53/ES oz. 2002/55/ES (Priloga B).

Ta določila so:

- V primeru gensko spremenjene sorte, v skladu s členom 2(1) in (2) direktive 90/220/EGS o namerni izpustitvi GSO v okolje, je ta sprejeta samo, če so izpolnjeni vsi varnostni ukrepi, potrebni za preprečevanje negativnih vplivov na zdravje ljudi in okolje (v primeru, ko se rastlina ali njene sestavine uporabljajo za hrano, se upošteva tudi Uredba 258/97).
- V primeru gensko spremenjene sorte iz prejšnjega odstavka je treba oceniti tveganje za okolje enakovredno tisti, ki jo določa direktiva 90/220/ES.
- Postopki, ki zagotavljajo, da bodo ocena tveganja za okolje in drugi ustrezni elementi enakovredni tistim, ki jih določa direktiva 90/220/EGS, bodo uvedeni na podlagi predloga Komisije v obliki uredbe, ki bo temeljila na Pogodbi. Dokler take uredbe ni, bodo GS sorte lahko sprejete v nacionalne sortne liste samo, če bodo dobile dovoljenje za trženje, skladno s direktivo 90/220/EGS.

V prihodnosti bo zakonodaja EU na področju GSO zagotovo pogosto podvržena številnim spremembam in dopolnilom.

4.2.2.2.1.3 Predpis v postopku sprejemanja

4.2.2.2.1.3.1 Predlog uredbe o ohranjanju, vrednotenju, zbiranju in rabi genskih virov v kmetijstvu, ki spreminja Uredbo 1258/99

Ta Uredba (Priloga B: Predlog uredbe …, 1999) bo nadaljevala vrednotenje in ohranjanje genskih virov v kmetijstvu, ki se je začelo z Uredbo 1467/94 (Priloga B), na podlagi katere je delo glede genskih virov v kmetijstvu koordinirala in pospeševala Unija. Pojem kmetijstva je bil uporabljen v širšem pomenu in je vključeval tudi gozdne genske vire. Genski viri so zajemali tako rastlinske kot tudi živalske vire (tudi mikroorganizme), mednje so bile prištete tudi prostoživeče rastline in živali, ki se uporabljajo ali bi se lahko uporabljale v kmetijstvu.

V členu 1 so bile zapisane naslednje določitve terminov za potrebe Uredbe 1467/94, ki so v predlogu nove uredbe ostale enake:

- <u>rastlinski genski viri</u> so tiste kmetijske rastline, vključno z vinsko trto, krmnimi, hortikulturnimi (vključno z okrasnimi rastlinami), zdravilnimi in aromatičnimi,

sadnimi rastlinami, gozdnim drevjem, glivami, mikroorganizmi in prostoživečo floro, ki se uporabljajo ali bi se lahko uporabljali v kmetijstvu;

- živalski genski viri so tiste kmetijske živali (farm animals)[20] – vretenčarji in nevretenčarji, mikroorganizmi in prostoživeča favna – ki se uporabljajo ali bi se lahko uporabljali v kmetijstvu.

Uredba 1467/94 je ustanovila prvi Program za ohranjanje, opisovanje, zbiranje in rabo genskih virov v kmetijstvu, ki je trajal do leta 1999. Določila je ureditev trajnega inventarja kmetijskih genskih virov znotraj Skupnosti. Le-ta še ni dostopen v natisnjeni ali elektronski obliki.

Programske aktivnosti so obsegale ohranjanje, opisovanje, vrednotenje, zbiranje in uporabo genskih virov s področja EU, ki jim brez pomoči grozi izumrtje. Vključevale so tako *ex situ* kot *in situ* zbirke rastlin, živali in mikroorganizmov.

Petletni program je bil koncentriran na *ex situ* ohranjanje genskih virov, posebno pa na opis genskih virov v genskih bankah ter njihovo vrednotenje in uporabo, ker je tako početje osnovni element katere koli strategije, ki je usmerjena v ohranjanje biotske raznovrstnosti, in omogoča ohranjanje sort, ki so jih kmetovalci zanemarili oz. opustili. Program se je v glavnem ukvarjal z rastlinskimi genskimi viri (17 od 21; od tega en s področja gozdarstva; tako imenovani GENRES projekti).

V Uredbi je bilo določeno, da na koncu izvajanja programa Komisija oblikuje skupino neodvisnih strokovnjakov za oceno rezultatov izvajanja.[21]
Na podlagi omenjene ocene veljajo naslednja priporočila (Report from independent ..., 2001):

- Uredbo je treba nadaljevati,
- sprejeti je treba nov petletni program,
- več pozornosti je treba nameniti *in situ* ohranjanju tako rastlinskih kot tudi živalskih genskih virov,
- spodbujati je treba usklajeno racionalizacijo dejavnosti z *ex situ* zbirkami,
- v prihodnosti morajo projekti imeti poudarjeno ekoregionalno zajetost,
- dejavnosti na področju trajnega inventarja naj ne bi določala ta Uredba (to ni bilo upoštevano pri oblikovanju predloga nove Uredbe)
- potrebno je aktivnejše sodelovanje Komisije pri izvajanju spremljajočih ukrepov,
- ustrezno ravnanje s pravnimi zahtevami Konvencije o biološki raznovrstnosti mora biti koordinirano z največjo strokovnostjo,
- spodbujati je treba večjo sodelovanje nevladnih organizacij,
- koordiniranje nacionalnih programov za genske vire mora biti osnovni del izvajanja Uredbe v prihodnosti.

---

[20] Pri prevajanju angleškega izraza "farm animals" smo se odločili za neposreden prevod "kmetijske živali", isti izraz pa smo v povezavi z besedo pasma prevajali z "domače živali".

[21] Ta dokument je COM (2001) 617 final – volume II, oktober 2001.

Svet za kmetijstvo je leta 1999 poudaril potrebo za nadaljnje vrednotenje in ohranjanje genskih virov v kmetijstvu (2218th Council meeting ..., 1999).
V uvodnih pojasnilih k Predlogu nove uredbe za ohranjanje, vrednotenje in rabo genskih virov v kmetijstvu - COM (2001)617 final, 2001/0256 (CNS)-volume I (Priloga B) - so med drugim poudarjene potrebe po:

- povečani usklajenosti med članicami in Komisijo glede na akcije, ki jih vodi FAO (npr. z Mednarodno pobudo o rastlinskih genskih virih),
- spodbujanju povečanega sodelovanja nevladnih organizacij in drugih subjektov na področju *in situ* ohranjanja na kmetijah ter le-tem omogočiti dostop do Uredbe 1257/1999,
- koordiniranju mednarodnih aktivnosti na področju varstva genskih virov; zakonodaja skupnosti na področju lastništva v kontekstu Uredbe je nujno potrebna,
- poskrbeti je treba za več dejavnosti na področju informacij in sodelovanja z javnostjo s poudarkom na povečanju rabe lokalnih in redkih sort ter pasem,
- večjem poudarku na rabi in prenosu rezultatov do uporabnikov oz. na trg,
- ustanovitvi decentraliziranega in trajnega Evropskega inventarja dostopnih genskih virov, skupaj z njihovim izvorom in drugimi lastnostmi.

Predlagana Uredba ustanavlja nov načrt, ki bo omogočil doseganje ciljev skupne kmetijske politike, izvajanje Konvencije o biološki raznovrstnosti ter politike Skupnosti za varstvo genskih virov v kmetijstvu (uresničevanje Akcijskega plana na področju kmetijske biotske raznovrstnosti). Uredba 1258/1999 (Priloga B) o financiranju Skupne kmetijske politike trenutno ne zajema področja genskih virov, zato naj bi jo predlagana Uredba v tem spremenila. V prihodnje naj bi ukrepe za ohranjanje, opisovanje in rabo genskih virov v kmetijstvu financirali iz jamstvenega oddelka Evropskega usmerjevalnega in garancijskega sklada za kmetijstvo.

Predlagana Uredba predvideva med drugim:

a. izmenjavo informacij o nacionalnih programih in njihovem izvajanju, in sicer zaradi izboljšanja medsebojnega usklajevanja in usklajevanja na nivoju Skupnosti;
b. koordinacijo dela s FAO, ECP/GR in EUFORGEN;
c. postavitev monitoringa in decentraliziranega, trajnega evropskega inventarja dostopnih genskih virov, njihovega izvora in lastnosti (materiala hranjenega *ex situ*, *in situ* ter na kmetijah);
d. tesnejše sodelovanje z nevladnimi organizacijami in drugimi zainteresiranimi stranmi.

Tako kot prejšnja Uredba tudi ta zajema genske vire v gozdarstvu in od nje povzema pomen terminov rastlinski oz. živalski genski viri.

Poudarek predlagane Uredbe je na *in situ* ohranjanju na kmetijah z upoštevanjem ekoregij.

Predpis naj bi bil namenjen ukrepom, ki presegajo tiste, ki jih določa Uredba 1257/1999 o podpori razvoju podeželja.

Pri novem programu bo poseben poudarek namenjen izmenjavi informacij o nacionalnih akcijskih načrtih in njihovem izvajanju glede medsebojnega usklajevanja, usklajevanja na nivoju Skupnosti ter na mednarodnem nivoju, skladno s Konvencijo o biološki raznovrstnosti, ukrepi FAO, programi ECP/GR-a in EUFORGEN.

V mnenju Ekonomsko-socialnega odbora, objavljenega v Uradnem listu Evropskih skupnosti (Opinion of the Economic …, 2002), so o predlagani uredbi naslednje opombe:

- nedefiniranost termina "ekoregija"
- zadovoljstvo zaradi povečanega financiranja z 20 milijonov € za celoten program na 10 milijonov € na leto;
- s spremembo Uredbe 1258/1999 se zagotavlja ohranjanje, vrednotenje, zbiranje in raba genskih virov v kmetijstvu;
- nov akcijski program bo potekal samo prek ukrepov na nivoju članic, delno pa v obliki večnacionalnih programov;
- članice bodo prispevale vsaj 15 % stroškov, Skupnost pa do 35 %. Sponzorji naj bi zagotovili 50 % sredstev, kar je v primeru projektov, pri katerih koristi niso takoj vidne, zelo težka naloga;
- ukrepi ohranjanja, vrednotenja in rabe naj ne bi bili omejeni samo na vrste, ki jim grozi izumrtje;
- proučiti je treba, kako Uredba 1257/1999 lahko bolj vzpodbuja gojenje in rejo redkih sort kmetijskih rastlin oz. pasem domačih živali kot del multifunkcionalnega kmetijstva in obsežnega programa za ohranjanje in rabo genskih virov.

Odbor podpira predlog novega akcijskega načrta in poudarja, da v kmetijstvu izguba genskih virov še zdaleč ni ustavljena, zato je še vedno treba opisovati, popisovati in ohranjati genski potencial ter spodbujati uporabo genske raznovrstnosti na kmetijah. V svojem mnenju o stanju narave in ohranjanju narave v Evropi je izjavil, da je ohranjanje prostoživečih rastlinskih in živalskih vrst naloga Evrope, čeprav so nekatere omejene na določene regije. Enako velja za gojene rastlinske vrste oz. živali v reji, ki so več kot "samo" zaporedje genov s potencialno vrednostjo za znanost; so odraz evropskega raznolikega kmetovanja in krajinske dediščine ter kot take vredne ohranjanja.

4.2.2.2.2 Predpisi, ki vplivajo na ohranjanje in trajnostno rabo kmetijskih okoljskih sistemov in njihov soobstoj z drugimi ekosistemi

Kmetijstvo je pomemben element ekosistema, v katerem poteka. Vpliva tudi na druge ekosisteme, in sicer s stališča biotske raznovrstnosti pozitivno ali negativno. Navajamo pregled kmetijske zakonodaje EU, ki s svojimi določili lahko pozitivno vpliva na kmetijsko biotsko raznovrstnost:

- zahteve po izpolnjevanju okoljskih zahtev v kmetijski pridelavi - Uredba 1259/99 – "horizontalna Uredba",
- kmetijsko-okoljske ukrepe (Uredba 1257/99/ES),
- organsko kmetovanje (Uredbi: 2092/91 in 1804/99),

- območja s slabšimi razmerami pridelovanja (Uredbe: 1257/99/ES),
- druge ukrepe za razvoj podeželja (Uredba 1257/99/ES),
- okoljske komponente kmetijskih trgov (Uredbi: 1251/99 o poljščinah, 1254/99 o govedini in teletini) ter
- okoljske komponente tržnih inštrumentov (npr. politika kakovosti z Uredbama 2081/92, 2082/92).

4.2.2.2.2.1 Uredba 1257/99 o podpori razvoja podeželja

Uredba (Priloga B) določa okvir podpore za trajnostni razvoj podeželja.

Podpore se dodeljujejo tudi za:

- območja z omejenimi dejavniki za kmetijstvo ter območja z določenimi okoljskimi omejitvami (npr. zavarovana območja). Glavni cilj kompenzacijskih plačil je nadomestiti izgube zaradi naravnih in strukturnih omejitev kmetijskih zemljišč v hribovitem svetu in na drugih območjih z omejenimi dejavniki ter nadaljevati z njihovo rabo po načelu trajnosti. Nadomestila so najpogostejši inštrument za preprečevanje opuščanja rabe kmetijskih zemljišč v skupnosti (Priloga B: Biodiversity action plan ..., 2001). Temelj ohranjanja ekonomskega in okoljskega potenciala podeželja je raba kmetijskih zemljišč, ki upošteva lokalne razmere in načela dobrega kmetovanja;

  Kompenzacijska plačila so pogojena z izvajanjem dobre kmetijske prakse[22] in se lahko dodelijo za območja s posebnimi okoljskimi omejitvami, kot jih določa zakonodaja Skupnosti. V to članice lahko vključijo izvajanje Natura 2000. Obseg območij te kategorije se je povečal s 4 na 10 % površin posamezne članice skupnosti (Priloga B: Biodiversity action plan ..., 2001);

- kmetijsko-okoljske ukrepe – tiste, ki varujejo okolje in ohranjajo podeželje; vzpodbujajo rabo kmetijskih zemljišč, ki varuje in izboljšuje okolje, kmetijsko krajino, naravne vire, tla in gensko raznovrstnost (zmanjšanje rabe gnojil in sredstev za varstvo rastlin, ekstenzifikacija, reja oz. pridelava ogroženih starih pasem in kulturnih rastlin, kolobarjenje, uvajanje nekaterih kultur, integrirana pridelava, organsko kmetovanje) (Biodiversity action plan for agriculture, 2001).

Ukrepi morajo presegati načela dobre kmetijske prakse. Do sredstev so upravičeni kmetovalci, ki se zavežejo izvajati ukrepe vsaj 5 let, če je treba, pa tudi dlje.

Podpora se izplačuje letno in je izračunana na podlagi:

- zmanjšanja dohodka,
- dodatnih stroškov, ki nastanejo zaradi odločitve za tak način kmetovanja,
- potreb po spodbudah.

[22] Ta je bila definirana v Uredbi 1750/99. Dobra kmetijska praksa je način kmetovanja, ki bi mu sledil razumen kmetovalec v določeni regiji.

Najvišji zneski letne podpore so zapisani v aneksu Uredbe. Tam so navedene naslednje kategorije in zneski: enoletni posevki – 600 €/ha, specializirani trajni nasadi – 900 €/ha, druga raba površin – 450 €/ha, Uredba 1750/99 oz. 445/2002 o natančnih navodilih za izvajanje Uredbe 1257/99 pa določa, da se podpora za rejo ogroženih pasem domačih živali izplačuje za GVŽ ali za glavo živali v reji. [23]

Kompenzacijska plačila zelo pomembno vplivajo na ohranjanje biotske raznovrstnosti v kmetijstvu. Njihov glavni cilj je, da na območjih z omejenimi možnostmi nadomestijo naravne in strukturne pomanjkljivosti kmetijske zemlje ter zagotavljajo nadaljevanje njene trajnostne rabe.

4.2.2.2.2.2 Uredba 445/2002 o natančnih navodilih za uresničevanje Uredbe 1257/99

V uvodnem delu uredbe (Priloga B) je poudarjeno, da je treba potegniti jasno ločnico med financiranjem podpore razvoja podeželja in financiranjem podpore znotraj kmetijskih trgov.

Področje kmetijsko-okoljskih ukrepov urejajo členi 13 do 21. Uredba predvideva podporo za rejo lokalnih avtohtonih pasem[24] domačih živali, za katere obstaja nevarnost, da bodo izgubljene za kmetijstvo.[25]

Lokalne pasme in rastlinski genski viri morajo imeti svojo vlogo v ohranjanju okolja na območjih izvajanja ukrepov.

V aneksu I Uredbe so navedena merila za določitev meje na osnovi števila plemenic, kdaj se šteje, da bo pri posameznih vrstah pasma izgubljena za kmetovanje

Vrsta domače živali	Merila za določitev meje, da bo pasma izgubljena za kmetovanje (število plemenic)*
Govedo	7.500
Ovca	10.000
Koza	10.000
Kopitarji	5.000
Prašiči	15.000
Perutnina	25.000

*število, izračunano za vse članice EU, plemenic iste pasme, ki so na voljo za čistopasemsko razmnoževanje in ki so pri članicah vpisane v priznane rodovniške knjige

[23] Uredba 2078/92, preklicana z Uredbo 1257/99, je vsebovala deset kategorij. Po njenih določilih je kmetovalec dobival največ 100 evrov na GVŽ ogrožene lokalne pasme in 250 evrov na hektar, na katerem je prideloval ali razmnoževal koristne rastline, ki so bile prilagojene lokalnim razmeram in jim je grozila genska erozija (v Uredbi 2772/95 so zneski bili spremenjeni na 120,8 oz. 301,9 evra).

[24] V aneksu uredbe se uporablja izraz lokalne pasme.

[25] Uredba 1750/99, ki jo je preklicala Uredba 445/02, je predvidevala podporo za rejo lokalnih avtohtonih pasem domačih živali, ki jim grozi izumrtje.

V aneksu II Uredbe so, kot osnova, potrebna za izvajanje kmetijsko-okoljskih ukrepov za ohranjanje kmetijske biotske raznovrstnosti, med drugimi opredeljena še naslednja dejstva:

- seznam lokalnih pasem, ki jim grozi, da bodo izgubljene za rejo (kmetovanje), in število plemenic za posamezna območja. To število mora potrditi pristojen priznan tehnični organ – ali rejska organizacija/združenje – ki mora vpisati in tekoče voditi rodovniško knjigo za pasmo. Organ mora imeti potrebne izkušnje in znanje za ugotavljanje živali posameznih pasem;
- za rastlinske genske vire, ki so podrvrženi genski eroziji - dokazilo o genski eroziji, ki temelji na znanstvenih rezultatih in kazalcih navzočnosti lokalne sorte, raznovrstnosti njene populacije ter na prevladajočem načinu pridelovanja na lokalni ravni.

O izplačilih podpore za rejo ogroženih pasem domačih živali smo našli tudi zanimiva pojasnila v odgovoru Komisije na postavljeno parlamentarno vprašanje z dne 28. 2. 2002 o podpori lokalnim pasmam. V njem je zapisano, da znaša podpora kmetovalcem, ki so se obvezali ohranjati biotsko raznovrstnost, 450 €/ha (ob obremenitvi 2 GVŽ/ha je to 275 €/GVŽ), kar je bistveno več, kot je bilo določeno z Uredbo 2078/92 – 100 oz. 120 €/GVŽ. V nadaljevanju je zapisano, da države članice v svojih Načrtih za razvoj podeželja niso predložile dokazil o statusu ogroženosti lokalnih pasem, ki so predvidena v aneksu Uredbe 1750/99 (s strani mednarodne pristojne ustanove), Komisija pa je upoštevala ocene ogroženosti na podlagi podatkov FAO iz World Wach List (WWL) for Domestic Animal Diversity (izdaji 2 in 3). Zaradi strožjih zahtev je veliko pasem, ki so bile z Uredbo 2078/92 upravičene do izplačil, ostalo brez njih. Na pobudo Odbora za kmetijske strukture in razvoj podeželja je Komisija ugotovila, da so merila FAO prestroga za namen Uredbe, zato je spremenila merila za izplačilo sredstev, namenjenih reji lokalnih pasem domačih živali. Zato so z Uredbo 672/01 spremenili Uredbo 1750/99, na podlagi katere je bilo odobreno prehodno obdobje za pripravo novih petletnih zavez za pasme, ki so jih podpirali prejšnji programi.

4.2.2.2.2.3 Uredba 1259/99 o splošnih pravilih za shemo neposrednih podpor znotraj Skupne kmetijske politike – "horizontalna" uredba

Uredba (Priloga B) se uporablja za neposredna plačila kmetovalcem znotraj sheme podpor v okviru Skupne kmetijske politike, razen tistih, ki jih določa Uredba 1257/99.

Države članice lahko pogojujejo dodelitev pomoči z usklajenostjo z določenimi okoljskimi zahtevami, tudi z ohranjanjem biotske raznovrstnosti. To lahko vključuje:

- podporo v zameno za kmetijsko-okoljsko zavezo,
- splošne okoljske zahteve,
- specifične okoljske zahteve, ki so pogoj za neposredna plačila.

V primeru zanemarjanja okoljskih zahtev, ki povzročijo negativne posledice za okolje, lahko država članica uvede penale.

Po letošnji reformi Skupne kmetijske politike bo ta Uredba prenehala veljati in jo bo nadomestila Uredba 1782/2003 (Priloga B).

4.2.2.2.2.4 Uredbi o organskem kmetovanju

Spodbujanje organskega kmetovanja sodi med omenjene kmetijsko-okoljske ukrepe, zato spoznajmo tudi nekatera zanimiva določila zakonodaje EU, ki ureja to področje.

Uredba 2092/91 o organskem kmetovanju (Priloga B) določa okvir za označevanje, pridelavo in kontrolo kmetijskih pridelkov, pridelanih po metodah organskega kmetovanja. Glavne koristi za okolje so: izogibanje sintetičnim pesticidom in mineralnim gnojilom ter ohranjanje strukture tal (s kolobarjenjem, uporabo metuljnic itn.).

V Uredbi ni omenjen izraz lokalna ali tradicionalna ali avtohtona sorta. V aneksu I, ki določa načela organskega kmetovanja, v določilih o varstvu rastlin omenja le izbiro ustrezne vrste in sorte.

Uredbo 2092/91 spreminja Uredba 1804/99 (Priloga B). Bistvena novost so dodana določila za področje živinoreje, ki jih Uredba 2092/91 prvotno ni vsebovala. Zapisano je, da je pri izboru pasem ali linij treba upoštevati sposobnost živali, da se prilagodi lokalnim razmeram, njihovo vitalnost in odpornost proti boleznim. Pasme in linije je treba izbrati tako, da se izognemo specifičnim boleznim ali težavam z zdravjem, ki so povezane z nekaterimi pasmami in linijami, ki so v intenzivni reji. Prednost imajo lokalne pasme in linije. Pri organski pridelavi rastlin ni nikjer zapisana prednostna uporaba lokalnih oz. avtohtonih sort!

Pri določbah o čebelarjenju je zapisano, da moramo pri izbiri pasme upoštevati prilagojenost lokalnim razmeram, njihovo vitalnost in odpornost proti boleznim. Prednost imajo evropske pasme vrste *Apis mellifera* in njeni lokalni ekotipi.

Uredba 1804/1999 dodaja Uredbi 2091/92 tudi določila, po kateri kot organski proizvod ne more biti označen tisti, ki je nastal z uporabo GSO in/ali je iz njega narejen.

4.2.2.2.2.5 Uredbe o skupnih ureditvah kmetijskih trgov

Uredbe: 1251/99, 1254/99, 2200/96 (Priloga B) o skupnih ureditvah kmetijskih trgov - Common Market Organizations **-** vsebujejo tudi določila, ki pozitivno vplivajo na trajnostno rabo kmetijskih okoljskih sistemov

Uredba 1251/99 o uvedbi sistema podpor za pridelovalce določenih poljščin s sistemom izvzemanje obdelovalnih površin iz pridelave pomembno pripomore k vzpodbujanju biotske raznovrstnosti. Upravljanje z neobdelanimi zemljišči mora vedno izpolnjevati okoljske pogoje.

Uredba 1254/99 o skupni ureditvi trga z govejim in telečjim mesom prispeva k ekstenzifikaciji reje. Rejci morajo upoštevati stroge zahteve, posebno glede obremenitve krmnih površin z živino. Na eni strani so plačila osnovnih premij mogoča samo za gostoto 2 GVŽ/ha krmnih površin, na drugi strani pa se tistim, ki ne presegajo 1,4 GVŽ/ha, dodeli ekstenzifikacijska premija. Premija se dodeli tudi za samce goveda in krave molznice.

Uredba 2200/96 o skupni ureditvi trga s sadjem in zelenjavo v členu 15 določa podporo izvajanja ukrepov, koristnih za okolje, vključno z organsko pridelavo.

4.2.2.2.3 Predpisi s področja usmerjanja vpliva trgovine na kmetijsko pridelavo in rabo zemljišč

4.2.2.2.3.1 Uredbi s področja politike kakovosti

Uredbi 2081/92 o zaščiti geografskih oznak in zaščiti označb porekla za kmetijske izdelke in živila ter 2082/92 o potrdilih za kmetijske izdelke in živila posebnih lastnosti (Priloga B) prek politike kakovosti vplivata na ohranjanje biotske raznovrstnosti v kmetijstvu. Vplivata na vzdrževanje tradicionalnih sort in pasem ter preprečevanje genske erozije. Z omejeno rabo nekaterih oznak za omejeno število produktov, ki so narejeni iz lokalnih in tradicionalnih virov, lahko politika kakovosti pripomore k ohranjanju raznolikosti. V to sodi tudi organsko kmetovanje in trženje tako pridelane hrane. Označevanje pridelkov, pridelanih z organskim kmetovanjem, ugodno vpliva na ohranjanje BRK na vseh treh nivojih: genskem, vrstnem in ekosistemskem. Ustanovitev označevanja kakovosti, ki temelji na osnovah tradicionalnega kmetovanja, je dober primer združitve okoljskih vrednosti in zaposlitve, regionalne privlačnosti in vitalnosti podeželjske skupnosti.

4.3 SLOVENIJA

4.3.1 Programski in strateški dokumenti

4.3.1.1 Okolje

4.3.1.1.1 Nacionalni program varstva okolja

Zakon o varstvu okolja (Priloga C) določa pripravo Nacionalnega programa varstva okolja (NPVO), ki ga je septembra leta 1999 sprejel Državni zbor R Slovenije.

NPVO (Priloga C) je osnovni programski dokument varstva okolja v R Sloveniji, ki je usmerjen tudi v vključitev okoljske vsebine in načel trajnostnega razvoja v programe posameznih sektorjev. Dejstva povzema tudi iz matičnih programskih dokumentov kmetijstva (Strategije razvoja kmetijstva in Programa reforme kmetijske politike).

Eden od prednostnih ciljev je ohranjanje biotske raznovrstnosti in genskih virov. Le-ta je razdeljen na specifična cilja:

BIO1) Preprečevanje zmanjševanja biotske raznovrstnosti na ravni ekosistemov (in habitatnih tipov), vrst (in habitatov) ter genomov (in genov),

BIO2) Preprečevanje nadaljnjega ogrožanja naravnega ravnovesja zaradi neustreznega izkoriščanja rastlinskih in živalskih vrst.

Opredeljen je tudi okvirni program na tem področju do leta 2008, v katerem so:

- priprava in sprejem državne strategije za biotsko raznovrstnost (sprejeta je bila leta 2001);

- priprava in sprejem zakona o varstvu narave (sprejet je bil leta 1999);
- priprava inventarja naravnih vrednot (ni znano, ali bodo vključeni tudi agrarni habitatni tipi ter avtohtone sorte in pasme – to bo odvisno od vključevanja ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu v sistem ohranjanja narave).

Pripravljen je tudi akcijski program za obdobje do leta 2003. V njem so omenjeni tudi ukrepi s področja gensko spremenjenih organizmov ter genskih bank.

V NPVO so v poglavju o kmetijstvu in gozdarstvu vključene smernice, ki jih opredeljuje Program reforme kmetijske politike (Priloga C).

4.3.1.1.2 Pregled stanja biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti v Sloveniji

Pregled stanja biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti v Sloveniji (l. 2001) je podlaga za pripravo strateških dokumentov, programov ter politik na vladni in lokalni ravni. Sestavljen je iz treh osnovnih sklopov:

- Uvodna predstavitev biotske raznovrstnosti, njena splošna umestitev v časovni in prostorski okvir ter opredelitev izhodišč za vrednotenje
- Pregled stanja na ravni habitatnih tipov, vrst, genske in krajinske pestrosti
- Načini ohranjanja biotske raznovrstnosti glede na pravne, ekonomske, organizacijske, izobraževalne in raziskovalne vidike.

V poglavju o genski pestrosti je zapisano: "Biotske raznovrstnosti ne zastopajo le prostoživeče rastline in živalske vrste ter ekostistemi, pač pa sodi vanjo tudi tisti del narave, ki ga je človek skozi zgodovino svojega obstoja spremenil, vzgojil in s selekcijo določenih značilnosti prilagodil svojim potrebam." Prvič je v dokumentu, ki obsega širše področje biotske raznovrsnosti v Sloveniji in ni s področja kmetijstva, kot del biotske raznovrstnosti neposredno omenjena tudi BRK. "Ohranjanje biotske raznovrstnosti pomeni tako tudi evidentiranje in ohranjanje starodavnih sort in pasem, ki so odpornejše proti boleznim in se pogosto ustrezneje vklapljajo v naravno okolje in krajinsko podobo."
V pregledu so delno predstavljene tudi avtohtone kmetijske rastline in pasme domačih živali.

Dokument celovito zajema pregled stanja in problemov na področju ohranjanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji, vključno z biotsko raznovrstnostjo v kmetijstvu.

4.3.1.1.3 Strategija ohranjanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji

Oblikovanje strategije sodi med splošne ukrepe za ohranitev in trajnostno rabo biotske raznovrstnosti, ki jih v 6. členu opredeljuje Konvencija o biološki raznovrstnosti. Decembra leta 2001 jo je sprejela Vlada Slovenije (Priloga C). S svojimi usmeritvami in cilji naj bi prispevala k usklajenemu doseganju glavnih ciljev Konvencije:

- ohranjanje biotske raznovrstnosti,
- trajnostni rabi njenih sestavin ter
- pošteni in pravični delitvi koristi genskih virov.

Strategija postavlja desetletne usmeritve za dejavnosti, ki pomembno vplivajo na trajnostno rabo sestavin biotske raznovrstnosti in trajnostni razvoj. Dopolnjuje druge državne strategije, predvsem Strategijo gospodarskega razvoja Slovenije in Nacionalni program varstva okolja. Prispevala naj bi k povezovanju ukrepov ključnih resorjev za ohranjanje raznovrstnosti. Ključni proces za doseganje ciljev pa bosta priprava in izvajanje medresorskega štiriletnega akcijskega načrta, ki ga Strategija predvideva za poglavitne sektorske razvojne politike; pripravljen naj bi bil leto po njenem sprejemu.

V poglavju o neposredni uporabni vrednosti biotske raznovrstnosti so kot posebna vrednost izpostavljene kmetijske rastline in pasme domačih živali, ki so prilagojene specifičnim razmeram okolja.

V Strategiji je zapisano, da področje podpor ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu ureja Zakon o kmetijstvu. Zakon o živinoreji verjetno ni omenjen zaradi sočasnosti nastajanja oz. sprejemanja obeh dokumentov.

V usmeritvah in programskih dokumentih trajnostne rabe omenja: Nacionalni program varstva okolja, Strategijo gospodarskega razvoja R Slovenije, Program razvoja gozdov v Sloveniji in Strategijo razvoja kmetijstva. Zapisano je tudi, da programska dokumenta s področja kmetijstva (Načrt razvoja podeželja 2000–2006 in Slovenski kmetijsko-okoljski program 2001–2006) načelno spodbujata kmetijsko prakso za ohranjanje biotske raznovrstnosti in finančno podporo trajnostni kmetijski rabi naravnih virov za ohranjanje kulturne krajine in biotske raznovrstnosti.

Strategija znotraj sistema ohranjanja ekosistemov navaja usmeritve ohranjanja biotske raznovrstnosti tudi za habitatne tipe v kmetijski krajini. Velika pozornost je namenjena ohranjanju krajinske pestrosti, ki je zelo odvisna od kmetijske rabe.

V poglavju o ohranjanju vrst je omenjena ogroženost domorodnih pasem domačih živali zaradi nadomeščanja z intenzivnejšimi tujerodnimi pasmami, ki omogočajo večjo prirejo in s tem gospodarnejšo pridelavo na kmetijah.

V poglavju o ohranjanju genske pestrosti je zapisano, da k veliki genski pestrosti v okviru vrste prispevajo velike efektivne populacije, zato je pomembno njihovo ohranjanje.

Geni prostoživečih in udomačenih vrst nosijo zapise za uporabne organske snovi. Genska pestrost je temelj ohranjanja sort kmetijskih rastlin in pasem oz. linij domačih živali. K zagotavljanju njihovega ohranjanja pomembno prispeva zagotavljanje t. i. genetske rezerve - npr. minimalno število živali ali rastlin ali semena.

Zato je varovanje genskih virov *in situ* in ohranjanje ustreznih velikosti efektivnih populacij glavni cilj ohranjanja biotske raznovrstnosti, medtem ko je varovanje *ex situ*, kot so botanični in živalski vrtovi, arboretumi in genske banke, nujen dodaten ukrep pri redkih in ogroženih vrstah in tam, kjer varovanje *in situ* ni več mogoče.

Ohranjanje genske pestrosti je treba obravnavati kot sestavni del in dopolnilo k varstvu vrst in ekosistemov.
Kot usmeritvi za doseganje ohranjanja genske pestrosti sta navedeni:

- primerna varnostna zaščita pri vnosu tujerodnih vrst in genskem vmešavanju v naravo, zlasti pri panogah, kjer se dejavnosti izvajajo v naravnem okolju, npr. kmetijstvo, farmacija, biotehnologija;
- pravna ureditev področja ohranjanja biotske raznovrstnosti *in situ* in *ex situ* ter ravnanje z gensko spremenjenimi organizmi.

V poglavju o *ex situ* ohranjanju je kot cilj navedena tudi ohranitev domorodnih pasem in sort za pridelavo hrane, materiala in zdravil ter genskih virov prostoživečih sorodnikov udomačenih sort in pasem. Usmeritev za doseganje tega cilja je spodbujanje reje domorodnih pasem domačih živali[26].

Strategija delno zajema tudi gensko spremenjene organizme.

V poglavju o dejavnostih, ki podpirajo ohranjanje biotske raznovrstnosti, se omenja bodoči akcijski načrt za kmetijstvo, ki bo moral temeljiti na obstoječih politikah in tistih, začrtanih v Agendi 2000, in jih dopolniti tako, da bodo prispevale k ohranjanju biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti.

V kmetijstvu je kot cilj postavljena uveljavitev ekološke in socialne funkcije kmetijstva, ki prispeva k ohranjanju podeželja, velike biotske raznovrstnosti na teh območjih in temelji na sonaravnih oblikah kmetijstva. Navedene so tudi usmeritve za doseganje tega cilja. Znotraj poglavja sta omenjena ohranjanje in trajnostna raba genskih virov, katerih cilja sta:

- razširitev obsega sonaravne kmetijske prakse, ki temelji na domorodnih genskih virih rastlinskih sort in pasem domačih živali ter
- ohranjanje genskega materiala domorodnih sort in pasem.

Lahko ugotovimo, da je Strategija s svojim širokim okvirjem dobro izhodišče za izboljšanje sistema ohranjanja kmetijske biotske raznovrstnosti ter postavlja temeljne usmeritve za njegov nadaljnji razvoj.

4.3.1.2 Kmetijstvo

4.3.1.2.1 Strategija razvoja slovenskega kmetijstva

Strategija razvoja slovenskega kmetijstva (l. 1993) je opredelila glavne usmeritve delovanja države na področju kmetijstva in zajela prehransko varnost, ohranjenost poseljenosti podeželja, varovanje kmetijskih potencialov, povečanje konkurenčne sposobnsti kmetijstva ter zagotavljanje primernega dohodka (Priloga C). V njej ne najdemo nobene pobude za ohranjanje slovenske kmetijske biotske raznovrstnosti.

[26] Le-to po značaju sodi med *in situ* in ne *ex situ* ukrepe.

4.3.1.2.2 Program reforme kmetijske politike 1999–2002

Prenovo kmetijske politike (Priloga C: Program reforme ..., 1998) je Slovenija začela v zadnjih letih predvsem zaradi očitne neučinkovitosti dosedanje politike, posledic že sprejetih obveznosti odpiranja slovenskega trga s kmetijskimi pridelki, nujnosti makroekonomske stabilizacije, potrebe po prestrukturiranju živilske industrije, pričakovanih pritiskov v krogu pogajanj s Svetovno trgovinsko organizacijo ter nujnosti in potreb prilagajanja EU, in sicer ne le na področju konceptualnih, ampak tudi administrativnih in organizacijskih sprememb (Slovenski kmetijsko ..., 2001).

Med cilje reforme sodi tudi usmeritev v okolju prijazno pridelavo in splošna usmeritev k eko-socialnemu tipu kmetijstva (alpski model). Celoten koncept reforme je treba razumeti kot premik k okolju, za katerega velja splošni interes družbe in davkoplačevalcev. Pri tem ne velja zanemariti nobenega od elementov varstva okolja (zrak, tla, voda, krajina, biotska raznovrstnost).

Med osnovne smeri reforme sodi obsežen program strukturne pomoči in nova vloga razvoja podeželja ter preusmeritev na programe podpor okolju prijaznega (trajnostnega) kmetovanja (utemeljitev: sodoben koncept podpor kmetijstvu temelji na proizvodno nevezanih, ciljno usmerjenih neposrednih plačilih, na investicijskih podporah prestrukturiranja kmetijstva in živilstva ter na programih celostnega razvoja podeželja).

Program reforme kmetijstva in živilstva ima štiri stebre. Drugega predstavlja Slovenski okoljevarstveni program za kmetijstvo, ki je najkorenitejši zasuk v kmetijski politiki in zajema uvedbo neposrednih plačil na ha. Plačila imajo oznako "EKO", kar poudarja njihovo tržno nevtralnost in preusmeritev kmetijske politike k podporam okolju prijaznega kmetovanja. Posamezna plačila imajo različne funkcije in namene, pri čemer pridelovalec lahko sam kombinira in uveljavlja več plačil - EKO 0, EKO 1, EKO 2 in EKO 3.

Za ohranjanje BRK so posebno pomembna plačila:

EKO 2: Posebni programi vzdrževanja in ohranjanja kulturne krajine ter varovanja obstoječih habitatov na določenih občutljivih območjih, ki se določijo glede na specifične lastnosti, ki so za državo ali lokalno skupnost posebnega pomena (varovanje podtalnice, ohranjanje biotske raznovrstnosti, ohranjanje izrednih krajin in bogatih habitatov, naravne in kulturne dediščine na podeželju) in

EKO 3: Podpore okolju prijaznejših postopkov kmetovanja (ekološko kmetovanje, integrirana pridelava, reja ogroženih pasem domačih živali in sort kmetijskih rastlin, planinska paša in podobno).

Oblikovanje kmetijskega okoljskega programa je eden od osrednjih delov reforme kmetijske politike v Sloveniji.

4.3.1.2.2.1 Program razvoja kmetijstva, živilstva, gozdarstva in ribištva 2000–2002

Leta 1999 je bil sprejet Program razvoja kmetijstva, živilstva, gozdarstva in ribištva (Priloga C), ki sledi ciljem in strategijam Skupne kmetijske politike EU in je vodilo ob načrtovanju vseh ukrepov in predpisov na področju kmetijstva v Sloveniji. Označuje ga

predvsem prilagajanje na polnopravno članstvo v EU ter prevzem Skupne kmetijske politike.

V delu, ki obravnava kmetijsko strukturno politiko in politiko razvoja podeželja, je tudi Program okoljskih in krajinskih plačil, ki se deli na podprogram neposrednih plačil za kmetijsko pridelavo v območjih s slabšimi razmerami za pridelovanje (med drugimi cilji je tudi ohranjanje biotske raznovrstnosti ter naravne in kulturne dediščine – zagotavljanje pokrajinske in narodne identitete) ter podprogram Slovenski kmetijski okoljski program. Strateške usmeritve kmetijsko-okoljskega programa določa reforma kmetijske politike v sklopu II. stebra – neposredna plačila EKO 2 in EKO 3. Usmeritve tega podprograma poudarjajo tudi ohranjanje biotske raznovrstnosti na ravni habitatov, prostoživečih rastlinskih in živalskih vrst in njihovih genomov ter obvarovanje domačih sort in pasem, ki so nacionalno pomemben genski sklad in so ogrožene.

4.3.1.2.3 Načrt razvoja podeželja 2000–2006

Načrt razvoja podeželja 2000–2006 v Sloveniji (Priloga C) je bil izdelan na podlagi Navodil za pripravo načrta za razvoj podeželja, ki jih je pripravila Komisija Evropske unije, generalni direktorat za Kmetijstvo. Načrt je sprejela Vlada RS 23. 10. 1999. Njegova izdelava, izvajanje in mehanizmi spremljanja izvajanja upoštevajo specifična pravila strukturnih skladov in tako omogočajo prenos pravnega reda Skupnosti.

V poglavju o biotski raznovrstnosti ni omenjena biotska raznovrtnost v kmetijstvu, kvečjemu samo krajinska raznovrstnost, ki je delno tudi odvisna od načina kmetovanja. V njej je zapisano, da do takrat Slovenija ni imela kmetijsko-okoljskega programa, ki bi bil v skladu z Uredbo 1257/1999, sprejela pa je nekatere ukrepe, ki jih lahko opredelimo kot kmetijsko-okoljske ukrepe: program genske banke, podpora naložbam za integrirano proizvodnjo v sadjarstvu, podpora za razvoj pašnikov in košnjo strmih travnatih površin. Takrat je bila v pripravi uvedba ekološkega kmetijstva.
Specifični cilji načrta za razvoj podeželja so med drugimi:

- posodobitev in preusmeritev kmetijske pridelave in predelave hrane v proizvodne metode, ki so namenjene izboljšanju kakovosti proizvodov in varstvu okolja ter
- trajnostno gospodarjenje z naravnimi viri ter podeželskim prostorom, spodbujanje kmetovanja, ki prispeva k zaščiti in izboljšanju naravnih virov, kulturne krajine, tal in biotske raznovrstnosti.

V skladu s tretjim odstavkom 4. člena Uredbe št. 1268/99 (Priloga B) je prednost namenjena ukrepom, ki izboljšujejo učinkovitost trga, standarde kakovosti in zdravstvene standarde ter ukrepom za ohranjanje in ustvarjanje novih delovnih mest na podeželskih območjih, skladno z določbami o varstvu okolja.
Prednostna področja delovanja nacionalne politike kmetijstva in razvoja podeželja so tudi naslednja:

- na področju tržne nevtralne podpore za ohranitev kmetijsko manj ugodnih območij je bila za leto 2001 načrtovana preusmeritev od dotedanjih plačil na glavo živine in

premij, vezanih na proizvodnjo, k izravnalnim nadomestilom, plačljivim na hektar, ki so v skladu s skupno kmetijsko politiko;

- poseben pudarek in prizadevanje politike bosta namenjena uspešnemu izvajanju izčrpnega sklopa kmetijsko-okoljskih ukrepov. S finančno podporo se bo spodbujala trajnostna kmetijska raba naravnih virov v smeri: programov za zmanjševanje škodljivih učinkov kmetijstva na okolje, programov za varovanje kulturne krajine in biotske pestrosti ter programov, namenjenih preprečevanju zaraščanja, in programov za trajnostno kmetijsko uporabo okoljsko občutljivih območij.

Z izvajanjem je povezana Uredba o ukrepih kmetijske strukturne politike programa razvoja podeželja 2000–2006 (Priloga C) s spremembami in dopolnitvami.

4.3.1.2.4 Slovenski kmetijsko-okoljski program – SKOP 2001–2006

Slovenski kmetijsko-okoljski program (I. 2001) z neposrednimi plačili podpira kmetijstvo v njegovi okoljski funkciji in je akcijski program ob izvedbi programa reforme slovenskega kmetijstva, ki hkrati kmetijstvo prilagaja tudi zahtevam varovanja okolja v EU (Priloga C).

V poglavju o biotski pestrosti ni omenjena BRK. Do takrat v uradnih dokumentih ni bil objavljen seznam avtohtonih pasem in sort kmetijskih rastlin (te so tudi tukaj nepopolne), žal pa je v njem tudi napačno navedeno, da je istrsko govedo avtohtona slovenska pasma, ki je dejansko hrvaška.

Ukrepi programa so razvrščeni v štiri skupine:

1. zmanjševanje negativnih vplivov kmetijstva na okolje,
2. ohranjanje naravnih danosti, biotske pestrosti, rodovitnosti tal in tradicionalne kulturne krajine,
3. varovanje zavarovanih območij in
4. izobraževanje ter promocija.

V drugi skupini so:

II/1 – planinska paša
II/2 – košnja strmih travnikov
II/3 – košnja grbinastih travnikov
II/4 – travniški sadovnjaki
II/5 – reja avtohtonih in tradicionalnih pasem domačih živali
II/6 – pridelava avtohtonih in tradicionalnih sort kmetijskih rastlin
II/7 – sonaravna reja domačih živali
II/8 – ohranjanje ekstenzivnega travinja

Cilj ukrepa II/5 je ohranjanje avtohtonih in tradicionalnih pasem domačih živali, kar se pri reji čistopasemskih živali spodbuja z neposrednimi plačili na GVŽ. Zahtevek za neposredno plačilo se lahko uveljavlja samo za tiste pasme domačih živali, ki so navedene v posebnem seznamu ministra. Za take pasme je obvezno vodenje rodovniških knjig oziroma registra živali.

Cilj ukrepa II/6 je ohranjanje avtohtonih in tradicionalnih sort kmetijskih rastlin, kar se spodbuja z neposrednimi plačili na površino zemljišč. Zahtevek za neposredno plačilo se lahko uveljavlja samo za tiste sorte kmetijskih rastlin, ki so navedene v posebnem seznamu ministra. Pri pridelavi se morajo upoštevati tudi določene okoljske zahteve.

Neposredna plačila za ukrepe SKOP so določena z uredbami.

4.3.1.2.5 Program ohranjanja biotske raznovrstnosti v živinoreji v Sloveniji v letih 2001–2008

Po zakonu se varstvo biotske raznovrstnosti v živinoreji izvaja kot javna služba nalog genske banke v živinoreji v skladu s programom, ki ga minister sprejme za obdobje 7 let.

Leta 2001 je bil narejen prvi program ohranjanja biotske raznovrstnosti v živinoreji v Sloveniji v letih 2001–2008 (Priloga C: Ohranjanje biotske ..., 2001), ki obsega oceno stanja ter določa cilje in usmeritve za:

- ohranjanje vseh pasem domačih živali, ki jih redimo na območju R Slovenije, s posebnim poudarkom na avtohtonih pasmah v avtohtonem okolju;
- ohranjanje pasem domačih živali zunaj okolja, v katerem so nastale (*ex situ* ohranjanje), oziroma v okolju, kjer so nastale (*in situ* ohranjanje) za vsako pasmo domačih živali;
- ustanavljanje in delovanje genskih bank v živinoreji;
- izpolnjevanje mednarodnih obveznosti;
- vzgojo in usposabljanje na področju ohranjanja biotske raznovrstnosti v živinoreji;
- ozaveščanje javnosti o pomenu ohranjanja biotske raznovrstnosti v živinoreji;
- povezovanje z drugimi programi na področju kmetijstva.

Program iz prejšnjega odstavka opredeljuje tudi predvidene finančne vire za izvajanje varstva biotske raznovrstnosti v živinoreji, kot so: sredstva za izvajanje strokovnih nalog, neposredna plačila in druge podpore rejcem in lastnikom živali ter fizičnim in pravnim osebam, ki uresničujejo ohranjanje genetskih rezerv v živinoreji.

4.3.2 Zakonodaja

4.3.2.1 Ustava Republike Slovenije

Temeljna izhodišča pravne ureditve varstva okolja in ohranjanja naravne dediščine so zapisani že v Ustavi Republike Slovenije (Priloga C).

Peti člen Ustave RS določa v prvem odstavku: "Država (…) Skrbi za ohranjanje naravnega bogastva in kulturne dediščine ter ustvarja možnosti za skladen civilizacijski in kulturni razvoj Slovenije."

Osmi člen Ustave določa, da morajo biti zakoni in drugi predpisi v skladu s splošno veljavnimi načeli mednarodnega prava in z mednarodnimi pogodbami, ki obvezujejo Slovenijo. Ratificirane in objavljene mednarodne pogodbe veljajo neposredno (zato mora normativna ureditev varstva biotske raznovrstnosti izhajati tudi iz mednarodnih pogodb, ki

zavezujejo (tudi) Slovenijo). To določilo je pomembno za ohranjanje narave in varstvo okolja, saj so konvencije s področja, h katerim je pristopila, sestavni del našega pravnega reda. Na podlagi njegovih določb se lahko glede na hierarhijo pravnih aktov izključi uporaba določb zakonov in podzakonskih predpisov, ki še niso usklajeni ali so v nasprotju z določbami omenjenih konvencij in mednarodnih pogodb (Pregled stanja biotske ..., 2002).

V poglavju o gospodarskih in socialnih razmerjih je zapisano, da se na podlagi zakona lastnina pridobiva in uživa tako, da je zagotovljena njena gospodarska, socialna in ekološka funkcija. Naravna bogastva se lahko izkoriščajo le ob izpolnjevanju pogojev, določenih z zakoni (Pregled stanja biotske ..., 2002).

Ustava v 73. členu določa, da je v skladu z zakonom vsakdo dolžan varovati naravne znamenitosti in redkosti, država in lokalne skupnosti pa morajo skrbeti za ohranjanje naravne dediščine.

4.3.2.2 Zakoni

V Sloveniji smo začeli uveljavljati celosten pristop urejanja pravnega varstva okolja. "Zakonodajni sistem dobiva podobo piramide, v kateri se v hierarhičnem zaporedju nahaja na samema vrhu celostni Zakon o varstvu okolja, pod njim so posamezni zakoni, ki razčlenjujejo njegove določbe ter jih prilagajajo posebnostim varstvenega področja. Na dnu hierarhične lestvice so podzakonski in upravni splošni predpisi, ki konkretizirajo zakonske določbe, bodisi glede na področne ali krajevne posebnosti in potrebe posameznih varstvenih objektov, ki jih je treba varovati." "Posebni zakoni so usklajeni s celostnim zakonom glede načina in sredstev pravnega varstva (…)" (Šturm, 1996, cit. po Štovičej, 2000).

V Sloveniji je na področju prava okolja krovni zakon Zakon o varstvu okolja (Štovičej, 2000).

4.3.2.2.1 Zakon o varstvu okolja - ZVO (l. 1993)

Okolje je definirano kot tisti del narave, kamor lahko seže vpliv človekovega delovanja. V tem kontekstu je naravno okolje sestav prvobitne in po človeku preoblikovane narave (ZVO s komentarjem, 1994, cit. po Štovičej, 2000).[27]

Temeljni cilji varstva okolja so našteti v 3. členu ZVO (Priloga C) in so med drugimi tudi:

- trajno ohranjanje vitalnosti narave, biotske raznovrstnosti in avtohtonosti biotskih vrst, njihovih habitatov in ekološkega ravnotežja;
- ohranjanje raznovrstnosti in kakovosti naravnih dobrin, naravnega genskega sklada ter ohranjanje rodovitnosti zemljišč;

[27] Po ZVO in ZON: narava = prvobitna narava + po človeku preoblikovana oz. okolje.

- ohranjanje in obnavljanje pestrosti ter kulturne in estetske vrednosti krajine in naravnih vrednot.

Zakon o varstvu okolja je postavil tudi pravne okvirje za "okolje ohranjajoč razvoj", ki sistemsko vključuje tudi ohranjanje biotske raznovrstnosti (Poročevalec DZ, 63/98, cit. po Štovičej, 2000). Poleg tega je ZVO sistemsko spremenil področje naravne in kulturne dediščine. Pojem naravne dediščine je nadomestil s pojmom naravnih vrednot (te so umeščene med naravne dobrine). S takšno ureditvijo je ZVO prenesel zaščito naravnih vrednot na Zakon o ohranjanju narave (Poročevalec DZ, 63/68, cit. po Štovičej, 2000), ki je preklical veljavnost Zakona o naravni in kulturni dediščini na področju varstva naravne dediščine.

V ZVO so v 5. členu določeni tudi pojmi:

- **Narava** je celotnost materialnega sveta in sestav z naravnimi zakoni med seboj povezanih in soodvisnih delov in procesov. Človek je sestavni del narave.
- **Naravne prvine** so tla, voda, zrak, živali in rastline, ki tvorijo litosfero, pedosfero, hidrosfero, atmosfero ter biosfero.
- **Naravne dobrine** so sestavine narave, pomembne za zadovoljevanje človekovih materialnih in duhovnih potreb ter interesov in so lahko izključno ali hkrati naravno javno dobro, naravni viri ali naravne vrednote. Redke, dragocene ali vrednejše naravne dobrine so **naravno bogastvo.**
- **Naravno javno dobro** so površine v javni lasti, in sicer negrajeni deli zemljiškega, podzemnega, vodnega, morskega in zračnega javnega dobra, na katerih sta dostopnost in gibanje pod enakimi pogoji omogočena vsem.
- **Naravni viri** so obnovljive ali neobnovljive naravne prvine, ki jih je mogoče posredno ali neposredno gospodarsko izkoriščati.
- **Naravne vrednote** so poleg redkih in dragocenih naravnih pojavov tudi drugi vredni pojavi, sestavine oziroma deli žive in nežive narave, naravna območja ali deli naravnih območij, rastlinske in živalske vrste ter njihovi življenjski prostori, ekosistemi, deli naravne in kulturne krajine in objekti oblikovane narave.
- **Zavarovano naravno bogastvo** je geografsko določeno območje (zavarovano območje) ali drug določen del narave, namenjen za posebne varstvene namene z vidika njegove znamenitosti in redkosti ter z vidika ohranjanja njegovih ekoloških in drugih funkcij. Status zavarovanega naravnega bogastva je podlaga za posamično ali skupno posebno ureditev upravljanja ter načina in stopnje njegovega varovanja (varstveni režim).

Slika 3: Organiziranost naravnih dobrin po ZVO

V 18. členu je zapisano, da zakon določa, kaj velja za naravne vrednote. Tu je priložnost za povezavo tega zakona s kmetijsko zakonodajo oz. uvrstitev delov kmetijske biotske raznovrstnosti v vrednostno lestvico okoljske zakonodaje[28].

Člen 17 (naravni viri) je zanimiv, ker določa, da so: voda, mineralne surovine, prostoživeče divje živali, ribe in druge prostoživeče oz. prostorastoče vodne živali in rastline v odprtih vodah in v ribolovnem morju lastnina Republike. Vrste naravnih virov, naravni viri, ki se štejejo za naravno bogastvo, varstvo in pogoji gospodarskega izkoriščanja naravnih virov se določijo z zakonom. Postavlja se vprašanje, ali je treba urediti pravice intelektualne lastnine na pomembnejših sestavinah biotske raznovrstnosti v kmetijstvu, npr. avtohtonih sortah in pasmah.

4.3.2.2.2 Zakon o ohranjanju narave – ZON (l. 1999)

Ta Zakon (Priloga C) naj bi določal ukrepe ohranjanja biotske raznovrstnosti in sistem varstva naravnih vrednot[29] z namenom prispevati k ohranjanju narave.

Zanimivo je, da je že v 2. odstavku 1. člena isti Zakon okrnil svoj namen z omejevanjem na prostoživeče rastlinske in živalske vrste: "Ukrepi ohranjanja biotske raznovrstnosti so ukrepi, s katerimi se ureja varstvo prostoživečih rastlinskih in živalskih vrst (v nadaljnjem besedilu: rastlinske in živalske vrste)."

V 4. členu so opredeljene naravne vrednote:

"1- Naravne vrednote obsegajo vso naravno dediščino na območju R Slovenije."[30]

---

[28] Zakon o ohranjanju narave, ki ureja sistem varstva naravnih vrednot, tega eksplicitno ne določa. Enako je z Zakonom o kmetijstvu in Zakonom o živinoreji.

[29] Drugih naravnih dobrin ne obravnava (naravni viri, naravno javno dobro).

[30] Naravna dediščina je bila opredeljena v Zakonu o varstvu naravne in kulturne dediščine (l. 1986), ki ni več v veljavi, kot: ”nepremičnine, premičnine in njihove skupine, območja in posamezni deli narave, ki imajo za SR Slovenijo ali njeno ožje območje kulturno, znanstveno, zgodovinsko ali estetsko vrednost.”

"3- Naravne vrednote (…) so zlasti geološki pojavi, minerali in fosili ter njihova nahajališča, površinski in podzemski kraški pojavi podzemne jame, soteske in tesni ter drugi geomorfološki pojavi, ledeniki in oblike ledeniškega delovanja, (…) rastlinske in živalske vrste[31], njihovi izjemni osebki ter njihovi življenjski prostori, ekosistemi, krajina in oblikovana narava."

"2- Naravna vrednota je poleg redkega, dragocenega ali znamenitega naravnega pojava tudi drug vredni pojav, sestavina oz. del žive ali nežive narave, naravno območje ali del naravnega območja, ekosistem, krajina ali oblikovana narava."

Uredba o zvrsteh naravnih vrednot iz leta 2002 v 9. odstavku 3. člena opisuje oblikovano naravno vrednoto kot "del narave, ki ga je človek oblikoval z namenom vzgoje, izobraževanja, oblikovanja krajinskih elementov ali katerim drugim namenom ter je ekosistemsko in znanstveno-raziskovalno ali pričevalno pomemben."

Po naštetih določilih termin naravna vrednota lahko zajeme tudi sestavine biotske raznovrstnosti v kmetijstvu (sestavina žive narave, oblikovana narava), kot so avtohtone sorte in pasme domačih živali.

Naravne vrednote so državnega ali lokalnega pomena.

2. člen (biotska raznovrstnost) zakona določa:

"1- Biotska raznovrstnost je raznovrstnost živih organizmov

2- Raznovrstnost živih organizmov vključuje raznovrstnost znotraj vrst in med različnimi vrstami, gensko raznovrstnost ter raznovrstnost ekosistemov."

Člen 11 vsebuje razlage terminov.

→"18- Rastlinska ali živalska vrsta ali podvrsta ali varieteta je tista, katere osebki – vse razvojne oblike (v nadaljnjem besedilu rastline ali živali) lahko živijo prosto v naravi neodvisno od človeka in niso nastali z umetnim izborom (odbiranje in gojenje osebkov z namenom pridobivanja ras[32] domačih živali ali sort kulturnih rastlin) ali biotehnološkim poseganjem v dedne zasnove. Cepljivke, glive in lišaji se obravnavajo kot rastlinska vrsta."

Že v drugem odstavku 1. člena se Zakon omejuje na prostoživeče rastlinske in živalske vrste (rastlinske in živalske vrste), zato je oblikovanje takega nestrokovnega pomena rastlinske in živalske vrste nenavadno, čeprav je razumljivo, da je to v bistvu definicija za prostoživeče rastlinske in živalske vrste. Mogoče bi bilo bolje, če bi v uvodnem delu zapisali, da določila tega zakona ne veljajo za kmetijske rastline in domače živali.

→"19- Sestavine biotske raznovrstnosti so rastlinske in živalske vrste, njihov genski material in ekosistemi."

---

[31] Mišljene so prostoživeče rastlinske in živalske vrste.

[32] Ustrezen strokovni izraz je "pasem".

Po tem členu ZON kmetijska biotska raznovrstnost očitno ni del biotske raznovrstnosti (kar je v nasprotuju z 2. členom istega), ker so zajete samo prostoživeče rastlinske in živalske vrste.

Opozarjamo, da tudi 27. člen (biotehnološko spremenjene rastline in živali) zajema samo prostoživeče rastlinske in živalske vrste:

"1- Biotehnološko spremenjene rastline ali živali so tiste rastline ali živali, ki nastanejo z vnosom, zamenjavo ali odvzemom enega ali več segmentov DNA v dedno zasnovo celic oziroma iz nje in to spremembo prenašajo na potomce.

2- Biotehnološko spremenjene rastline ali živali se obravnavajo kot rastline in živali tujerodnih vrst po določbah tega zakona."

17. člen določa, da je naseljevanje rastlin ali živali tujerodnih vrst prepovedano. Ne glede na to določbo lahko ministrstvo izjemoma dovoli naselitev rastlin ali živali tujerodnih vrst, če se v postopku presoje tveganja za naravo ugotovi, da poseg v naravo ne bo ogrozil naravnega ravnovesja ali sestavin biotske raznovrstnosti.

Z dnem uveljavitve tega zakona je prenehala veljati 1. določba zakona o naravni in kulturni dediščini, ki je urejala varstvo naravne dediščine.

Na podlagi ZON mora Državni zbor sprejeti Nacionalni program varstva narave, ki zajema ohranjanje biotske raznovrstnosti in varstvo naravnih vrednot.

4.3.2.2.3 Zakon o kmetijstvu - ZKme (l. 2000)

Zakon (Priloga C) ureja cilje kmetijske politike, načrtovanje razvoja kmetijstva in podeželja, ukrepe kmetijske politike, kakovost in označevanje kmetijskih pridelkov oziroma živil, promet s kmetijskimi pridelki oziroma živili, javne službe, zbirke podatkov in informiranje na področju kmetijstva, postopke in organe za izvedbo zakona, raziskovalno delo, izobraževanje in razvojno-strokovne naloge ter inšpekcijski nadzor.

Pri uresničevanje gospodarske, prostorske, ekološke in socialne vloge kmetijstva ter njegovega sonaravnega razvoja je cilj kmetijske politike v R Sloveniji tudi uresničevanje načel varstva okolja in ohranjanja narave.

Zakon določa pripravo Nacionalnega programa razvoja kmetijstva in podeželja za štiri oz. sedem let.

V poglavju Ukrepi kmetijske strukturne politike (člen 30.) so med drugim predvidene tudi podpore okolju prijazne kmetijske dejavnosti, zlasti za:

- spodbujanje takšne rabe kmetijskih zemljišč, ki prispeva k ohranjanju in izboljšanju naravnih virov, virov pitne vode, krajine in biotske raznovrstnosti;
- zagotavljanje biotske raznovrstnosti v kmetijstvu;
- ohranjanje kulturne dediščine in naravnih vrednot, povezanih s kmetijsko dejavnostjo.

Podpore okolju prijazne kmetijske dejavnosti se izplačujejo v obliki neposrednih plačil na hektar površine oz. na žival.

V to poglavje je umeščena tudi razlaga pojma biotske raznovrstnosti v kmetijstvu: "Biotska raznovrstnost v kmetijstvu pomeni raznovrstnost živih organizmov, ki se uporabljajo v kmetijstvu ali so zanj potencialno zanimivi (kmetijske rastline in živali, mikroorganizmi). Ti organizmi so pod posebnim varstvom države." Sklepamo, da so vsi ti organizmi pod posebnim varstvom in ne samo tisti, ki so večjega pomena. Potem je zapisano, da je avtohtone kmetijske rastline in živali prepovedano iztrebljati, žal pa ni pojasnjen pojem avtohtonosti[33]. Ta določba je nekoliko neživljenjska, ker avtohtone kmetijske živali in rastline niso postale ogrožene zaradi iztrebljanja, ampak zaradi spremenjenih socio-ekonomskih dejavnikov. Drugi razlog pa je, da zaradi njihovega značaja zelo težko pričakujemo, da bi jih nekdo načrtno iztrebljal, še težje pa bi tako početje tudi tako opredelili. Med kazenskimi določbami tega zakona ni določila, ki bi bil predviden za primer iztrebljanja avtohtonih kmetijskih rastlin in živali iz 30. člena tega zakona.

Z istim členom je predvideno, da minister za ohranjanje avtohtonih sort kmetijskih rastlin in pasem kmetijskih živali objavi seznam avtohtonih sort kmetijskih rastlin[34] in pasem rejnih živali[35] ter na osnovi njihove ogroženosti za vsako avtohtono sorto in pasmo določi način spremljanja in analiziranja stanja ter ukrepe njihovega ohranjanja in zagotavljanja obveznih genskih rezerv.[36]

V poglavju o ekoloških in integriranih kmetijskih pridelkih je v 41. členu zapisano: "Ekološki kmetijski pridelek oziroma živilo je pridelan oziroma predelan pretežno po naravnih metodah in postopkih, in sicer: (…) – z uporabo odpornih, lokalnim razmeram prilagojenih vrst in sort oziroma pasem."[37]

V 2. členu Pravilnika o ekološki pridelavi in predelavi kmetijskih pridelkov oz. živil - l. 2001- (Priloga C), katerega podlaga je Zakon o kmetijstvu, pa je ekološki kmetijski pridelek "… pridelek, ki je pridelan na način ekološke pridelave kot ga določa ta pravilnik." Le-ta pa v 23. členu (izbira vrste in pasme), poglavje o živinoreji, določa,

---

[33] Zakon o živinoreji v 3. členu avtohtone pasme opredeljuje kot pasme domačih živali, ki so nastale na območju R Slovenije.

[34] Zakon o semenskem materialu kmetijskih rastlin iz l. 2002 v členu 51 določa, da minister določi, kdaj se sorta šteje za domačo ali udomačeno. Isti zakon določa pogoje za vpis sorte v Sortno listo, ki se objavi v Uradnem list R Slovenije. Leta 2001 oz. 2002 je bil objavljen Seznam potrjenih domačih sort kmetijskih rastlin in tujih sort kmetijskih rastlin, za katere je bil dovoljen vnos v Republiko Slovenijo, ter udomačenih sort kmetijskih rastlin, za katere je dovoljen promet v Republiki Sloveniji.

[35] Op. domačih živali

[36] Avtohtone pasme so bile objavljene v Zakonu o živinoreji iz l. 2002 in ne z objavo ministra.

[37] To je v ZKme navedeno kot obveza, EU pa v aneksu Uredbe 1804/1999, ki dopolnjuje uredbo 2092/91 o organskem kmetovanju, to navaja v obliki priporočila.

> da je "ob izbiri vrste ali pasme živali v ekološki živinoreji (…) potrebno upoštevati sposobnost živali za prilagoditev na lokalne razmere in odpornost na bolezni. Pri izbiri ima prednost vzreja avtohtonih pasem."

Pravilnik določa izbiro, Zakon o kmetijstvu – ZKme pa uporabo prilagojenih pasem.

> V poglavju o čebelarstvu 37. člen pravilnika določa, da se na območju Slovenije za potrebe ekološkega čebelarstva lahko čebelari le z avtohtono kranjsko čebelo (*Apis mellifera carnica*).[38]

Poglavje o področjih javnih služb v 89. členu določa javne službe na področju kmetijstva: kmetijsko svetovanje; strokovne naloge v pridelovanju kmetijskih rastlin; strokovne naloge v živinoreji ter naloge genske banke.

Naloge genske banke so po tem zakonu zlasti: zbiranje in evidentiranje avtohtonega genetskega materiala, vključno s starimi domačimi ali udomačenimi sortami kmetijskih rastlin ali avtohtonih pasem rejnih živali[39] in drugih rastlin ali živali z uporabno vrednostjo, ter druge naloge.

Definicij podčrtanih pojmov ni. Obseg genske banke je z določilom "avtohton genetski material" in "z uporabno vrednostjo" zelo široko zastavljen in se lahko prepleta z gensko banko po določilih ZON (genska banka za prostoživeče rastline in živali).[40]

Pri geografskem poimenovanju kmetijskih pridelkov oziroma živil je zanimiv 48. člen zakona: "Z označbo geografskega poimenovanja se lahko označi ime kmetijskega pridelka oziroma živila, razen imen in nazivov rastlinskih sort in živalskih pasem, slovečih blagovnih znakov z enakim nazivom ter generičnih imen."

Zakon o kmetijstvu vpliva na Zakon o industrijski lastnini (Priloga C).

V členu 49 je zapisano, da se "za kmetijske pridelke oziroma živila, ki se jim v skladu s tem zakonom prizna označba geografskega poimenovanja, se za sodno varstvo pravic uporabljajo predpisi o industrijski lastnini."

Torej Zakon o kmetijstvu ureja področje geografskih označb za kmetijske pridelke oz. živila, razen v primerih iz 2. odstavka 131. člena.

ZKme 131. člen – označba geografskega poimenovanja

> "Postopki za pridobitev in varstvo označb porekla kmetijskih pridelkov oziroma živil, ki so se pričeli pred uveljavitvijo tega zakona in še niso

---

[38] V Zakonu o živinoreji je to razširjeno in poostreno s prvim odstavkom 70. člena, ki določa, da zaradi varovanja obstoja avtohtone kranjske čebele na območju R Slovenije nista dovoljena reja in promet s plemenskim materialom drugih pasem čebel.

[39] Op. domačih živali

[40] Zakon o živinoreji iz l. 2002 se omejuje na genske banke domačih živali.

> končani, se dokončajo po določbah zakona o industrijski lastnini (Ur. l. RS, št. 13/92, 27/93, 34/97, odl. US in 75/97)."

Leta 2001 je začel veljati tudi Zakon o industrijski lastnini – 1, v katerem je ta sprememba upoštevana (Priloga C):

> 55. člen – predmet varstva registrirane geografske označbe
>
> 3- Geografska označba, ki se nanaša na blago s posebnim zgodovinskim ali kulturnim pomenom, se lahko zavaruje neposredno z uredbo Vlade Republike Slovenije.
>
> 4- Po tem zakonu se kot geografska označba ne sme registrirati geografska oznaka za kmetijske pridelke oziroma živila ter za vina in druge proizvode iz grozdja in vina.

Zaradi navedenega je zanimiva Uredba o geografski označbi Lipicanec (Priloga C), ki jo je sprejela Vlada R Slovenije 21. 1. 1999. Podlaga za sprejem predpisa je Zakon o Vladi Republike Slovenije, 1. odstavek, 21. člen in 1. odstavek 22. člena Sporazuma o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine (l. 1995).

> "… se ime geografskega porekla Lipicanec zavaruje kot geografska označba za avtohtono plemenito pasmo konjev svetovnega ugleda, ki izvirajo z območja Lipice in jih odlikujejo značilnosti po 3. členu te uredbe."

Slovenija je torej spremenila zakonodajo, tako da imen in nazivov rastlinskih sort in živalskih pasem ni več mogoče registrirati kot v primeru lipicanca.

4.3.2.2.4 Zakon o živinoreji – ZŽiv (l. 2002)

Zakon (Priloga C) določa cilje živinoreje, pogoje in način reje ter nemoteno rejo, ureja načine živinoreje in krmno bazo, rejske programe, spreminjanje in ohranjanje lastnosti domačih živali, prenos selekcijskih dosežkov v rejo, ohranjanje genetske variabilnosti, genetske rezerve in avtohtone pasme, strokovne naloge in službe na področju živinoreje ter genske banke v živinoreji, organizacije v živinoreji, izobraževalno in raziskovalno delo na področju živinoreje, promet in trg s plemenskim materialom, načine zagotavljanja sredstev za uresničevanje tega zakona ter nadzor nad izvajanjem tega zakona.

Določbe tega zakona se nanašajo na rejo kopitarjev, govedi, prašičev, ovc, koz, kuncev, perutnine, rib in čebel, ki so opredeljene kot domače živali.

Minister, pristojen za živinorejo, lahko za rejo posameznih vrst drugih domačih živali določi posebne pogoje v skladu s tem zakonom, za prostoživeče živali, ki se gojijo, pa tudi v skladu z zakonom, ki ureja ohranjanje narave.

Namen tega zakona je ureditev živinoreje zaradi prireje kakovostnih živalskih proizvodov, ohranjanja kmetijskih površin v njihovi funkciji, ohranjanja krajine in poseljenosti, sprejemanja posebnih ukrepov in materialnih spodbud, ohranjanja biotske raznovrstnosti v živinoreji in genske banke domačih živali ter zagotavljanja nemotene reje.

Za potrebe zakona so v 3. členu pojasnjeni tudi naslednji izrazi:

- "avtohtone pasme so pasme domačih živali, ki so nastale na območju R Slovenije;
- biotska raznovrstnost v živinoreji je del biotske raznovrstnosti živih organizmov, ki se nanaša na živinorejo;
- domače živali so živali, ki jih človek redi za svojo korist in živijo pod njegovim varstvom ter oskrbo in niso prostoživeče živali po predpisih o ohranjanju narave;
- genetska rezerva je minimalno število živali obeh spolov, doz živalskega semena, jajčnih celic ali zarodkov, ki morajo biti na zalogi v skladu z rejskim programom in za zagotovitev ohranjanja genetske pestrosti za posamezno pasmo ter za zagotavljanje razmnoževanja domačih živali v izrednih razmerah;
- genska banka je nadzorovana reja domačih živali oziroma shranjevanje plemenskega materiala za namene ohranjanja biotske raznovrstnosti domačih živali."
- "transgene domače živali so živali, pri katerih je trajno spremenjen njihov genom z dodajanjem, odvzemanjem ali zamenjavo določenih genov oziroma DNK elementov."

V 41. členu (priznavanje novih pasem in linij domačih živali) je zapisano, da:
"Nove pasem in linije domačih živali, ki nastanejo na območju R Slovenije, prizna minister z odločbo na predlog rejske organizacije."

V tem členu so nove pasme in linije omenjene kot kategorija, ki ni povezana s pojmom avtohtonosti. Te pasme in linije pa so po 3. členu tega Zakona avohtone.

Isti člen določa, da minister določi podrobnejše pogoje za priznavanje novih pasem in linij domačih živali.

V 28. členu, ki obravnava sonaravno živinorejo je zapisano da se ta "... izvaja zlasti v naslednjih oblikah: (…) - ekološka (organska, biološka) živinoreja je reja živali, ki se izvaja pretežno po naravnih metodah in postopkih, ki jih določa zakon, ki ureja kmetijstvo." Ta pa v 41. členu določa uporabo "odpornih, lokalnim razmeram prilagojenih (…) pasem."

V šestem poglavju Zakona je opredeljeno ohranjanje genetske variabilnosti in genetske rezerve domačih živali.

V njem je zapisano, da R Slovenija zagotavlja in vzdržuje genetske rezerve za posamezne vrste, pasme in linije domačih živali v obliki minimalnega števila domačih živali, doz semena, jajčnih celic ali zarodkov. Podrobnosti določi minister, sredstva pa se zagotovijo iz proračuna.

Zapisano je tudi, da biotsko raznovrstnost v živinoreji predstavljajo vse pasme domačih živali v R Sloveniji.

Po zakonu se varstvo biotske raznovrstnosti v živinoreji izvaja kot javna služba nalog genske banke v živinoreji v skladu s programom, ki ga minister sprejme za obdobje 7 let.

V 68. členu je zapisano je, da so avtohtone pasme pod posebnim varstvom države. Avtohtone pasme so:

- konji: lipicanski konj, posavski konj, slovenski hladnokrvni konj;
- govedo: cikasto govedo;
- ovce: bovška ovca, istrska pramenka – istrijanka, belokranjska pramenka, jezersko solčavska ovca;
- koze: drežniška koza;
- prašič: krškopoljski prašič;
- kokoši: štajerska kokoš;
- ribe: soška postrv;
- čebele: kranjska čebela (*Apis mellifera carnica*);
- psi[41]: kraški ovčar, posavski gonič, kratkodlaki istrski gonič, resasti istrski gonič in slovenski planinski gonič.

Zanimivo je, da je lipicanec tudi v hrvaški zakonodaji opredeljen kot avtohtona hrvaška pasma, zato je treba določiti merila avtohtonosti ter posledično tudi določenih pravic.

V istem členu zakon določa, da za avtohtone, štejejo "...tudi tiste pasme domačih živali, ki jih prizna minister z odločbo na podlagi vloge priznane organizacije." Ta določba omogoča naknadne vpise ustreznih pasem.

Za vse te pasme je predviden register, ki ga vodi ministrstvo. V skladu z ratificiranimi mednarodnimi pogodbami in sporazumi R Slovenija ime in avtohtono pasmo tudi mednarodno zavaruje.

Minister za avtohtone pasme določi natančnejše pogoje glede reje in prometa ter vsebino in način vodenja registra avtohtonih pasem.

V šestem poglavju je obravnavano spremljanje in analiziranje biotske raznovrstnosti v živinoreji.

Posebno je zanimiv 70. člen, ki obravnava posebno varstvo avtohtone pasme čebel, *Apis mellifera carnica*. Določa, da zaradi varovanja obstoja avtohtone kranjske čebele na območju R Slovenije nista dovoljena reja in promet s plemenskim materialom drugih pasem čebel.

4.3.2.2.5 Zakon o varstvu novih sort rastlin - ZVNSR (l. 1998)

Zakon (Priloga C) je usklajen z mednarodno Konvencijo o varstvu novih sort rastlin iz leta 1991, ki jo je R Slovenija ratificirala l. 1999, in Uredbo EU 2100/94 o žlahtniteljskih pravicah.

Z Zakonom o varstvu novih sort rastlin je bil leta 1999 ustanovljen Urad R Slovenije za varstvo in registracijo sort rastlin. V skladu z novim zakonom o zdravstvenem varstvu rastlin (l. 2001) je februarja 2002 Urad prenehal delovati, njegove naloge pa je prevzela Uprava R Slovenije za varstvo rastlin in semenarstvo.

---

[41] Določbe ZŽiv se ne nanašajo na pse, zato je zanimivo, da so tukaj opredeljene tudi avtohtone pasme psov.

Zakon o varstvu novih sort rastlin določa postopek zavarovanja novih sort rastlin ter postopek za pridobitev in varstvo žlahtniteljske pravice.

Zavarovati je mogoče sorte vseh rastlinskih rodov in vrst, vključno s križanci med rodovi in vrstami.

Zakon določa, da je mogoče zavarovati vsako sorto, ki je: nova, prepoznavna, izenačena, nespremenljiva in poimenovana v skladu z določbami tega zakona. Velja, da je sorta na dan prijave nova, če se je prodajala ali gospodarsko izkoriščala z dovoljenjem upravičenca v R Sloveniji največ eno leto, preden je bila vložena prijava, zunaj Slovenije pa največ štiri leta, v primeru večletnih lesnatih rastlin in vinske trte pa največ šest let pred dnem vložitve prijave. Sorta velja za splošno znano (od tiste se mora nova ločevati), zlasti če: je bila do dneva vložitve prijave v kateri koli državi zavarovana ali vpisana v sortno listo, ali če se je semenski material sorte ali pridelek sorte do tistega dne že tržil ali uporabil v pridobitne namene.

Ta določila so zanimiva zaradi sistema varovanja avtohtonega kmetijskega materiala. Starih sort ni mogoče prijaviti kot nove sorte, tudi če se jih preimenuje, ker so jih že tržili, lahko pa se zavarujejo nove avtohtone sorte tako, da bi po določenem obdobju sistem zaščite prehajal v drug sistem varstva – npr. varstva naravnih vrednot.

Po ZVNSR je upravičenec do varstva sorte in do pridobitve žlahtniteljske pravice žlahtnitelj sorte ali njegov pravni naslednik, kar je zanimivo za utemeljitev določenih pravic države nad avtohtonim rastlinskim oz. živalskim materialom; lahko razmišljamo o državi kot pravni naslednici tistega, kar je nastalo na njenem ozemlju in z delom njenih državljanov. Država lahko zastopa t. i. kmečke pravice svojih državljanov.

Po 16. členu zakona žlahtniteljska pravica ni kršena, če se zavarovana sorta izkorišča oziroma se z njo razpolaga: v zasebne nepridobitne namene, v poskusne namene, za žlahtnjenje nove sorte in če se pridelek zavarovane sorte določenih vrst rastlin, ki ga pridelovalci pridelajo na svojem kmetijskem gospodarstvu, uporabi za nadaljnjo setev na kmetijskem gospodarstvu in pridelovalec, ki izkoristi to možnost, imetniku žlahtniteljske pravice plača primerno povračilo. Povračilo je primerno, če je znatno manjše od zneska, ki se zaračunava za licenčno pridelavo semenskega materiala te sorte na istem območju. Plačila povračila so oproščeni mali kmetje. To področje je podrobneje opredeljeno v Pravilniku iz l. 1999.

Žlahtniteljska pravica traja od dneva pridobitve do konca dvajsetega koledarskega leta, pri hmelju, vinski trti in drevesnih vrstah pa do konca petindvajsetega koledarskega leta, ki sledi letu pridobitve te pravice. Po izteku tega obdobja bi država lahko sorto, če je zanimiva oz. če je to v javnem interesu, vpisala na seznam avtohtonih sort, ki bi bile pod posebnim varstvom države. V sistem bi morala biti vključena tudi pravična porazdelitev koristi od njihove rabe ter preusmerjanje sredstev v ohranjanje in razvoj biotske raznovrstnosti v kmetijstvu; npr. tako, kot jo predvideva Mednarodna pogodba o RGVKP iz leta 2001.

4.3.2.2.6 Zakon o semenskem materialu kmetijskih rastlin – ZSMKR (I. 2002)

V uvodnem delu predloga Zakona je bilo zapisano (Priloga C), da je bilo leta 2001 v sortni listi vpisanih skupaj 1845 sort, od tega samo 125 domačih sort, to je sort, ki so bile vzgojene v R Sloveniji ali izvirajo z območja R Slovenije.

V nobenem zakonu oz. pravnem aktu ni natančno opredeljeno, kaj je domača oz. udomačena sorta (Ileršič, 2002).

Leta 1980 je bil na zvezni ravni sprejet Zakon o potrjevanju novih sort, dovolitvi vnosa tujih sort in o varstvu sort kmetijskih in gozdnih rastlin (Priloga C), ki je podrobno določal postopek vpisa sorte v seznam potrjenih domačih sort. V skladu s tem zakonom in s takrat veljavnim Zakonom o semenu in sadikah iz leta 1973 so bile v R Sloveniji lahko v prometu le sadike in seme sort, ki so vpisane v register ali evidenco sort. Druga dva pogoja sta bila strokovna kontrola pridelave ter kakovost semena.

Novi Zakon določa pogoje za pridelavo, pripravo za trg, uvoz in trženje semenskega materiala kmetijskih rastlin.

Cilj zakona je zlasti pospeševanje gospodarne kmetijske pridelave, varstvo okolja in varstvo potrošnikov. Z nekaterimi svojimi določili prispeva tudi k sistemu ohranjanja kmetijske biotske raznovrstnosti, in sicer z določanjem izjem glede zahtev za trženje semenskega materiala ter daje pravno podlago, da se za semenski material, namenjen ekološki pridelavi oziroma ohranjanju biotske raznovrstnosti, določijo posebni pogoji trženja.

Posebej tudi določa, da mora biti semenski material rastlin, ki so gensko spremenjeni organizmi (GSO) ali ki vsebujejo GSO, v skladu s predpisi, ki urejajo ravnanje z GSO, označen kot tak (doslej tega ni bilo).

Po tem Zakonu je sorta:
"skupina rastlin znotraj najnižje botanične razvrstitve, če jo je mogoče:

- → določiti z izraženimi lastnostmi, ki izvirajo iz določenega genotipa ali kombinacije genotipov,
- → razločiti od katere koli druge skupine rastlin vsaj po eni od izraženih lastnosti in
- → obravnavati kot enoto, če se te lastnosti med razmnoževanjem ne spreminjajo."[42]

V skladu z veljavnimi predpisi se lahko sorta vpiše v sortno listo, če je razločljiva, izenačena in nespremenljiva (RIN), kar se preizkuša po sprejetih standardih in navodilih, in če ima primerno vrednost za pridelavo in uporabo VPU (primeren pridelek, ustrezna kakovost pridelka, primerne agronomske lastnosti za pridelovanje in uporabo) ter ustrezno ime.

Sortna lista je uradni seznam sort kmetijskih rastlin in se objavlja v uradnem glasilu Uprave RS za varstvo rastlin in semenarstvo.

---

[42] Skoraj enako definicija je v Zakonu o varstvu novih sort rastlin (1998).

Po določenem času se sorta izbriše iz sortne liste (to je odvisno od kmetijske rastline – 10 do 25 let).

Sorta, ki je GSO, mora izpolnjevati pogoj, da je ravnanje s semenskim materialom te sorte v skladu s predpisi, ki urejajo GSO.

Avtohtone in udomačene sorte večinoma prvi dveh zahtev ne izpolnjujejo v zadovoljivi meri, zato 55. člen določa, da se ne glede na določbo prvega odstavka 40. člena tega zakona lahko zaradi ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu kot ohranjevalna sorta vpiše v sortno listo tudi domača ali udomačena sorta, ki ne izpolnjuje vseh pogojev za vpis sorte v sortno listo. V sortni listi se ohranjevalna sorta posebej označi.

Minister določi pogoje in podrobnejši postopek za vpis ohranjevalne sorte v sortno listo (predpisani rok je 18 mesecev).

Uprava vpiše sorto iz prejšnjega odstavka v sortno listo, ko na podlagi rezultatov preizkušanja ali na podlagi splošno znanih podatkov, pridobljenih pri razmnoževanju, pridelavi oziroma uporabi sorte ugotovi, da sorta izpolnjuje pogoje za ohranjevalno sorto. Z dne 27. 2. 2003 v Slovenski sortni listi še ni nobene sorte s tem statusom (Ileršič, 2003).

Zakon v 55. členu določa, da se vzorec semenskega materiala ohranjevalne sorte ob vpisu v sortno listo shrani v genski banki. Tja se shrani tudi semenski material domače ali udomačene sorte po izbrisu iz sortne liste. Menimo, da bi bilo umestno shranjevati semenski material vseh sort, izbrisanih iz sortne liste, in ne samo domačih in udomačenih.

V ZSMKR je zapisano, da minister določi, kdaj se sorta šteje za domačo ali za udomačeno sorto.

V 14. členu zakona so navedene tudi zahteve glede trženja semenskega materiala ohranjevalne sorte, in sicer se le-ta lahko trži do določene količine in izpolnjuje zahteve za semenski material kmetijskih rastlin ali pa izpolnjuje posebne zahteve za trženje za takšen semenski material v skladu s tem zakonom in predpisi, ki urejajo ekološko pridelavo ter je označen na predpisan način.

Vzdrževalec mora za sorto, vpisano v sortno listo, na leto plačevati določeno pristojbino. Postavlja se vprašanje, kdo bo predlagal vpis sorte v sortno listo kot ohranjevalno? Če sorta ni tržno zanimiva, je nihče ne bo vzdrževal oz. razmnoževal in ne bo prišla do končnega uporabnika.

4.3.2.2.7 Zakon o ravnanju z gensko spremenjenimi organizmi – ZRGSO (l. 2002)

Zakon (Priloga C) ureja ravnanje z gensko spremenjenimi organizmi in določa ukrepe za preprečevanje in zmanševanje morebitnih škodljivih vplivov na okolje, zlasti glede ohranjanja biotske raznovrstnosti, in na zdravje ljudi, ki bi lahko nastali pri delu z GSO v zaprtih sistemih, namernem sprošččanju GSO v okolje ali dajanju GSO ali izdelkov, ki vsebujejo GSO ali so sestavljeni iz njih ali njihovih kombinacij, na trg. Ureja tudi uvoz in izvoz GSO in izdelkov iz prejšnjega odstavka.

Uredba vlade (Ur. l. RS, št. 66/2003) določa način delovanja znanstvenih odborov na področju ravnanja z gensko spremenjenimi organizmi, način in obliko dajanja strokovnih mnenj odborov, način in obliko poročanja odborov in postopke za zagotavljanje izključenosti interesov in varovanja zaupnih podatkov pri delu odborov.

4.3.2.2.8 Zakon o ratifikaciji Konvencije o biološki raznovrstnosti - MKBR (l. 1996)

Slovenija je Konvencijo podpisala v Riu 13. 6. 1992 in jo ratificirala leta 1996 (Priloga C). Izvajanje Konvencije usklajuje Ministrstvo za okolje in prostor, Uprava RS za varstvo narave oz. od leta 2001 Agencija Republike Slovenije za okolje; deluje kot informacijsko središče za Konvencijo in posredovalni mehanizem.

Slovenija je leta 2000 podpisala tudi Kartagenski protokol h konvenciji, ki ureja promet in uporabo živih gensko spremenjenih organizmov.

4.3.2.2.9 Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu Alp (Alpske konvencije) - MKVA (l. 1995)

Splošne obveznosti podpisnic te konvencije so preudarna in trajna raba virov ter upoštevanje načela preventive, povzročiteljeve odgovornosti in sodelovanja z enotno politiko za ohranitev in varstvo Alp (Priloga C). Posamezna področja delovanja so natančnejše opredeljena s protokoli. Za ohranjanje biotske raznovrstnosti v kmetijstvu sta zanimiva Protokol o varstvu narave in urejanju krajine ter Protokol o hribovskem kmetijstvu.
Prvi je usmerjen v varovanje biotske raznovrstnosti v širšem pomenu, v glavnem na prostoživeče vrste ter ekosisteme.

V 18. členu se pogodbenice obvezujejo, da v okolje ne bodo vnašale z genetskimi tehnikami spremenjenih organizmov, razen če je z uradnim preizkusom ugotovljeno, da ne ogrožajo človeka in okolja.

Protokol o hribovskem kmetijstvu v svojih določbah vsebuje tudi kmetijsko rabo, prijazno okolju, ter ekstenzivne, naravne in za območje značilne metode pridelovanja. V 10. členu je zapisano, da je treba ohraniti živinorejo z njeno raznovrstnostjo pasem, vključno s tradicionalnimi domačimi živalmi, značilnimi vrstami ter z njihovimi značilnimi proizvodi. Taka živinoreja mora (...) biti sprejemljiva za okolje. V 3. odstavku je zapisano, da je pri raziskavah in prenosu rezultatov v proizvodnjo treba predvideti ukrepe za ohranjanje genetske raznolikosti, živine in kulturnih rastlin.

Obstajajo še drugi zakonski akti, ki posredno vplivajo na BRK v širšem pomenu – potencialno koristne vrste, kot so talne rastline in živali, opraševalci, razkrajevalci, ki niso zajeti v tej nalogi (gozdarska zakonodaja – zlasti Zakon o gozdovih in Zakon o gozdnem reprodukcijskem materialu, Zakon o fitofarmacevtskih sredstvih, Uredba o nevarnih snoveh in rastlinskih hranil v tla, Uredba o zavarovanju ogroženih živalskih vrst itn.).

5 RAZPRAVA IN PREDLOGI ZA DOPOLNJEVANJE SISTEMA OHRANJANJA KMETIJSKE BIOTSKE RAZNOVRSTNOSTI V SLOVENIJI

5.1 SLOVENSKA ZAKONODAJA

Slovenija je Konvencijo o biološki raznovrstnosti podpisala v Riu 13. 6. 1992 in jo ratificirala leta 1996. Že od začetka njenega izvajanja se je znotraj same konvencije oblikovalo tudi področje ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu. V tem času je konferenca pogodbenic sprejela kar nekaj sklepov, ki so neposredno pomembni za BRK (I/9 - 1994, II/15 - 1995, III/11 - 1996, IV/6 - 1998, V/5 - 2000, VI/6 - 2002). Kljub temu pa se BRK v Sloveniji kot del biotske raznovrstnosti neposredno omenja v dokumentu, ki obsega širše področje biotske raznovrsnosti šele leta 2002 v Pregledu stanja biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti v Sloveniji oz. v sočasno nastali Strategiji ohranjanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji.

Leta 1999 je Državni zbor sprejel Zakon o ohranjanju narave, ki naj bi določal ukrepe ohranjanja biotske raznovrstnosti in sistem varstva naravnih vrednot, s čimer naj bi prispeval k ohranjanju narave. Žal pa je na področju ohranjanja biotske pestrosti v kmetijstvu prinesel veliko razočaranje, ker je BRK popolnoma izključil iz svojih določil.

Zakon je omejen samo na prostoživeče rastlinske in živalske vrste: "Ukrepi ohranjanja biotske raznovrstnosti so ukrepi, s katerimi se ureja varstvo prostoživečih rastlinskih in živalskih vrst (v nadaljnjem besedilu: rastlinske in živalske vrste)." Po Zakonu so rastlinske in živalske vrste ali podvrste ali varietete tiste, katerih osebki – vse razvojne oblike (v nadaljnjem besedilu rastline ali živali) – lahko živijo prosto v naravi neodvisno od človeka in niso nastali z umetnim izborom (odbiranje in gojenje osebkov zaradi pridobivanja pasem domačih živali ali sort kulturnih rastlin) ali biotehnološkim poseganjem v dedne zasnove. Glede na to, da se Zakon omejuje na prostoživeče rastlinske in živalske vrste (rastlinske in živalske vrste), je oblikovanje takega pomena rastlinske in živalske vrste sporno, čeprav sklepamo, da je to v bistvu definicija za prostoživeče rastlinske in živalske vrste. Pripravljavci zakona bi se lahko omenjenim neprimernim razlagam izognili, če bi že v uvodnem delu zapisali, da določila tega zakona ne veljajo za kmetijske rastline in domače živali. Ker tega niso naredili, Zakon določa, da BRK ni del biotske raznovrstnosti, ker so pri opredelitvi pojma "sestavine biotske raznovrstnosti" zajete samo prostoživeče rastlinske in živalske vrste.

Zaradi navedenega omejevanja na prostoživeče rastline in živali omenjeni zakon ne obravnava biotehnološko spremenjenih domačih živali in kmetijskih rastlin, ampak samo prostoživeče! Če upoštevamo ZON-ovi definiciji biotehnološko spremenjenih ter prostoživečih živali, lahko povzamemo, da gensko spremenjene prostoživeče živali lahko uvrstimo med domače živali, kot jih definira Zakon o živinoreji.

Iz istih razlogov ZON ne definira genskih bank v njihovem splošnem pomenu, temveč omejenem – genske banke prostoživečih rastlin in živali.

Iz navedenega ugotavljamo, da Zakon o ohranjanju narave nezadostno obravnava področje ohranjanja biotske raznovrstnosti, ker je iz svojih določil popolnoma izključil njen pomemben del – biotsko raznovrstnost v kmetijstvu. Zato bi bilo vključevanje varstva BRK v njegova določila verjetno zelo zapleteno.

Želeli smo poiskati način vključevanja oz. povezave ohranjanja BRK z okoljsko zakonodajo, ker ZON tega ni naredil.

V Zakonu o varstvu okolja iz l. 1993 je le-to definirano kot tisti del narave, kamor lahko seže vpliv človekovega delovanja. V tem kontekstu je naravno okolje sestav prvobitne in zaradi človeka preoblikovane narave. BRK je rezultat medsebojnega vpliva naravnega genskega materiala, podnebnih razmer in upravljavske prakse. Dele kmetijske biotske raznovrstnosti lahko uvrstimo med pojme, ki jih določa ZVO.

Naravne dobrine so sestavine narave, pomembne za zadovoljevanje človekovih materialnih in duhovnih potreb ter interesov in so lahko izključno ali hkrati naravno javno dobro, naravni viri ali naravne vrednote. Redke, dragocene ali vrednejše naravne dobrine so naravno bogastvo.

Naravni viri so obnovljive ali neobnovljive naravne prvine, ki jih je mogoče posredno ali neposredno gospodarsko izkoriščati.

Naravne vrednote so poleg redkih in dragocenih naravnih pojavov tudi drugi vredni pojavi, sestavine oziroma deli žive in nežive narave, naravna območja ali deli naravnih območij, rastlinske in živalske vrste ter njihovi življenjski prostori, ekosistemi, deli naravne in kulturne krajine ter objekti oblikovane narave. Uredba o zvrsteh naravnih vrednot iz leta 2002, katere podlaga je ZON, opisuje oblikovano naravno vrednoto kot "del narave, ki jo je človek oblikoval z namenom vzgoje, izobraževanja, oblikovanja krajinskih elementov ali katerim drugim namenom ter je ekosistemsko in znanstveno-raziskovalno ali pričevalno pomemben."

Sestavine kmetijske biotske raznovrstnosti (še posebno genski viri v kmetijstvu in prehrani) nedvomno zadovoljujejo človekove materialne potrebe, zato jih lahko uvrstimo med naravne vire. Dele BRK, ki imajo določeno kulturno, znanstveno, zgodovinsko ali estetsko vrednost, pa bi lahko uvrstili med naravne vrednote. Za tako početje ne vidimo nobenih zadržkov, ker so naravne vrednote tako rastlinske in živalske vrste kot objekti oblikovane narave – za sorte in pasme lahko rečemo, da so oboje.

Uvrstitev pomembnejših delov BRK med naravne vrednote ni mogoče prek Zakona o ohranjanju narave, ki določa sistem varstva naravnih vrednot v Sloveniji. To ni nepremostljiva ovira zato, ker Zakon o varstvu okolja navaja, da "zakon določa, kaj šteje za naravne vrednote." Torej za uvrstitev delov kmetijske biotske raznovrstnosti v vrednostno lestvico okoljske zakonodaje potrebujemo ali nov zakon (npr. Zakon o ohranjanju biotske raznovrstnosti v kmetijstvu) ali pa spremembo obstoječega (ZON ali ZKme).

Postavlja se vprašanje, kateri deli BRK izpolnjujejo pogoje za naravne vrednote?

Pri tem ne smemo zamešati ohranjanja in varovanja naravnih virov z ohranjanjem in varovanjem naravnih vrednot. Omenili smo že, da bi dele BRK, ki imajo določeno kulturno, znanstveno, zgodovinsko ali estetsko vrednost, lahko uvrstili med naravne vrednote, za kar bi bilo treba oblikovati ustrezen vrednostni sistem.

Pogosto, ko razpravljamo o vrednejših delih kmetijske biotske raznovrstnosti, pomislimo na domače (avtohtone) pasme in sorte. To dejstvo samo po sebi ne more biti odločilno. Domače sorte in pasme, kot deli BRK, nastajajo in izginevajo pod pritiskom selekcije. Nezanimive kombinacije genov zelo hitro izginevajo - že v procesu žlahtnjenja (formalnem in neformalnem). Glavni pokazatelj uporabne vrednosti določenih genskih kombinacij je čas njihove rabe, ki pa je odvisen tako od okoljskih kot od socio-ekonomskih razmer v danem časovnem obdobju. Vsekakor bi bilo smiselno vrednosti, ki se pogosto pripisujejo izrazu avtohton – kulturna, zgodovinska in znanstvena – vključiti v vrednostno lestvico za pridobivanje statusa naravne vrednote. Tako bi lahko starejši avtohton kmetijski genski material (glej sliko 3 na str. 101), ki bi izpolnjeval določena merila vrednostne lestvice, pridobil status naravne vrednote na podlagi predloga za to pooblaščene ustanove. Novejši kmetijski genski material pa bi tak status lahko pridobil po avtomatski prijavi šele po poteku žlahtniteljskih pravic. Če le-te niso bile varovane, pa po enakem postopku kot starejši genski material. Tak sistem bi omogočil varovanje pomembnejšega dela slovenskega kmetijskega genskega materiala ter pri novejšem avtohtonem materialu prehod iz enega sistema varstva v drugega. Pri varstvu avtohtonih pasem domačih živali pa bi bilo treba sistem preoblikovati na podlagi posebnosti tega področja.

V zakonodaji R Slovenije se izraz biotska raznovrstnost v kmetijstvu prvič pojavi v Zakonu o kmetijstvu iz leta 2000: "Biotska raznovrstnost v kmetijstvu pomeni raznovrstnost živih organizmov, ki se uporabljajo v kmetijstvu ali so zanj potencialno zanimivi (kmetijske rastline in živali, mikroorganizmi). Ti organizmi so pod posebnim varstvom države." Iz tega sklepamo, da so vsi taki organizmi pod posebnim varstvom in ne samo tisti, ki imajo za RS določeno kulturno, znanstveno in zgodovinsko vrednost. Določene prostoživeče vrste niso nedvomno opredeljene, ampak so zajete v pojmu "potencialno zanimivi organizmi". Zapisano je še, da je avtohtone kmetijske rastline in živali prepovedano iztrebljati. To je dokaj neživljenjsko, ker avtohtone kmetijske živali in rastline niso postale ogrožene zaradi iztrebljanja, ampak zaradi spremenjenih socio-ekonomskih dejavnikov. Drugi razlog pa je, da zaradi njihovega značaja zelo težko pričakujemo, da bi jih nekdo načrtno iztrebljal, še težje pa bi kako tako početje tudi tako opredelili. Ali lahko lastniku avtohtone pasme domače živali preprečimo zakol, ne da bi predvideli nadomestila za tako omejevanje lastninske pravice? Zanimivo je, da med kazenskimi določbami tega zakona ni določila, ki bi bil predviden za primer iztrebljanja avtohtonih kmetijskih rastlin in živali. Kakšno težo potem ima prepoved?

ZKme določa, da za ohranjanje avtohtonih sort kmetijskih rastlin in pasem domačih živali minister objavi seznam avtohtonih sort kmetijskih rastlin in pasem domačih živali. Na osnovi njihove ogroženosti za vsako avtohtono sorto in pasmo določi način spremljanja in analiziranja stanja ter ukrepe njihovega ohranjanja in zagotavljanja obveznih genskih rezerv. Zakon o semenskem materialu kmetijskih rastlin iz l. 2002 določa, da minister

določi, kdaj se sorta šteje za domačo ali udomačeno. Leta 2001 oz. 2002 je objavil Seznam potrjenih domačih sort kmetijskih rastlin in tujih sort kmetijskih rastlin, za katere je bil dovoljen vnos v Republiko Slovenijo, ter udomačenih sort kmetijskih rastlin, za katere je dovoljen promet v Republiki Sloveniji. Torej, ko bo minister objavil pogoje za pridobitev statusa domače sorte, bomo dobili pravno utemeljen seznam domačih sort kmetijskih rastlin. Naj omenimo še, da avtohtonih pasem domačih živali ni objavil minister, ampak so zapisane v Zakonu o živinoreji iz l. 2002.

Zakon o kmetijstvu določa, da v javno službo na področju kmetijstva sodijo tudi naloge genske banke, ki so zlasti: zbiranje in evidentiranje avtohtonega genetskega materiala, vključno s starimi domačimi ali udomačenimi sortami kmetijskih rastlin ali avtohtonih pasem rejnih živali[43] in drugih rastlin ali živali z uporabno vrednostjo, ter druge naloge. Opozarjamo, da v omenjenem zakonu ni definicij podčrtanih pojmov!

Obseg genske banke je z določilom "avtohton genetski material" in "z uporabno vrednostjo" zelo široko zastavljen in se lahko prepleta z gensko banko po določilih ZON (genska banka za prostoživeče rastline in živali). Da bi se izognili nepotrebnemu podvajanju, bi bilo treba opredeliti, kateri genski material zajema okoljska zakonodaja in katerega kmetijska zakonodaja.

Nacionalni inventar genskih virov, ki se ali bi se lahko uporabljali v kmetijstvu in prehrani, ter z njimi povezano tradicionalno znanje bi bila temelj učinkovitega upravljanja in varstva biotske raznovrstnosti v kmetijstvu. Taki inventarji so tudi osnova za ukrepanje na mednarodni ravni.

Leta 2002 smo dobili zakon o živinoreji, v katerem je že v uvodnih določilih jasno, da poskuša sistematično urediti področje ohranjanja in varovanja biotske raznovrstnosti v živinoreji oz. kmetijstvu.

Namen tega zakona je ureditev živinoreje zaradi prireje kakovostnih živalskih proizvodov, ohranjanje kmetijskih površin v njihovi funkciji, ohranjanje krajine in poseljenosti, sprejemanje posebnih ukrepov in materialnih spodbud, ohranjanje biotske raznovrstnosti v živinoreji in genske banke domačih živali ter zagotavljanje nemotene reje.

Med cilje živinoreje so zapisani: izboljševanje oziroma ohranjanje lastnosti domačih živali ob upoštevanju njihove vitalnosti; ohranjanje raznolikosti genomov in avtohtonih pasem; ohranjanje kmetijskih zemljišč v njihovi rabi oziroma namembnosti; izvajanje sonaravne živinoreje; zagotavljanje biotske raznovrstnosti v živinoreji; izvajanje okoljevarstvenih in prostorskih normativov pri reji.

Zakon o živinoreji v svojem 3. členu pojasnjuje termine, ki jih uporablja.

Opredelitev biotske raznovrstnosti v živinoreji kot dela biotske raznovrstnosti živih organizmov, ki se nanaša na živinorejo, je ustrezna in jo je razumeti kot del BRK (poleg npr. biotske raznovrstnosti v rastlinski pridelavi ali pa v ribištvu in biotske raznovrstnosti

[43] Op. domačih živali

prostoživečih živali in rastlin, ki so uporabne za človeka). Ta definicija nedvomno zajema tudi gojene prostoživeče živali. ZŽiv določa, da minister pristojen za živinorejo, določa pogoje za gojitev prostoživečih živali v skladu z zakonom, ki ureja ohranjanje narave. V 67. členu je še zapisano, da "biotsko raznovrstnost v živinoreji predstavljajo vse pasme domačih živali v R Sloveniji." Omenjeni stavek poudarja, da biotsko raznovrstnost v kmetijstvu sestavljata domači in tuji genski material.

Genska banka je opredeljena kot nadzorovana reja domačih živali oziroma shranjevanje plemenskega materiala za namene ohranjanja biotske raznovrstnosti domačih živali; že v prvem členu zakona je zapisano, katerih domačih živali. Menimo, da je ustrezneje pojme natančno oblikovati, kot pozneje omejevati njihov pomen (v takem primeru bi se odločili za termin "genska banka domačih živali" ali "genska banka kmetijskih živali"). V 1. členu zakona pa tudi drugod v besedilu je bil uporabljen termin "genske banke v živinoreji", ki terminološko zajema domače živali v reji in gojene prostoživeče živali, ki jih redimo zaradi pridobivanja hrane ali za druge gospodarske namene.

Genske banke so torej po Zakonu o živinoreji nadzorovana reja kopitarjev, govedi, prašičev, ovc, koz, kuncev, perutnine, rib in čebel oziroma shranjevanje plemenskega materiala za namene ohranjanja njihove biotske raznovrstnosti. Postavlja se vprašanje: določila katerega zakona se bodo uporabljala za shranjevanje genskega materiala prostoživečih živali, ki jih človek goji za svoje potrebe – Zakona o ohranjanju narave ali Zakona o živinoreji? Zato bi bilo bolje, če bi genske banke po tem zakonu zajemale domače živali v reji in gojene prostoživeče živali, ki jih redimo zaradi pridobivanja hrane ali za druge gospodarske namene (genske banke v živinoreji). Odvzem osnovnega materiala za gojenje prostoživečih živali pa bi moral biti usklajen z okoljsko zakonodajo. Prav tako bi morali zakonsko ločiti gojene in prostoživeče rastline ter živali istega taksona. V Pravilniku o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam iz leta 2002 je npr. pri vrsti *Cyprinus carpio* - krapu opomba, da velja samo za prostoživečo obliko, pri *Salmo marmoratus* - soški postrvi pa te opombe ni. V slednjem primeru se srečujemo z dvojnim statusom: po Zakonu o živinoreji ima soška postrv status avtohtone pasme domačih živali, po Zakonu o ohranjanju narave pa prostoživeče vrste, uvrščene v rdeči seznam, kar je v medsebojnem nasprotju.

Ta primer nas napeljuje tudi na razmišljanje o še enem načinu povezovanja okoljske in kmetijske zakonodaje na področju varovanja genskih virov v kmetijstvu, ki jim grozi izumrtje – oblikovanju rdečih seznamov za sorte kmetijskih rastlin in pasme domačih živali, ki bi jih lahko vključili v ZON. Tak način reševanja bi bil verjetno manj primeren iz dveh razlogov: 1. – vključevanje varstva rastlin in živali, na katerih razvoj je vplival človek, v zakon, ki je svoja določila omejil samo na prostoživeče živali, bi delovalo nekoliko prisiljeno in 2. – v rdečih seznamih je upoštevana samo kategorija ogroženosti, ki ni primerljiva z zahtevami, ki naj bi veljale pri dodeljevanju statusa naravne vrednote (določena kulturna, znanstvena, zgodovinska ali estetska vrednost) sorti oz. pasmi.

Ker med genske vire v kmetijstvu in prehrani sodijo tako kultivirane oz. udomačene vrste (sorte in pasme) kot prostoživeče, ki so zanje potencialno uporabne, menimo, da je

dodeljevanje statusa naravne vrednote določenim sortam in pasmam ustreznejša povezava med kmetijsko in okoljsko zakonodajo na področju obravnavanja BRK.

Kot pomembno varovalo genskih virov v kmetijstvu ZŽiv uvaja genetske rezerve, ki so po tem zakonu najmanjše število živali obeh spolov, doz živalskega semena, jajčnih celic ali zarodkov, ki morajo biti na zalogi v skladu z rejskim programom in za zagotovitev ohranjanja genske pestrosti za posamezno pasmo ter za zagotavljanje razmnoževanja domačih živali v izrednih razmerah. Sredstva za ta namen se zagotovijo iz proračuna.

V Zakonu je zapisano, da: "Nove pasme in linije domačih živali, ki nastanejo na območju R Slovenije, prizna minister z odločbo na predlog rejske organizacije." Minister določi podrobnejše pogoje za priznavanje novih pasem in linij domačih živali. Nove pasme in linije so v ZŽiv omenjene kot kategorija, ki ni povezana s pojmom avtohtonosti, čeprav 3. člen Zakona določa, da so avtohtone pasme domačih živali tiste, ki so nastale na območju Republike Slovenije – torej tudi nove.

Zapisano je, da so avtohtone pasme pod posebnim varstvom države. Ali bodo vse domače pasme, ki bodo nastale na območju R Slovenije, pod posebnim tem varstvom ali samo tiste, ki bodo za RS imele določeno znanstveno, kulturno in zgodovinsko vrednost? Slednjim bi lahko dodelili status naravne vrednote.

ZŽiv določa, da R Slovenija mednarodno zavaruje ime in avtohtono pasmo v skladu z ratificiranimi mednarodnimi pogodbami in sporazumi. Edino mednarodno zavarovano ime geografskega porekla je ime Lipicanec, za avtohtono pasmo konj, ki izvirajo z območja Lipice. To ime je zavarovano z uredbo Vlade RS na podlagi ZIL, Zakona o Vladi RS – ZVRS in Sporazuma o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine. ZKme iz leta 2000 pa določa, da z označbo geografskega poimenovanja ni več mogoče označiti imen in nazivov rastlinskih sort in živalskih pasem. Trenutno na mednarodni ravni ni mogoče zavarovati starih pasem s sistemom varstva pravic intelektualne lastnine, ki bi bil podoben sistemu, ki ga predvideva Mednarodna pogodba o rastlinskih genskih virih v kmetijstvu in prehrani. Prav tako ni sistema varstva pravic intelektualne lastnine pri novoustvarjenih pasmah, ki bi bil enakovreden sistemu varstva žlahtniteljskih pravic. Področje varstva pravic intelektualne lastnine pri GVŽ na mednarodni ravni nima take tradicije kot pri RGV, težnje pa kažejo, da se bo to spremenilo. Zato bo za RS zelo pomembno, da te procese spremlja, se nanje ustrezno odziva in jih morebiti tudi sooblikuje.

V ZŽiv je za ohranjanje BRK pomembno tudi določilo o spremljanju in analiziranju BR v živinoreji, in sicer kot osnova sprotnemu prilagajanju upravljanja z BRK danim razmeram. Podobne mehanizme smo opazili tudi v predpisih EU.

V Sloveniji ni zakona, ki bi podobno kot Zakon o živinoreji urejal področje varovanja biotske raznovrstnosti kmetijskih rastlin oz. rastlinskih genskih virov v kmetijstvu.

Leta 1998 smo dobili Zakon o varstvu novih sort rastlin, ki je usklajen z mednarodno Konvencijo o varstvu novih sort rastlin iz leta 1991, ki jo je R Slovenija ratificirala l. 1999. Ta zakon določa postopek zavarovanja novih sort rastlin ter pridobitev in varstvo žlahtniteljske pravice. Torej zajema področje varstva intelektualne lastnine pri kmetijskih rastlinah (tako domačih kot tujih sort), ki lahko traja 20 do 25 let.

Zavarovati je mogoče vsako sorto, ki je: nova, prepoznavna, izenačena, nespremenljiva in poimenovana v skladu z določbami tega zakona. Šteje se, da je sorta na dan prijave nova, če se je prodajala ali gospodarsko izkoriščala z dovoljenjem upravičenca v R Sloveniji največ eno leto, preden je bila vložena prijava, zunaj Slovenije pa največ štiri leta; v primeru večletnih lesnatih rastlin in vinske trte pa največ šest let pred dnem vložitve prijave.

Sorta velja za splošno znano (od take se mora nova ločevati), zlasti če: je bila do dneva vložitve prijave v kateri koli državi zavarovana ali vpisana v sortno listo ali če se je semenski material sorte ali pridelek sorte do tistega dne že tržil ali uporabil v pridobitne namene.

Omenjena določila nakazujejo potrebo po ustvarjanju sistema varovanja starejšega avtohtonega kmetijskega materiala. Starih sort ni mogoče prijaviti kot nove, tudi če se preimenujejo, ker so jih že tržili. Zato bi lahko začeli oblikovati sistem varstva starejših slovenskih sort, ki bi jih lahko vključili v multilateralni sistem, ki ga predvideva Mednarodna pogodba o rastlinskih genskih virih v kmetijstvu in prehrani. Po Zakonu je upravičenec do varstva sorte in do pridobitve žlahtniteljske pravice žlahtnitelj sorte ali njegov pravni naslednik. Taka določitev nas napeljuje k razmišljanju o določeni pravici države nad starejšim avtohtonim kmetijskim genskim materialom - lahko razmišljamo o državi kot pravni naslednici tistega, kar je nastalo na njenem ozemlju in z delom njenih državljanov. Država lahko zastopa t. i. kmečke pravice svojih državljanov, ki izvirajo iz preteklih, sedanjih in prihodnjih prispevanj k ohranjanju, izboljšanju in dostopnosti rastlinskih genskih virov. Omenjeni Zakon ureja področje delitve koristi med ustvarjalci novih sort oz. med njihovimi pravnimi nasledniki. Torej je zadeva urejena za sorte, ki nastajajo sedaj in bodo nastajale v prihodnje. Nimamo pa sistema, ki bi omogočal delitev koristi med ustvarjalci starih sort. Postavlja se vprašanje, kako v primeru starejših sort omogočiti delitev koristi od njihove uporabe med njihove ustvarjalce – kmetovalce? Varstvo kakršnih koli žlahtniteljskih pravic za nazaj seveda ni mogoče; neotipljiva lastnina je prišla v javno domeno. Lahko pa ustvarimo sistem, ki bo omogočal plačilo/povračilo stroškov/storitev ohranjanja enkratnih genskih kombinacij, ki so uporabne za kmetijstvo in prehrano. Tako zbrana sredstva bi se potem morala izkoriščati za spodbujanje nastanka novih koristnih genskih kombinacij (spodbujanje žlahtniteljskega dela). Država bi morala znotraj svojih meja slovenskim kmetovalcem omogočiti uporabo semenskega materiala takih sort za nadaljnjo setev. Na tak način bi delno omogočili uresničevanje kmečkih pravic. Do tujih držav pa bi morali genski material zaščiti podobno, kot je le-ta zaščiten prek žlahtniteljskih pravic (sorto bi bilo mogoče izkoriščati oziroma z njo razpolagati: v zasebne nepridobitne namene, v poskusne namene. Za žlahtnjenje novih sort bi Slovenija lahko zahtevala enkratno povračilo ali pa soudeležbo pri žlahtniteljskih pravicah).

Ne smemo pozabiti, da s tem še vedno ne bi uredili statusa rastlinskega genskega materiala, ki ima za Slovenijo določeno kulturno, znanstveno, zgodovinsko in estetsko vrednost ter terja drugačno varstvo, tako, kot smo ga predstavili pri proučevanju načinov vključevanja oz. povezave ohranjanja BRK v okoljsko zakonodajo.

Leta 2002 smo dobili Zakon o semenskem materialu kmetijskih rastlin, katerega cilj je zlasti pospeševanje gospodarne kmetijske pridelave, varstvo okolja in varstvo potrošnikov. Z nekaterimi svojimi določili prispeva tudi k sistemu ohranjanja kmetijske biotske raznovrstnosti, in sicer z določanjem izjem glede zahtev za trženje semenskega materiala ter daje pravno podlago, da se za semenski material, namenjen ekološki pridelavi oziroma ohranjanju biotske raznovrstnosti, določijo posebni pogoji trženja. Ker še niso sprejeti podzakonski predpisi, ki jih določa, ga ne moremo podrobneje analizirati. Minister bo določil, kdaj sorta velja za domačo ali udomačeno ter pogoje in podrobnejši postopek za vpis ohranjevalne sorte v sortno listo.

V skladu z veljavnimi predpisi se lahko sorta vpiše v sortno listo, če je razločljiva, izenačena in nespremenljiva (RIN), kar se preizkuša po sprejetih standardih in navodilih, in če ima primerno vrednost za pridelavo in uporabo VPU (primeren pridelek, ustrezna kakovost pridelka, primerne agronomske lastnosti za pridelovanje in uporabo) ter ustrezno ime.

Stare domače in udomačene sorte prvi dveh zahtev večinoma ne izpolnjujejo v zadovoljivi meri. Zato Zakon določa, da se v sortno listo zaradi ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu kot ohranjevalna sorta lahko vpiše tudi domača ali udomačena sorta (op.: razlage termina ni.), ki ne izpolnjuje vseh pogojev za vpis sorte v sortno listo. Ohranjevalna sorta je v sortni listi posebej označena. Do 27. 2. 2003 v slovenski sortni listi še ni bilo nobene sorte s tem statusom, kar je razumljivo glede na to, da še niso oblikovani vsi podzakonski predpisi.

Zelo pomembno je določilo, da se ob vpisu v sortno listo vzorec semenskega materiala ohranjevalne sorte shrani v genski banki. Tja se shrani tudi semenski material domače ali udomačene sorte po izbrisu iz sortne liste. Mogoče bi bilo v genske banke smotrno shranjevati semenski material vseh sort, izbrisanih iz sortne liste, in ne samo domačih in udomačenih.

Zakon določa tudi zahteve glede trženja semenskega materiala ohranjevalne sorte. Le-ta se lahko trži do določene količine in izpolnjuje zahteve za semenski material kmetijskih rastlin ali pa izpolnjuje posebne zahteve za trženje za takšen semenski material v skladu s tem zakonom in predpisi, ki urejajo ekološko pridelavo ter je označen na predpisan način. Take omejitve količin so tudi v zakonodaji EU; ne vidimo pa razloga za tako početje, ker je na tak način umetno omejena količina razmnoževalnega materiala, in sicer kljub morebitnemu interesu kmetovalcev.

Po Zakonu so ohranjevalne sorte lahko samo domače ali udomačene (zanemarimo trenutno pravno nedorečenost obeh pojmov). Pri tem se spet srečujemo z vprašanjem: Katere domače in udomačene sorte so tiste, ki so "pomembnejše" in lahko pridobijo status ohranjevalne sorte oz. "dovoljenje za trženje"? Pri kmetijskem genskem materialu očitno povzročajo veliko težav neoblikovana merila za ugotavljanje posebnih vrednosti, ki jih imajo določene domače sorte ali pasme za R Slovenijo, ki bi omogočile oblikovanje njihovega pravnega statusa.

5.2 SLOVENIJA IN MEDNARODNA RAVEN

Mednarodna iniciativa na področju ohranjanja genskih virov v kmetijstvu se je začela že pred Konvencijo o biološki raznovrstnosti. Na tem področju ima vodilno vlogo FAO oz. Komisija za genske vire v kmetijstvu in prehrani, ki ima ključno vlogo pri izvajanju ukrepov za doseganje ciljev Konvencije na področju ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu. Komisija je medvladini mehanizem ključnega pomena za zagotavljanje vpletenosti vlad in interesnih skupin v proces ohranjanja genskih virov v kmetijstvu in prehrani. Ima dve medvladni delavni skupini, in sicer za rastlinske ter živalske genske vire. Slovenija je članica Komisije, svojega zastopnika pa ima samo v skupini za ŽGV. Slovenija bi lahko ustanovila organ, po vzoru Komisije FAO za genske vire v kmetijstvu in prehrani, ki bi koordiniral upravljanje z genskimi viri, izvajal medsektorska usklajevanja ter oblikoval programe dela na tem področju. Zadolžen bi bil za sodelovanje z mednarodnimi organizacijami, spremljanje dogajanj na mednarodni ravni, posredovanje informacij ter zagovarjanje nacionalnih interesov v mednarodnem prostoru.

Doslej je bilo na mednarodni ravni več narejeno na področju RGVKP kot na ŽGV; prej je bil oblikovan globalni sistem ohranjanja in rabe RGVKP kot ŽGV, prvo poročilo o stanju RGVKP je že bilo objavljeno, medtem ko je poročilo za ŽGV še v pripravi. V Sloveniji je stanje nasprotno: avtohtone pasme domačih živali so objavljene in zaščitene z zakonom, objavljen je seznam lokalnih pasem z navedbo staleža in stopnje ogroženosti, z zakonom je podrobneje urejeno ohranjanje biotske raznovrstnosti v živinoreji, narejen je program ohranjanja biotske raznovrstnosti v živinoreji v letih 2001–2008. Na področju RGVKP pa nimamo: predpisa, ki bi podrobno urejal področje varovanja RGVKP, ter programa njihovega ohranjanja, ni natančne opredelitve domačih oz. avtohtonih sort, ni podatkov o genski eroziji RGVKP.

Pri Globalnem sistemu za ohranjanje RGVKP je bilo že od samega začetka veliko pozornosti namenjene urejanju področja dostopa do genskih virov in delitve koristi od njihove rabe ter uresničevanju pravic intelektualne lastnine. Tudi na tem področju so bistvene razlike med RGV in ŽGV. Varstvo intelektualne lastnine je za genske vire mogoče doseči s patentiranjem ali prek varstva žlahtniteljskih pravic. Dogovor o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine (TRIPS) določa, da članice lahko ne dovolijo izdajanje patentov nad rastlinami in živalmi, ki niso mikroorganizmi, vseeno pa morajo zagotoviti varstvo rastlinskih sort ali s patenti ali z učinkovitim *sui generis* sistemom ali s kombinacijo obeh. V Sloveniji sort in pasem ni mogoče patentirati, nove rastlinske sorte pa se varujejo prek žlahtniteljskih pravic. TRIPS nima nobenih zahtev po varstvu novih pasem domačih živali. Glede varstva intelektualne lastnine na področju starih sort kmetijskih rastlin in pasem domačih živali na mednarodni ravni obstaja samo Mednarodna pogodba o RGVKP, ki še ni v veljavi; Slovenije ni med njenimi podpisnicami. Na področju varstva intelektualne lastnine pri starih pasmah domačih živali je praznina tako na mednarodni ravni kot v Sloveniji.

Slovenija bi kot podpisnica Konvencije o biološki raznovrstnosti morala: pripraviti in sprejeti načrt za ohranitev in trajnostno rabo BRK, ugotavljati njene sestavne dele, ohranjati in urejati podatke, ki so pridobljeni z identifikacijo in monitoringom, varovati in

ohranjati znanje, inovacije in prakse lokalnih skupnosti s tradicionalnim načinom življenja ter spodbujati pravično delitev koristi, pripravljati ali ohranjati potrebno zakonodajo za varstvo ogroženih sort in pasem, sprejeti ukrepe za *ex situ* ohranitev sestavnih delov BR, varovati in spodbujati običajno rabo biotskih virov v skladu s tradicionalnimi kulturnimi navadami, ki so združljive z zahtevami ohranitve ali trajnostne uporabe, vzpodbujati razvoj tehnologij in kmetijskih praks, ki ne samo povečujejo produktivnosti, ampak tudi ustavljajo degradacijo ali povečujejo biotsko raznovrstnost. Slovenija te obveznosti delno izpolnjuje. Za uresničevanje ciljev s področja ohranjanja BR v kmetijstvu, ki so zapisani v Strategiji ohranjanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji, je potreben akcijski načrt. Uvajanje trajnostnega kmetijstva ter izvajanje Slovenskega kmetijsko-okoljskega programa omogoča izpolnjevanje dela obveznosti. Pomembni premiki so bili narejeni na področju zakonodaje (ZKme, ZŽiv, ZSMKR). Več je treba narediti glede popisovanja, vrednotenja in rabe genskih virov v kmetijstvu in prehrani ter z njimi povezanim tradicionalnim znanjem, kar bi bilo treba strniti v obliki nacionalnega inventarja.

5.3 SLOVENIJA IN EU

Evropska unija je z ohranjanjem BRK začela že leta 1992, ko je sprejela Uredbo o metodah kmetijske pridelave, ki so v skladu z zahtevami varstva okolja in ohranjanja kmetijske krajine. Naslednje leto je ratificirala Konvencijo o biološki raznovrstnosti ter svoj akcijski načrt o okolju in razvoju. Leta 1994 je že imela Uredbo o ohranjanju, zbiranju, vrednotenju in rabi genskih virov v kmetijstvu. V letu 1998 je EU oblikovala svojo Strategijo ohranjanja biotske raznovrstnosti. Naslednje leto je objavila Usmeritve k trajnostnemu razvoju ter Uredbo o podpori razvoja podeželja. Leta 2001 pa je objavljen Akcijski plan ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu.

Že iz napisanega ugotovimo, da je EU v zadnjih desetih letih sprejela strateške dokumente ter predpise glede podpiranja trajnostnega kmetijstva, ki pomembno prispevajo k ohranjanju biotske raznovrstnosti v kmetijstvu.

Slovenija je predpise in strateške dokumente za ohranjanje BRK sprejela šele v obdobju 2000–2002, čeprav je Konvencijo o BR ratificirala leta 1996. Slovenska zakonodaja je na področju trajnostnega kmetijstva usklajena s predpisi EU, ni pa akcijskega načrta za ohranjanje biotske raznovrstnosti v kmetijstvu. Ob upoštevanju časovne zamude, ki jo ima Slovenija za EU pri oblikovanju podobnih strateških dokumentov in zakonov, lahko predvidevamo, da bo akcijski načrt ohranjanja BRK v Sloveniji narejen okoli leta 2005. Ta dokument bo vsekakor moral podrobno analizirati tudi obstoječo zakonodajo in opredeliti celovito zakonsko urejanje tega področja.

Leta 1999 je v EU prenehal program, ki ga je določala Uredba 1467/94. Od takrat ni predpisa, ki bi urejal področje ohranjanja, vrednotenja in rabe genskih virov v kmetijstvu. V procesu sprejemanja je nova uredba, ki bo nadaljevala prejšnji program, v okviru katere bo Slovenija, po vstopu v EU, lahko črpala namenska sredstva. Osnova za njeno izvajanje bo usklajevanje nacionalnih programov za genske vire, zato Slovenija nujno rabi enega. V uvodnih pojasnilih k predlogu uredbe je poudarjena potreba po zakonodaji skupnosti na področju lastništva. Zato bo v prihodnosti utemeljevanje avtohtonosti genskega materiala

ter s tem povezana problematika varstva tradicionalnega znanja čedalje pomembnejše. Prednost bodo imele tiste države, ki bodo svoje zahteve lahko utemeljile.

Slovenija bo določena sredstva za ohranjanje BRK lahko dobivala tudi na podlagi Uredbe 1257/99, s katero je usklajen Slovenski kmetijsko-okoljski program. Na področju podpor, namenjenih reji lokalnih pasem, za katere obstaja nevarnost, da bodo izgubljene za kmetijstvo, ne pričakujemo težav. Le-te se bodo verjetno pojavile pri podporah za ohranjanje rastlinskih genskih virov, ki so podvrženi genski eroziji, ker takih RGV še nimamo opredeljenih. Postopek ugotavljanja genske erozije znotraj predpisov EU pa tudi še ni opisan. Znotraj Evropske unije je v Akcijskem planu za ohranjanje BRK določeno oblikovanje seznamov registriranih lokalnih sort kmetijskih rastlin in pasem domačih živali (znotraj posameznih članic) ter ocene njihove ogroženosti kot potreben korak v podporo ohranjanja ogroženih sort kmetijskih rastlin in pasem domačih živali.

Glede intelektualne lastnine na področju kmetijskih genskih virov pa je naša zakonodaja usklajena z EU. Tako v EU kot v Sloveniji rastlinskih sort in pasem živali ni mogoče patentirati (za razliko od mikroorganizmov), čeprav so v EU tudi izjeme. Nove sorte rastlin se varujejo prek sistema varstva žlahtniteljsih pravic. Pri novi pasmah ni enakovrednega sistema varstva pravic intelektualne lastnine. Glede varovanja tradicionalnega znanja in z njim povezanih pravic intelektualne lastnine in t. i. kmečkih pravic ugotavljamo, da EU in Slovenija tega nista rešili, razen pri zagotavljanju pravic kmetovalcev, da pridelano seme zaščitenih sort lahko uporabijo za nadaljno setev. EU je sodelovala pri nastajanju mednarodnega predpisa s področja varovanja tradicionalnega znanja in kmečkih pravic - Mednarodne pogodbe o rastlinskih genskih virih v kmetijstvu in prehrani. Pogodbo je podpisala, ni pa je ratificirala. Slovenija je ni ne podpisala ne ratificirala.

Semenarska zakonodaja EU in Slovenije je usklajena ter vsebuje določila o ohranjevalnih sortah, ki pomembno pripomorejo k rabi genskih virov v kmetijstvu. Slovenija sedaj potrebuje natančno opredelitev pogojev za pridobivanje statusa ohranjevalne sorte. Slovenska semenarska zakonodaja vsebuje pomembno določilo, ki ga EU nima, in sicer o shranjevanju vzorcev semena, o ohranjevalnih sortah ob vpisu v sortno listo ter domačih in udomačenih sort po izbrisu iz sorte liste v gensko banko. EU tudi nima predpisa, ki bi urejal področja delovanja genskih bank. V Sloveniji so genske banke, na podlagi ZKme, organizirane kot javna služba.

Evropska unija nima predpisa, ki bi sistemsko urejal ohranjanje biotske raznovrstnosti v kmetijstvu. V predpisih EU, ki vplivajo na BRK, so določene terminološke praznine in nedorečenosti. Ni opredelitve pojmov: lokalne pasme/sorte, avtohtone pasme/sorte, domače živali. Prav tako ni natančneje opredeljenega postopka ugotavljanja genske erozije pri rastlinskih genskih virih ter pogojev za pridobivanje statusa ohranjevalne sorte.

5.4 TERMINI

Pri proučevanju predpisov smo se srečevali z različnimi termini, ki bi jih bilo treba ustrezno opredeliti zaradi izpopolnjevanja sistema pravnega varovanja genskih virov v kmetijstvu in

usmerjanja delovanja. Obravnavani termini tudi na mednarodni ravni in v predpisih EU niso natančno opredeljeni.

5.4.1 Domače živali – kmetijske živali

Davis (1987) definira domače živali (ang. domestic animal) kot tiste, katerih razmnoževanje v veliki meri kontrolira človek. Evolucija udomačenih vrst je v glavnem rezultat umetne izbire, pri kateri je naravna imela stransko vlogo. Proces udomačitve (domestifikacije) povzroča ločitev, delno ali popolno, odbranega staleža od njegovih divjih prednikov. To dejstvo zelo vpliva na gojenje živali v ujetništvu. Domače živali je človek odbiral skozi več tisoč let, pri čemer je upošteval zaželene lastnosti; nekatere od njih so fizične (npr. količina in razporejenost mesa, velikost, sprememba oblike, dlakavost, operjenost), druge vedenjske (krotkost, ubogljivost). Skoraj brez izjeme domače živali izvirajo iz divjih vrst, ki so zelo socialne.

V ZŽiv je zapisano, da so domače živali tiste, ki jih človek redi za svojo korist in živijo pod njegovim varstvom ter oskrbo in niso prostoživeče živali po predpisih o ohranjanju narave.

V predpisih EU izraz ni opredeljen. V večjezični terminološki bazi izrazov Evropske unije sta oba izraza: "domestic animal" in "farm animal" v slovenščino prevedena enako - "domača žival".

Izraz "farm animals" je v Globalni strategiji upravljanja z ŽGV uporabljen za tiste živalske vrste, ki se uporabljajo ali bi se lahko uporabljale za pridelavo hrane in v kmetijstvu ter njihove populacije.

Za izraz rejna žival, ki ga poznamo iz ZVet-1 in ZZZiv, pri prevajanju izraza "farm animal" nekateri strokovnjaki, tako s področja biotehnike kot jezikoslovja, menijo, da ni primeren. Tudi neposreden prevod – kmetijske živali (kot vzporednica izrazu kmetijske rastline) – bo verjetno zbujal deljena mnenja.

V slovenski zakonodaji (ZVet-1 in ZZZiv) je opredeljen tudi pojem hišne živali, in sicer kot: psi, domače mačke, domače ptice, mali glodavci, terarijske, akvarijske in druge živali, ki se vzrejajo ali redijo za družbo, rekreacijo, varstvo ali pomoč človeku. Sam pojem je nekoliko vprašljiv, ker v številnih primerih te živali ne živijo v hiši.

Pojma kmetijske in hišne živali ne moremo povezovati samo z domačimi ali samo s prostoživečimi živalmi, zato predlagamo, da bi se pri načrtovanju novih predpisov upoštevala naslednja razdelitev:

<u>DOMAČE ŽIVALI</u>

1. domače živali v reji
2. domače živali, ki jih vzrejajo ali redijo za družbo, rekreacijo, varstvo ali pomoč človeku, v izobraževalne ali znanstvene namene in dr.
3. domače živali, ki živijo neodvisno od človeka – potepuške domače živali

<u>PROSTOŽIVEČE OZ. DIVJE VRSTE:</u>

1. prostoživeče, ki živijo prosto v naravi in

2. gojene prostoživeče, ki jih lahko delimo na:
    a. tiste, ki jih redimo za pridobivanje hrane ali za druge gospodarske namene – ang. game farm animals – (npr. lov v oborah) ter
    b. tiste, ki jih gojimo za družbo, rekreacijo, varstvo ali pomoč človeku, v izobraževalne ali znanstvene namene in dr.

Po tej razdelitvi kmetijske živali zajemajo domače živali v reji ter gojene prostoživeče, ki jih redimo za pridobivanja hrane ali druge gospodarske namene.

Zavedati se moramo, da mora biti status živali opredeljen zaradi bojšega načrtovanja ukrepov ohranjanja, ustreznega ravnanja ter neprekrivanja pristojnosti pravnih aktov.

5.4.2 Domač - avtohton

V literaturi se bolj ali manj kot sinonimi za avtohton pojavljajo izrazi: domač(-a), tradicionalen(-na), starodaven(-na), lokalen(-na); (ang.: indigenous, traditional, rustic, local). Težave nastajajo, ko so ti pojmi vključeni v pravne dokumente brez opredelitve njihovega pomena.

Zanimivo je, da zakonodaja EU ne uporablja izraza avtohtone pasme oz. avtohtone sorte, izraz avtohton pa se pojavlja pri gozdnih genskih virih in v vinarstvu. Prav tako ne uporablja izraza tradicionalne pasme, izraz "traditional variety" pa se uporablja na področju tekstila in ne kmetijstva. V manjši meri se uporablja pojem "indigenous breeds" (npr. v Uredbi 1804/99, ki dopolnjuje Uredbo 2092/92 o organskem kmetovanju). Termina, ki prevladujeta v zakonodaji EU, sta: lokalna pasma in lokalna sorta. Nobeden od navedenih terminov v zakonskih aktih ni opredeljen.

V slovenski zakonodaji se uporabljata izraza: avtohtona pasma in domača sorta. Zakon o kmetijstvu oba pojma zajema z izrazom avtohton genetski material. Pojem avtohtona pasma je v Zakonu o živinoreji opredeljen kot tista pasma domačih živali, ki je nastala na območju R Slovenije. Pojem domača sorta ni opredeljen v nobenem pravnem aktu. Pri urejanju področja nastajanja novih pasem na območju R Slovenije ZŽiv uporablja samo termin nove pasme, ki jih ne uvršča med avtohtone. Zakon o živinoreji torej loči pasme, ki so že nastale na območju R Slovenije, in tiste, ki šele bodo nastale. Ne vidimo razloga, da se za pasme, ki bodo nastajale na območju R Slovenije, ne bi uporabljal izraz avtohton oz. domač. Res pa je nekoliko čudno slišati, če zapišemo: domače pasme domačih živali.

V Seznamu in opisu slovenskih lokalnih pasem iz leta 2002 so lokalne pasme razdeljene na avtohtone in tradicionalne. To delitev in posamezne definicije je treba primerjati s tistimi, ki se uporabljajo v mednarodnih strokovnih krogih zato, da ne bi nastajale napačne razlage. Omenjena delitev je smiselna in dodelana, zato bi bilo treba podpirati njeno uveljavitev.

V poročilu o izvajanju Nacionalnega programa Slovenska rastlinska genska banka za leto 2002 smo v definiciji domače sorte kmetijskih rastlin opazili, da se pojavlja dejavnik, ki ga ni bilo zaslediti pri definiciji avtohtone pasme – izvor genskega materiala. To zanimivost lahko razlagamo z dejstvom, da se je na področju rastlinske pridelave veliko bolj razvijalo

področje urejanja pravic, ki so tako ali drugače povezane z rabo biotske raznovrstnosti (npr. intelektualna lastnina, dostop do genskega materiala in podobno) kot na področju reje živali.

V istem poročilu je, tako kot v Zakonu o živinoreji za pasme, opaziti ločevanje med pojmoma domač in avtohton. V dokumentu se pojma ločita po načinu žlahtnjenja (načrtno - nenačrtno). Očitno dokument daje določeno težo tako žlahtnitelju kot izvoru genskega materiala.

Ali je smiselno ločevati pojma domač in avtohton na podlagi tistega, kar pomen obeh besed ne zajema? Oba pojma sta dejansko sinonima, vendar z razliko, da je drugi pojem tujka.

V angleški tuji literaturi se izraz avtohton večinoma uporablja pri prostoživečih rastlinah in živalih. Pri pasmah in sortah pa manj - prevladujejo izrazi: indigenous, traditional, local.

V slovenski literaturi večinoma uporabljamo izraz avtohtona pasma oz. sorta. Pojmu avtohtonosti se v tem primeru pripisujejo tudi nekatere lastnosti, ki jih pojem ne zajema, kar bomo pojasnili nekoliko pozneje.

Pri prostoživečih rastlinskih in živalskih vrstah je domorodnost (avtohtonost) povezana s prostorom in rastnimi razmerami na nekem območju. Rastne razmere pa se s časom spreminjajo (podnebne spremembe). Tako vrste, ki so nekoč nekje bile avtohtone, izumrejo ali zasedejo druga območja. Na razširjenost prostoživečih vrst v največji meri vplivajo rastne razmere, v novejšem času pa tudi človek. Ugotavljanje izvora vrste je v veliki meri omejeno z razpoložljivimi podatki, zato je nezanesljivo in, gledano s človeškega stališča, umeščeno v široke časovne intervale.

Nastanek pasem domačih živali in sort kmetijskih rastlin je v veliki meri posledica človekovega vplivanja in pomeni povečevanje raznovrstnosti (pestrosti) znotraj vrste. Tako kot pri prostoživečih vrstah je tudi razširjenost pasem in sort zelo odvisna od rastnih razmer (podnebje in tla), pa tudi od človeka, glede na to, da jih je ustvaril za svoje potrebe in jih, skladno s svojimi potrebami, širil na kraje svojega delovanja. Človek ustvarja in vzdržuje kmetijske ekosisteme, ki so opredeljeni z genskimi viri, fizikalnim okoljem in upravljavsko prakso. Taki ekosistemi se zelo ločijo od tistih, ki so bili naravno prisotni na določenem območju.

Pri pasmah domačih živali in sortah kmetijskih rastlin se prepletajo trije dejavniki:

- območje nastanka oz. območje ohranitve,
- genski material oz. njegov izvor,
- človek oz. njegova dejanja.

V začetku udomačitve živali in kultiviranja rastlin so bili vsi trije dejavniki zelo povezani. Človek je na območju svojega prebivanja spreminjal avtohton genski material. Odbrane živali in rastline je potem prideloval oz. gojil tudi na območjih, kjer jih prvotno ni bilo. Take vrste so na tistem območju, biološko gledano, alohtone. Vsekakor pa je tak genski material moral biti prilagojen na fizikalno okolje in upravljavsko prakso. V zdajšnjem času so lahko vsi trije dejavniki nastajanja pasem in sort različnega izvora. Kateri naj bo merilo

avtohtonosti oz., kateri ima pri tem največji pomen? Ali naj bo to območje nastanka? Kakšno težo ima izvor genskega materiala oz. žlahtnitelj?

Zakaj postaja tako zanimivo določanje avtohtonosti pri pasmah in sortah?

Ko trdimo, da je nekaj avtohtono, domače, "naše", to povezujemo z določenimi pravicami, ampak katere so to? Lastninska, suverena, moralna? Vsaka od omenjenih pravic lahko nekaj prinese: ekonomsko korist, lažje trženje, promocijo, moralno zadoščenje, …

Lahko bi trdili, da je pasma oz. sorta slovenska (domača), če so: kraj nastanka – Slovenija, genski material – slovenski in je žlahtnitelj – Slovenec.

Določena vprašanja se pojavijo že pri trditvi, da je genski material slovenski. Ali to pomeni, da vrsta izvira z območja, na katerem je tudi sedanja Slovenija (npr. genski center rastlinske vrste zajema tudi območje Slovenije)? Človek je genski material domačih pasem in kmetijskih rastlin širil na območja z ustreznimi razmerami za rejo in pridelovanje. Prej smo omenili, da se območje vrste spreminja v času. Ali je lahko npr. genski material krompirja slovenski glede na to, da je v Evropo in k nam zanesen iz Južne Amerike? O tem dogodku pač obstajajo pisni viri, kaj pa narediti s podobnimi, ampak starejšimi primeri, o katerih imamo malo ali nič podatkov? Kdo bo postavil meje avtohtonosti takega materiala v prostor in čas? Ali je to mogoče? Zato menimo, da ni treba povezovati avtohtonosti sort oz. pasem z avtohtonostjo vrst. Zagotovo pa je pri takem genskem materialu odločilnega pomena prilagojenost na rastne razmere območja. Lahko bi uporabljali termine avtohtona pasma oz. sorta = domača pasma oz. sorta ter avtohtona vrsta = domorodna vrsta.

Pri terminu slovenski genski material se pojavlja še ena razsežnost – lastninska in suverena pravica. Slovenija ima suvereno pravico nad celotnim kmetijskim genskim materialom, ki je trenutno na njenem ozemlju, kar ji priznava tudi Konvencija o biološki raznovrstnosti. To pomeni, da ima na svojem ozemlju oblast in pravno pristojnost določiti, kako so viri in imetje (otipljivo in neotipljivo) na njenem območju uporabljeni ter podvrženi lastninskim pravicam. Ustanovitev lastninskih ali drugih pravic na področju kmetijskih genskih virov omejuje sama narava dobrine ter mednarodne obveznosti, ki jih sprejme država. Pri tem moramo ločevati med pravicami nad fizičnim objektom kot takim (fizična lastnina) in pravicami nad gensko informacijo znotraj določenega vira (neotipljiva lastnina).

Zakon o varstvu okolja iz l. 1993 določa, da so prostoživeče divje živali, ribe in druge prostoživeče oziroma prostorastoče vodne živali in rastline v odprtih vodah in v ribolovnem morju last republike. Zakon o ohranjanju narave določa, da žival ali vodna rastlina, ki je odvzeta iz narave za namene in pod pogoji, ki jih določa zakon, postane last tistega, ki jo odvzame iz narave. Iz Zakona o živinoreji je razvidno, da so osebki domačih živali lahko v državni lasti ali pa v lasti fizičnih ali pravnih oseb. Torej ni nobenih posebnosti tudi na področju lastništva pri pasmah, ki imajo za Slovenijo določeno kulturno, znanstveno, zgodovinsko in estetsko vrednost – npr. določene avtohtone pasme.

Pri kmetijskih genskih virih se lastništvo nad neotipljivo dobrino ureja prek varstva pravic intelektualne lastnine, kot smo to opisali v posebnem poglavju. V letu 2000 ratificirana

Konvencija o podeljevanju evropskih patentov določa, da evropskega patenta ni mogoče podeliti za rastlinske sorte ali živalske pasme, kar pa ne velja za mikrobiološke postopke ali njihove proizvode. To je tudi v skladu z Marakeškim sporazumom o ustanovitvi Svetovne trgovinske organizacije, ki je bil ratificiran l. 1995 in katerega sestavni del je Sporazum o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine. Ta članicam dovoljuje izključevanje iz patentiranja rastlin in živali, ki niso mikroorganizmi, vendar pa le-te morajo zagotoviti varstvo rastlinskih sort ali s patenti ali s *sui generis* sistemom ali s kakršno koli kombinacijo obeh. Pri rastlinah Republika Slovenija varstvo pravic intelektualne lastnine zagotavlja z Zakonom o varstvu novih sort rastlin in z ratificirano mednarodno Konvencijo o varstvu novih sort rastlin. Lastništvo nad intelektualno lastnino je v primeru sistema varstva žlahtniteljskih pravic, ki velja tudi v Sloveniji, začasno (do 25 let) in se uveljavlja pri razmnoževalnem materialu (izjemoma tudi pri končnem proizvodu).

Pri pasmah domačih živali pa ni sistema, ki bi na enakovreden način urejal dostop do genskih virov. Moramo se zavedati, da bodo na tem področju – v svetovnem merilu – nastali podobni procesi kot pri rastlinskih genskih virih in na to moramo biti pripravljeni.

Obstaja še en način varovanja nedotakljive lastnine, za katerega smo menili, da bo lahko zajel vse kmetijske genske vire, tako živalske kot rastlinske, posebno tiste, ki so že bili gospodarsko izkoriščani – označba geografskega poimenovanja. Do leta razglasitve Zakona o kmetijstvu (l. 2000) je bilo mogoče blago (op.: sorto oz. pasmo) s posebnim zgodovinskim ali kulturnim pomenom zavarovati neposredno z uredbo Vlade Republike Slovenije, tako kot je to pri lipicancu z Uredbo o geografski označbi Lipicanec iz l. 1999, skladno s Sporazumom o trgovinskih vidikih pravic intelektualne lastnine Svetovne trgovinske organizacije. Leta 2000 je ZKme prevzel varstvo označb geografskega poimenovanja za kmetijske pridelke (ki ga je do takrat urejal Zakon o industrijski lastnini) z določilom, da se z označbo geografskega poimenovanja lahko označi ime pridelka oz. živila, razen imen in nazivov rastlinskih sort in živalskih pasem. Na tak način je onemogočeno pravno varovanje naših, gospodarsko že izkoriščanih genskih virov na mednarodnem nivoju. Varovanje lipicanca z zaščito geografske označbe je bilo ob obstoječih možnostih varovanja zelo domiselno.

Zdaj, ko smo nekoliko pojasnili problematiko lastnine nad kmetijskimi genskimi viri, se lahko seznanimo, kaj to pomeni pri starih sortah in kaj pri novih.

Pri starih sortah je samo lastništvo nad materijo – osebki. Lastništva nad neotipljivo vsebino naravnega vira ni več mogoče pridobiti, ker je prešlo v javno domeno. To pomeni, da tretji strani ni mogoče preprečiti razmnoževanja ali prodaje osebkov takih sort na podlagi varstva pravic intelektualne lastnine. Če nekdo želi tako sorto gojiti in tako sorto tržiti, lahko to mirno počne (skladno z drugimi veljavnimi predpisi) brez kakršnega koli plačila žlahtnitelju ali njegovemu pravnemu nasledniku. Vloženo delo žlahtnitelju oz. žlahtniteljem (najpogostoje lokalnemu prebivalstvu) ne bo poplačano, ker takrat ni bilo omenjenega sistema varstva. Uresničevanje t. i. kmečkih pravic je že dolgo predmet razprav na mednarodnem nivoju. V takem primeru ima država suvereno pravico nad določeno sorto (otipljivim delom) in lahko po svoje določa pravne načine njenega

obravnavanja (npr. dostop, poseben status, promet itn.). Enako velja tudi za druge države, v katerih se je sorta ohranila.

Ob tem velja omeniti, da se na mednarodnem nivoju od 3. novembra 2001 odpira še ena možnost varovanja – varovanje prek vključevanja v t. i. Multilateralni sistem rastlinskih genskih virov v prehrani in kmetijstvu, ki ga ureja Mednarodna pogodba o RGVKP. V ta sistem naj bi bili vključeni vsi rastlinski genski viri, ki jih upravljajo in nadzirajo podpisnice ter so v javni domeni. Za vsako novo sorto, ki bo nastala z uporabo vzorca iz MLS, bo treba plačati kompenzacijsko plačilo, t. i. "royalities", v poseben sklad. Pogodba bo postala veljavna, ko jo bo ratificiralo 40 držav. Naj omenimo, da jo je EU že podpisala, ne pa tudi ratificirala.

Pri novih sortah je pomembno, ali je sorta prijavljena in je varovana prek sistema varstva žlahtniteljskih pravic. Če ni, potem zanjo veljajo enake ugotovitve kot pri starih, gospodarsko že izkoriščanih sortah. Če pa je, potem za tako sorto veljajo tiste omejitve, ki izhajajo iz žlahtniteljskih pravic. Poudariti moramo, da so pravice intelektualne lastnine varovane samo v državah, ki so sprejele take sisteme varstva. To pomeni, da slovenski žlahtnitelj sorte lahko uveljavlja pravice varstva intelektualne lastnine tako v Sloveniji kot v državah, ki so vključene v tak sistem varstva. Po poteku pravic bo taka sorta (otipljiv del) postala predmet suverene pravice v vseh državah, v katerih jo bodo pridelovali. Torej bo prosto dostopna ali preprosto povedano "od vseh".

Ugotavljanje "avtohtonosti" trenutno ne prinaša nobenih pravic, ki bi imele ekonomsko težo, kar se bo v prihodnosti verjetno spremenilo. Zato je zelo pomembno, da opredelimo avtohtonost naših kmetijskih genskih virov. Pri kmetijskih rastlinah smo oblikovali sistem, po katerem bi bile upoštevane določene pravne zahteve. Le-ta bi genski material na območju R Slovenije delil na:

- starejši, ki se je na območju R Slovenije ohranil do leta 1998 oz. do Zakona o varstvu novih sort rastlin in
- novejši, ki je na območju R Slovenije po letu 1998.

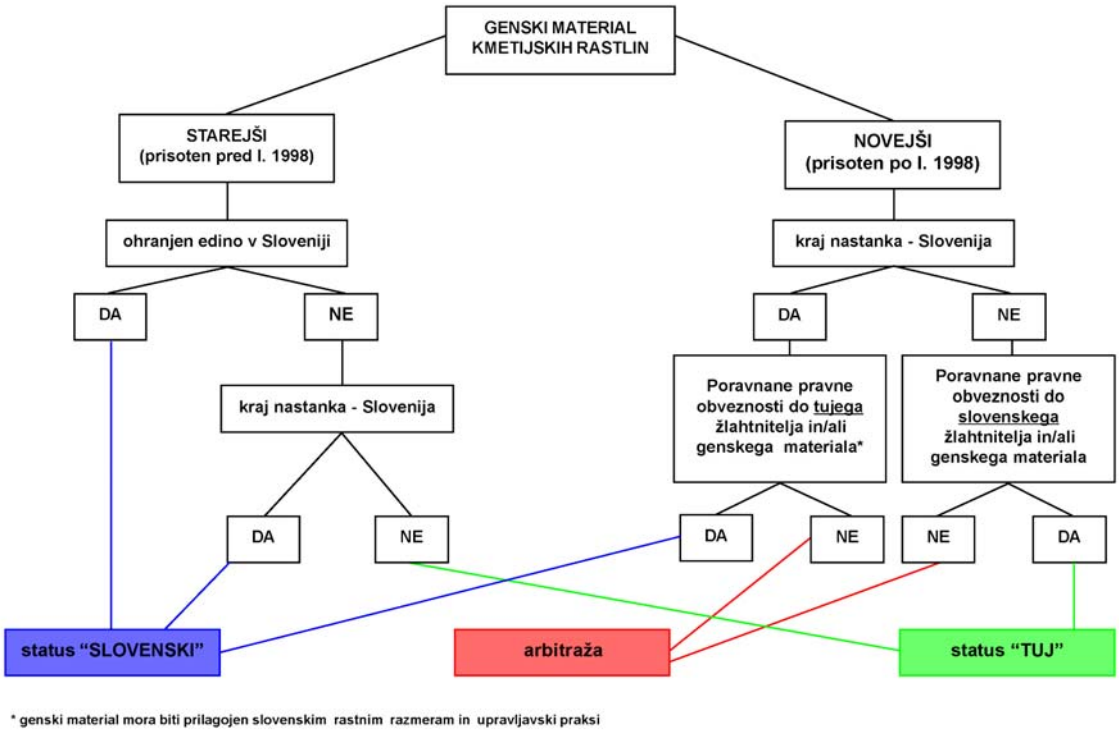

Slika 4: Predlog sheme dodeljevanja statusa avtohtonega (slovenskega, domačega) genskega materiala kmetijskih rastlin

Figure 4: Proposition for defining the indigenous agricultural plant genetic material

Pri starejših sortah in pasmah je nekoliko težje ugotoviti območje nastanka; ugotavljanje temelji na različnih, najpogosteje pisnih virih. Če kraja nastanka ni mogoče ugotoviti, je pri opredeljevanju avtohtonosti smiselno upoštevati območje ohranitve.

Pri ugotavljanju statusa torej dajemo največjo težo kraju nastanka, kar je razumljivo glede na to, da so pravice, ki izvirajo iz lastništva zemlje, tudi pravno najbolj dorečene. Sistem upošteva tudi težnjo razvoja pravic intelektualne lastnine, pa tudi pravic, ki izvirajo iz varstva t. i. tradicionalnega znanja s področja rastlinskih genskih virov v kmetijstvu, kar je razvidno iz predvidene arbitraže v primeru neporavnanih obveznosti. Pri tem poudarjamo pomen pravne urejenosti na področju statusa, dostopa in upravljanja z genskimi viri, kar je osnova za uveljavljanje pravic, ki izhajajo iz statusa. Če ni pravnega statusa, potem tudi ni osnove za pravno varstvo. Genski material, ki je na območju določene države (ter je prilagojen na njene rastne razmere) in ni varovan z obstoječimi sistemi varstva intelektualnih ali drugih pravic, je predmet suverenosti države ter se lahko brez zadržkov uporablja pri nastanku novih domačih sort.

Predlagani sistem upošteva tudi scenarij, ki ga omogoča zdajšnji pretok blaga, storitev in kapitala ter deluje tudi v naslednji situaciji: recimo, da v Slovenijo prinesejo genski material rastline (iz države, ki ne omejuje dostopa do svojih genskih virov), ki v Sloveniji ne more uspevati na prostem (npr. riž) ter jo potem v zaprtem prostoru požlahtnijo (vseeno, s katero tehniko). Tako početje naj bi financiralo tuje podjetje, ki bi tako pridobilo

žlahtniteljske pravice. Čigava domača sorta je sorta po poteku žlahtniteljskih pravic? V takem primeru ni obveznosti do države donorja, ker le-ta ni imela pravno urejenega dostopa do svojih genskih virov ter zato ni imela utemeljitve, da bi zavrnila dostop. Po shemi bi sklepali, da bi bila taka sorta slovenska, ampak: ali Slovenija lahko ima domačo sorto, ki ne more rasti v njenih rastnih razmerah? Zveni nelogično! Zato smo sklenili, da je opredeljevanje sorte smiselno povezati kot domače s prilagojenostjo genskega materiala rastnim razmeram na prostem. Torej bi bila tako nastala sorta tuja (prednost bi imela država donor večjega dela genskega materiala), čeprav je nastala na območju R Slovenije, ker genski material ne izpolnjuje določila prilagojenosti na rastne razmere in upravljavsko prakso.

Podoben sistem bi lahko oblikovali tudi za genski material domačih živali.

Torej slovensko domačo (avtohtono) pasmo ali sorto lahko opredelimo kot tisto, ki je nastala na sedanjem območju R Slovenije in je prilagojena našim rastnim oz. okoljskim ter pridelovalnim oz. rejskim razmeram.

6 SKLEPI

1. Slovenija potrebuje nacionalni program ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu ter trajnostne rabe njenih delov, v katerem bodo opredeljeni ukrepi za doseganje sektorskih ciljev. Predpise in določene strateške dokumente za ohranjanje BRK je sprejela šele v obdobju 2000–2002, čeprav je Konvencijo o BR ratificirala leta 1996. V Strategiji ohranjanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji so opredeljeni cilji na področju ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu, ki so usmerjeni k izpolnjevanju obveznosti iz Konvencije.
2. Slovenija še nima izpopolnjenega sistema ohranjanja BRK. Dele kmetijske biotske raznovrstnosti bo treba sistemsko umestiti v okoljsko zakonodajo, ker jih je Zakon o ohranjanju narave iz svojih določil izključil. Tistim delom, ki imajo za RS določeno kulturno, zgodovinsko in znanstveno vrednost, bi lahko z zakonom dodelili status naravne vrednote. V zakonodaji, ki obravnava kmetijsko biotsko raznovrstnost, obstajajo določene terminološke praznine in nedorečenosti, ki jih bo treba odpraviti. Treba bo opredeliti pojem avtohton kmetijski genski material ter določiti merila za ugotavljanje tistih delov biotske raznovrstnosti v kmetijstvu, ki imajo za RS določeno zgodovinsko, kulturno in znanstveno vrednost. Slovenija nima zakona, ki bi celovito urejal področje ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu in postavil trdne temelje njegovega razvoja. Predpise s področja varovanja rastlinskih in živalskih genskih virov v kmetijstvu in prehrani je treba razvijati usklajeno zaradi njihovega poenotenega obravnavanja. Treba bo urediti tudi status slovenskih genskih virov in pogoje dostopa.
3. Slovenija potrebuje organ, ki bi zajemal upravljanje z vsemi genskimi viri v kmetijstvu in prehrani ter sodeloval z mednarodnimi organizacijami s področja ohranjanja BRK. Zadolžen bi bil za posredovanje informacij in zagovarjanje nacionalnih interesov v mednarodnem prostoru. Na tak način bi se hitreje odzivala na spremembe, ki vplivajo na oblikovanje politike ohranjanja BRK.
4. Več prizadevanj je potrebno za popisovanje, vrednotenje in rabo genskih virov v kmetijstvu in prehrani ter z njimi povezanim tradicionalnim znanjem, kar bi lahko bilo narejeno v obliki nacionalnega inventarja.
5. Slovenski predpisi, ki vplivajo na biotsko raznovrstnost v kmetijstvu, so usklajeni s predpisi EU, pri nekaterih določilih so celo korak naprej. Slovenija bo morala zaradi lastnih potreb in potreb Evropske unije, poleg seznama lokalnih pasem domačih živali z oceno ogroženosti (ki je že narejen), pripraviti tudi seznam lokalnih sort kmetijskih rastlin. Ob vstopu v EU bo Slovenija lahko pridobivala namenska sredstva za potrebe ohranjanja, vrednotenja in zbiranja genskih virov v kmetijstvu, pa tudi podporo za rejo lokalnih avtohtonih pasem domačih živali, ki jim grozi, da bodo izgubljene za kmetijstvo oz. podporo za rastlinske genske vire, ki jim grozi genska erozija.
6. Pri analizi mednarodnih dogajanj na področju ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu smo ugotovili, da mora Slovenija posebno pozornost nameniti tudi varstvu intelektualne lastnine pri genskih virih v kmetijstvu (rastlinskih in živalskih), sprejeti

ustrezno zakonodajo ter opredeliti pogoje dostopa do genskih virov ter pogoje delitve koristi od njihove rabe.

7. Skrbno spremljanje mednarodnih dogajanj in dognanj ter dobro načrtovani posegi, preverjeni s simulacijo dogodkov, omogočajo ustvarjanje učinkovitega pravnega varstva BRK in doseganje strateškega cilja Slovenije – ohranjanja biotske raznovrstnosti v slovenskem kmetijstvu.

7 POVZETEK (SUMMARY)

7.1 POVZETEK

V magistrski nalogi obravnavamo problematiko varstva kmetijske biotske raznovrstnosti v Sloveniji s poudarkom na pravni ureditvi tega področja.

Biotska raznovrstnost v kmetijstvu je širok pojem, ki vključuje dele biotske raznovrstnosti, ki imajo določen pomen za kmetijstvo. Je pomemben del tako naravne kot kulturne dediščine in je zajeta v Konvenciji o biološki raznovrstnosti.

V Sloveniji se je z ratifikacijo Konvencije začel proces zagotavljanja izpolnjevanja obveznosti ohranjanja biotske raznovrstnosti. Ustrezno pravno varstvo je temelj učinkovitega sistema njenega ohranjanja.

Pri proučevanju kmetijske biotske raznovrstnosti v luči mednarodne pravne ureditve smo pri študiju pravnih virov, programskih in drugih uradnih dokumentov uporabljali zlasti dogmatično, primerjalno in zgodovinsko metodo.

Na mednarodni ravni imata vodilno vlogo pri ohranjanju kmetijske biotske raznovrstnosti Organizacija ZN za kmetijstvo in prehrano ter izvajanje Konvencije o biološki raznovrstnosti, ki se med sabo usklajujeta in dopolnjujeta. Od leta 1983 FAO razvija Globalni sistem ohranjanja in rabe rastlinskih genskih virov v kmetijstvu in prehrani ter od leta 1993 tudi Globalni sistem upravljanja s kmetijskimi živalmi. Izvajanje vodi in nadzira Komisija FAO za genske vire v kmetijstvu in prehrani. Leta 1996 so pogodbenice Konvencije o biološki raznovrstnosti ustanovile večletni program dela na biotski raznovrstnosti v kmetijstvu, ki upošteva tudi potrebe po sinergiji in koordinaciji med programi različnih mednarodnih organizacij, med drugim tudi FAO.

Podpisnice Konvencije o biološki raznovrstnosti morajo: pripraviti in sprejeti državne strategije, načrte in programe za ohranitev in trajnostno uporabo biotske raznovrstnosti; ugotavljati njene sestavine; ohranjati genske vire *in situ* in *ex situ*; spodbujati krepitev ogroženih vrst (sort, pasem), med drugim z razvijanjem in izvajanjem načrtov upravljanja; pripravljati ali ohranjati potrebno zakonodajo za varstvo ogroženih vrst (sort, pasem) in populacij; ob upoštevanju državne zakonodaje varovati in ohranjati znanje, inovacije in odločitve lokalnih skupnosti, ki so pomembni za ohranitev in trajnostno rabo biotske raznovrstnosti v kmetijstvu ter spodbujati pravično delitev koristi od njihove rabe.

Slovenija je tako kot Evropska unija pripravila strategijo ohranjanja biotske raznovrstnosti (v kateri so vključeni tudi cilji na področju kmetijstva), potrebuje pa še akcijski načrt za ohranjanje kmetijske biotske raznovrstnosti.

Slovenija je v procesu približevanja EU zakonodajo s področja trajnostnega kmetijstva uskladila s predpisi EU. V nekaterih slovenskih predpisih so določila s področja ohranjanja kmetijske biotske raznovrstnosti, ki jih v zakonodaji EU ni (npr. o genskih bankah).

Glede evidentiranja in vrednotenja kmetijskega genskega materiala je v Evropski uniji v postopku sprejemanja nov program ohranjanja, vrednotenja, zbiranja in rabe genskih virov

v kmetijstvu. Slovenija bo, kot članica, upravičena do finančne pomoči pri njegovem uresničevanju, kar bo pripomoglo k uresničevanju obveznosti iz Konvencije.

Eden od ciljev Konvencije o biološki raznovrstnosti je zagotavljanje pravične delitve koristi od rabe genskih virov v kmetijstvu. S Konvencijo je usklajena Mednarodna pogodba o rastlinskih genskih virih v kmetijstvu, ki je pomemben mednarodni inštrument, v katerem se izraža pomembnost delitve koristi od rabe genskih virov in dostopa do njih kot osnove njihove trajnostne rabe. Evropska unija in Slovenija Pogodbe nista podpisali in nimata urejenega področja dostopa do genskih virov v kmetijstvu in oblikovanega sistema delitve koristi.

V nalogi smo podrobno proučili slovenske predpise in predpise EU s področja ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu. Ugotovili smo, da slovenska zakonodaja področje ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu ureja in gradi sistemsko, EU pa v to področje posega z uredbami, ki imajo lastnosti programov.

V sedanjih slovenskih predpisih so določene terminološke nedorečenosti, ki smo jih zasledili tudi v zakonodaji EU. V nalogi smo zato posebno pozornost namenili razčlenitvi pojma avtohton kmetijski genski material ter oblikovali predlog sheme njegovega opredeljevanja, ki je delno povezana s problematiko varstva intelektualne lastnine nad kmetijskim genskim materialom.

Ugotovili smo, da v Sloveniji kmetijska biotska raznovrstnost oz. njeni deli niso sistemsko umeščeni v okoljsko zakonodajo s področja biotske raznovrstnosti, ker jih je Zakon o ohranjanju narave izključil iz svojih določil. Predlagamo rešitev, ki smo jo v nalogi utemeljili z dodeljevanjem statusa naravne vrednote tistim delom biotske raznovrstnosti v kmetijstvu, ki imajo za Slovenijo določeno zgodovinsko, kulturno in znanstveno vrednost.

V slovenski zakonodaji s področja ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu smo ugotovili, da: obstajajo določene termninološke praznine in pomanjkljivosti; ni povezave med okoljsko in kmetijsko zakonodajo na področju genskih virov v kmetijstvu; ni zadovoljivo rešeno področje intelektualne lastnine ter dostopa do genskih virov ter ni usklajenega razvoja predpisov s področja ohranjanja rastlinskih in živalskih genskih virov v kmetijstvu. Prav tako ni nacionalnega telesa, ki bi koordiniralo delo na tem področju po vzoru na Komisijo FAO za genske vire v kmetijstvu in prehrani. Zato Slovenija potrebuje zakon, po vzoru nekaterih držav, ki bi celovito obsegal področje ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu in postavil trdne temelje njegovega razvoja.

V nalogi smo pripravili nekaj predlogov, ki bi lahko pripomogli k izboljšanju sistema pravnega varstva delov kmetijske biotske raznovrstnosti in sistema njenega ohranjanja.

7.2 SUMMARY

In this master's thesis we deal with the problem of the conservation of agricultural biodiversity in Slovenia, with an emphasis on the legal regulations in this area.

Biodiversity in agriculture is a general concept that includes those aspects of biodiversity which have a specific meaning for agriculture. It is an important part of the natural and

cultural heritage of a country and is enshrined in the Convention on Biological Diversity (Earth Summit in Rio, 1992), or "Rio Convention".

With the ratification of this convention, Slovenia has begun the process of ensuring the fulfilment of obligations regarding the conservation of biodiversity. Suitable legal protection is the basis of an effective system of conservation.

While researching agricultural biodiversity in the light of international law we used dogmatic, comparative, and historical methods to analyze legal sources, strategic programs, and other official documents.

On the international level, the conservation of agricultural biodiversity is led by the United Nations' Food and Agriculture Organization (FAO) and the implementation of the Convention on Biological Diversity, both of which harmonize with and complement one another. Since 1983, the FAO has developed the Global System on Plant Genetic Resources, and since 1993 The Global Strategy for the Management of Farm Animal Genetic Resources. The FAO Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture both directs and supervises the implementation of these programs. In 1996, the parties to the Convention on Biological Diversity established a multiyear program dealing with biodiversity in agriculture that respects the need for synergy and coordination between the programs of various international organizations, including those of the FAO among others.

The parties to the Convention on Biological Diversity must: prepare and adopt country strategies, plans, and programs aimed at conservation and sustainability in terms of the use of biodiversity; determine the components which make up biodiversity; conserve genetic resources both *in situ* and *ex situ*; encourage support for threatened species (varieties, breeds) and populations; while respecting national legislation, a country must protect and conserve the knowledge, innovations, and practices of local communities, which are important for the conservation and sustainable use of agricultural biodiversity, and encourage a just sharing of the benefits of its use.

Like the European Union, Slovenia has created a strategy for the conservation of biodiversity (which includes goals in the area of agriculture), but an action plan for the conservation of agricultural biodiversity is still needed.

Within the framework of accession to the EU, Slovenia is bringing its legislation in line with EU provisions in the area of sustainable agriculture. In some of the Slovenian regulations, however, there are provisions concerning agricultural biodiversity which are not in the EU legislation (e.g. gene banks).

Regarding the recording and evaluating of agricultural genetic material, the EU is in the process of adopting a new program of conservation, evaluation, collection, and use of genetic resources in agriculture. As a member of the EU, Slovenia will be entitled to financial aid to bring this about, since this will contribute to fulfilling the obligations associated with the Convention on Biological Diversity.

One of the goals of the Convention on Biological Diversity is to ensure the just sharing of the benefits of the use of agricultural genetic resources. In line with the Rio Convention, the International Treaty on Plant Genetic Resources in Agriculture is an important international instrument which expresses the importance of sharing the benefits of the use of genetic resources and as well as access to them, as forming the basis of their sustainable use. Neither the EU nor Slovenia have signed this treaty and neither has a defined policy regarding access to agricultural genetic resources and creating a system of benefit sharing.

In this work, we have studied the Slovenian and EU regulations in the area of conservation of agricultural biodiversity in detail. We have determined that the Slovenian legislation in the area of conservation of agricultural biodiversity is being build up systematically, while the EU has sectorial approach.

In the current Slovenian regulations, there are certain terminological deficiencies which have been traced back to the EU legislation. In this work, therefore, we devote a fair amount of attention to the analysis of the concept of autochthonous agricultural genetic material and to proposing a scheme for defining it, which is partly linked to the problem of protecting intellectual property concerned with agricultural genetic material.

We have found that agricultural biodiversity and aspects therein are not systematically incorporated into environmental legislation dealing with biodiversity, since the provisions of the Slovenian Nature Conservation Act exclude it. We propose a solution based upon the work within this study to assign the status of "natural value" to those aspects of agricultural biodiversity which have a certain historical, cultural and scientific value for Slovenia.

In the Slovenian legislation in the area of conservation of agricultural biodiversity we have determined that: there is a lack of defined terminology and deficiencies in the terminology that does exist; there is little connection between the environmental and agricultural legislation in the area of agricultural genetic resources; there is no connection between environmental and agricultural legislation regarding agricultural genetic resources; there is no satisfactory resolution to outstanding issues in the area of intellectual property and in the area of access to agricultural genetic resources, and there is no harmonized development of regulations in the area of conservation of the genetic resources of plants and animals in agriculture. There is also no national body, on the model of the FAO Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture, to coordinate work in this area. Therefore Slovenia needs a law, modelled on that of other countries, which would completely cover the area of conservation of agricultural biodiversity and become a firm basis on which further development can take place.

In this work we have offered a few proposals which could help to improve the system of legal protection of aspects of agricultural biodiversity and its conservation.

8 VIRI

A concerted action coordinated by EAAP in the framework of EC regulation 1467/94 on genetic resources in agriculture. Commission on the European Communities: 7 str. http://free.rmnet.it/~zoorec/09%Resgen.html (8. apr. 1999)

About Intellectual Property. WIPO. http://www.wipo.int/about-ip/en/overview.html (maj 2003)

Agenda 2000: Strenghthening the Union and preparing enlargement. EU, The European Commission: 3 str. http://europa.eu.int/comm/agenda2000/index_en.htm (sept. 2003)

Agenda 2000: For a stronger and wider Union. EU, SCADPlus: 7 str. http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l60001.htm (12. jan. 2004)

Agenda 21: Progress Report: Earth Summit +5: progress on the road from Rio: Chapter 14 & 15. FAO, SD Dimensions (jun. 1997) http://www.fao.org/WAICENT/FAOINFO/SUSTDEV/EPdirect/EPre0028.htm (22. mar. 2001)

Biodiversity and Community Knowledge Protection Act of Bangladesh - draft. 1998. GRAIN http://www.grain.org/docs/bangladesh-comrights-1998-en.pdf (6. nov. 2003)

GRAIN - Genetic Resources Action International. Biodiversity laws. (7. jul. 2003) http://www.grain.org/brl/biodiv-brl-en.cfm (nov. 2003).

Biodiversity law of Costa Rica. 1998. GRAIN http://www.grain.org/docs/costarica-biodiversitylaw-1998-en.pdf (6. jan. 2003)

Choices for a greener future: The European Union and the environment. 2002. Bruxelles, European Commission, Directorate-General for Press and Communication: 26 str. http://europa.eu.int/comm/publications/booklets/move/32/txt_en.pdf (apr. 2003)

Conserving and developing farm animal Diversity. FAO, DAD-IS http://apps3.fao.org/wiews/wiews.jsp?i_l=EN (avg. 2003)

Convention on Biological Diversity: UNEP/CBD/SBSTTA/2/10 – Agricultural biological diversity. 1996. http://www.biodiv.org (jan. 2001)

Convention on Biological Diversity: UNEP/CBD/SBSTTA/3/Inf. 10 – Report of the joint CBD secretariat – FAO workshop on farming systems approaches for the conservation and sustainable use of agricultural biological diversity and agro-ecosystems. 1997. http://www.biodiv.org (jan. 2001)

Convention on Biological Diversity: UNEP/CBD/SBSTTA/5/10 – Agricultural biodiversity: assessment of ongoing activities and priorities for a programme of work. 1999. http://www.biodiv.org (jan. 2001)

Correa C. M. 1994. Sovereign and property rights over plant genetic resources. Report to the Commission o Plant Genetic Resources, Rome, FAO: 42 str. ftp://ext-ftp.fao.org/ag/cgrfa/BSP/bsp2E.pdf (dec. 2003)

Čepon M., Žan M., Šalehar A. 2004. Genska raznovrstnost v slovenski živinoreji in ocena stanja njihove rabe. Sodobno kmetijstvo, 37, 1: 23-27

Černe M. 1999. Nacionalni program: Slovenska rastlinska genska banka. Sodobno kmetijstvo, 32, 1: 17-23

DAD-IS. FAO. http://dad.fao.org/en/Home.htm (25. sept. 2003)

Domestic animal genetic diversity: Biological Diversity in Food and Agriculture. FAO. http://www.fao.org/biodiversity/Domestic_en.asp (mar. 2003)

Erjavec E. 1997. EU in skupna kmetijska politika. V: Slovensko kmetijstvo in Evropska unija. Erjavec E., Rednak M., Volk T. (ur.). Ljubljana, Kmečki glas: 23-133

Earth Summit +10: the challenges after Rio. FAO (feb. 2001) http://www.fao.org/ag/magazine/0102sp1.htm (22. mar. 2001)

European Cooperative Programme for Crop Genetic Resources Networks. http://www.ecpgr.cgiar.org/ (jan. 2004)

European Union: Selected instruments taken from the Treaties, Book I, Volume I. 1999. Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities: 1088 str. http://europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/dat/treaties_en.pdf (jun. 2003)

FAO Terminology. FAO www.fao.org/faoterm/defoult.htm (6. mar. 2003)

Farmers' Privilege and Farmers' Rights. Bioethics Today http://www.shef.ac.uk/b/bioethics-today/agbiotech/files/agfarmers.htm (dec. 2003)

Ferlin F., Pogačnik N., Kutner L., Čater M. 1999. Biotska pestrost gozdov v novejših mednarodnih in domačih pravnih dokumentih. Zbornik gozdarstva in lesarstva, 60: 237-279

Ileršič J. 2002. Opredelitev termina domača sorta v predpisih R Slovenije. Ljubljana, Uprava R Slovenije za varstvo rastlin in semenarstvo (osebni vir, 15. maj 2002)

Ileršič J. 2003. Ohranjevalne sorte v slovenski sortni listi. Ljubljana, Uprava R Slovenije za varstvo rastlin in semenarstvo (osebni vir, 27. feb. 2003)

International Treaty on plant genetic resources for food and agriculture: Participants. FAO http://www.fao.org/Legal/TREATIES/033s-e.htm (mar. 2003)

Kompan D., Bregar D., Šalehar A., Holcman A., Dovč P. 1999. Živinoreja in biotska raznovrstnost. Sodobno kmetijstvo, 32, 1: 286-289

Kompan D., Šalehar A., Holcman A. (ur.). 1999. Ohranjene slovenske avtohtone domače živali: opis in slikovni prikaz nekaterih vrst. Domžale, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko: 39 str.

Konvencija o biološki raznovrstnosti: Poročilo o izvajanju konvencije v Republiki Sloveniji. 1997. Beltram G., Skoberne P. (ur.). Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Uprava RS za varstvo narave: 71 str.

Lexicon silvestre. 2001. Lipoglavšek M. (ur.). Ljubljana, Terminološka komisija Zveze gozdarskih društev slovenije: 93 str.

Meglič V., Rode J., Baričevič D. 2002. Nacionalni program: Slovenska rastlinska genska banka: genska banka kmetijskih rastlin pri Kmetijskem inštitutu Slovenije, genska banka hmelja ter genska banka zdravilnih in aromatičnih rastlin: poročilo za leto 2002. Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije: 23 str.

Meglič V., Kraigher H., Dovč P. 2003. Ocena pogojev in mehanizmov za *ex-situ* varstvo genskih virov kmetijskih rastlin, genskih bank v gozdarstvu in živinoreji. Zaključno poročilo o rezultatih opravljenega raziskovalnega dela na projektu ciljnega raziskovalnega programa (CRP). Ljubljana, Kmetijski inštitut Slovenije: 52 str. http://www.gov.si/mop/podrocja/uradzaokolje_sektorbiotehnologijo/projekti/ocena_genski_viri_kmet_rast.pdf (jan. 2004)

Members of the FAO Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture. 2003. Commission on Genetic Resources for Food and Agriculture (feb. 2003) http://www.fao.org/ag/cgrfa/memC.htm (jun. 2003)

Mršić N. 1997. Biotska raznovrstnost v Sloveniji: Slovenija – "vroča točka". Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Uprava RS za varstvo narave: 129 str.

Obst S, Poudelet M, Sottong C. 1998. Posebni kmetijski in živilski izdelki. Aleksander Golob (prev.). Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano: 55 str.

Okolje v Sloveniji 1996: poročilo o stanju okolja, pripravljeno na podlagi 75. in 76. člena Zakona o varstvu okolja. 1998. Pirc-Velkavrh Anita (ur.). Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor, Uprava RS za varstvo okolja: 298 str.

Okoljski pojavi in pojmi: okoljsko izrazje v slovenskem in tujih jezikih z vsebinskimi pojasnili. 2002. Ljubljana, Svet za varstvo okolja R Slovenije: 208 str.

One third of farm animal breeds face extinction. FAO News & Highlights (5. dec. 2000). http://www.fao.org/news/2000/001201-e.htm (sept. 2003)

Opinion of the Economic and Social Committee on the Proposal for a Council Regulation on the conservation, characterization, collection and utilization of genetic resources in agriculture and amending Regulation (EC) No 1258/1999 (COM (2001) 617 final (Volume I) – 2001-0256 (CNS)). Official Journal of the European Communities C 149, 21/06/2002: 11-13 http://www.europa.eu.int (jun. 2003)

Patent law in the field o biotechnology and genetic engineering: Commission report. 2003. SCADPlus (3. feb. 2003) http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l26026a.htm (23. jul. 2003)

Pregled stanja biotske raznovrstnosti in krajinske pestrosti. 2001. Hlad B., Skoberne P. (ur.). Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor Agencija RS za okolje: 224 str.

Primary Guidelines for Development of National Farm Animal Genetic Resources Management Plans. 1999. Rome, Food and Agriculture Organization: 3 http://dad.fao.org/en/refer/library/guidelin/primary.pdf (jan. 2003)

Report from independent expert group to the commission on the implementation of Council Regulation (EC) No 1467/94 on the conservation, characterization, collection and utilization of genetic resources in agriculture – COM/2001/0617 final Volume II. http://www.europa.eu.int (feb. 2003)

Report on the State of the World's Plant Genetic Resources for Food and Agriculture. International Technical Conference on Plant Genetic Resources. Leipzig, Germany. Food and Agriculture Organization: 82 str. http://www.fao.org/ (feb. 2001)

Report: Sustaining Agricultural Biodiversity and Agro-ecosiystem Functions: FAO, SD Department http://www.fao.org/sd/epdirect/epre0065.htm (26. jan. 2000)

Rožič B. 2002. Pravni vidiki varstva ogroženih živalskih vrst v Sloveniji in Evropski uniji. Diplomska naloga. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta: 54 str.

Shand H. 1997. Human nature: Agricultural biodiversity and farm-based food security. RAFI - Rural Advancement Foundation International: 94 str. http://www.rafi.ca (jan. 2001)

Shematski prikaz Globalnega sistema za rastlinske genske vire. FAO, WAICENT http://www.fao.org/WAICENT/FAOINFO/AGRICULT/AGP/PGR/global.htm (27. apr. 2001)

Skoberne P. 2001. Pregled mednarodnih organizacij in predpisov s področja varstva narave 2002: priročnik (delovno gradivo inačica 8.0). Ljubljana, Uprava RS za varstvo narave: 140 str.

Slovar izrazov Evropske unije. http://www.gov.si/evroterm/ (10. apr. 2003)

Slovenia: Country Report to the FAO Technical Conference on Plant Genetic Resources (Leipzig 1996): 38 str. http://www.fao.org (jan. 2001)

Stanje živalskih genskih virov v slovenskem kmetijstvu. 2003. Žan M., Kompan D., Klopčič M., Šalehar A. (ur.). Domžale, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko: 135 str.

Strategija ohranjanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji. 2002. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor: 78 str.

Sustaining life on Earth: How the Convention on Biological Diversity promotes nature and human well-being. 2000. Secretariat of the Convention on Biological Diversity: 14 str. http://www.biodiv.org/doc/publications/cbd-sustain-en.pdf (avg. 2002)

Swanson T. 1995. The appropriation of evolution's values: an institutional analysis of intellectual property regimes and biodiversity conservation. V: Intellectual property rights and Biodiversity Conservation. Timothy Swanson (ed.). Cambridge, Cambridge University Press: 141-176

Šalehar A. 1999. Biotska raznovrstnost in genski viri v živinoreji v zakonodaji Evropske unije. Sodobno kmetijstvo, 32, 6: 297

Šalehar A., Žan M., Kompan D., Žan M. 2001. When the breed is a breed?. Zbornik Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani. Kmetijstvo (zootehnika), suplement 31: 77–81

Šalehar A., Kompan D., Holcman A., Čepon M., Žan M. 2002. Ohranjanje biotske raznovrstnosti v živinoreji v Sloveniji: poročilo za leto 2001: javna služba: naloge genske banke v živinoreji. Domžale, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko: 423 str.

Šalehar A., Čepon M., Žan M., Kompan D., Holcman A., Habe F., Terčič D. 2003. Seznam in opis slovenskih lokalnih pasem (avtohtone, tradicionalne) domačih živali ter število plemenic: podatki za izvajanje ukrepa II/5 slovenskega kmetijskega okoljskega programa, III. dopolnjeno gradivo. Domžale, Biotehniška fakulteta Oddelek za zootehniko: 48 str. http://www.bfro.uni-lj.si/Kat_center/genska_banka/Seznam/Seznam1.pdf (10. okt. 2003)

Štovičej G. 2000. Pravna ureditev varovanja biotske raznovrstnosti. Diplomska naloga. Univerza v Ljubljani, Pravna fakulteta: 55 str.

Tansey, G. 1999. Trade, Intellectual Property, Food and Biodiversity. London, Quaker Peace & Service: 24 str.

Terminoloy – Index http://www.fao.org/faoterm/search/view.jsp?id=9042&pref=0@&lang=EN (27. maj 2003)

The Global Strategy for the Management of Farm Animal Genetic Resources – Executive Brief. 1999. Rome, Food and Agriculture Organization: 43 str. http://dad.fao.org/en/refer/library/idad/ex-brf.pdf (jun. 2002)

The New Webster's Encyclopedic Dictionary of the English Language. 1997. New York, Gramercy Books: 1008 str.

Žigo Jonozovič, Aleksandra. 1999. Istrsko govedo – primer ohranjanja avtohtone pasme v hrvaški Istri. Sodobno kmetijstvo, 32, 6: 320-324

Walden I. 1995. Preserving biodiversity: the role of property rights. V: Intellectual property rights and Biodiversity Conservation. Timothy Swanson (ed.). Cambridge, Cambridge University Press: 176-199

WIEWS: World Information and Early Warning System on PGR. FAO http://apps3.fao.org/wiews/wiews.jsp?i_l=EN (apr. 2001)

2218th Council meeting – Agriculture. 1999. European Union (15. nov. 1999). http://ue.eu.int/Newsroom/LoadDoc.asp?MAX=1&BID=100&DID=59421&LANG=1 (okt. 2003)

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorju prof. dr. Andreju Šaleharju za: uvajanje v samostojno raziskovalno delo; kritičnost; ure razprav, v katerih sva zagovarjala svoja mnenja in tehtala argumente; nasvete, ko nisem vedela, kako naprej, ter za podporo in razumevanje, ko delo ni potekalo po načrtovanem urniku.

Doc. dr. Franciju Avsecu se zahvaljujem za natančen pregled magistrskega dela in konstruktivne pripombe.

Za pregled naloge se zahvaljujem tudi doc. dr. Hojki Kraigher in prof. dr. Ivanu Kreftu.

Hvala vodstvu Oddelka za gozdarstvo in obnovljive gozdne vire Biotehniške fakultete ter doc. dr. Maji Jurc za razumevanje.

Katarini Groznik Zeiler in Vesni Klopčič se zahvaljujem za razprave, objektivne pripombe, nasvete ter obilico dobre volje in smeha.

Hvala ga. Marjetki Šivic za lektoriranje naloge.

Ministrstvu za šolstvo, znanost in šport se zahvaljujem za financiranje magistrskega študija ter za razumevanje ob spremembi časovnega poteka.

Hvala staršem, posebno mami, ki mi nikoli niso odrekli pomoči, ko sem jo rabila.

Hvala Marku in najinim otrokom za toplino doma.

PRILOGE

Priloga A:

Sklepi konferenc FAO in CBD, globalne strategije in načrti ter mednarodne pogodbe širšega pomena, ki obravnavajo ali so povezani z ohranjanjem biotske raznovrstnosti v kmetijstvu

Agenda 21: Poglavje 14 …	Agenda 21: Chapter 14 - Promoting Sustainable Agriculture And Rural Development. The United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro from 3 to 14 June 1992. http://habitat.igc.org/agenda21/a21-14.htm (okt. 2003)
Agenda 21: Poglavje 15 …	Agenda 21: Chapter 15 - Conservation Of Biological Diversity. The United Nations Conference on Environment and Development, Rio de Janeiro from 3 to 14 June 1992. http://habitat.igc.org/agenda21/a21-15.htm (okt. 2003)
CBD – Sklep I/9, 1994	Convention on Biological Diversity: Decision I/9 - Medium term programme of work of the Conference of the Parties. 1994. http://www.biodiv.org (jan. 2001)
CBD – Sklep II/15, 1995	Convention on Biological Diversity: Decision II/15 – FAO Global system for the conservation and utilization of plant genetic resources for food and agriculture. 1995. http://www.biodiv.org (jan. 2001)
CBD – Sklep II/16, 1995	Convention on Biological Diversity: Decision II/16 – Statement to the International technical conference on the conservation and utilization of plant genetic resources for food and agriculture. 1995. http://www.biodiv.org (jan. 2001)
CBD – Sklep III/11, 1996	Convention on Biological Diversity: Decision III/11 – Conservation and sustainable use in agricultural biological diversity. 1996. http://www.biodiv.org (jan. 2001)
CBD – Sklep V/5, 2000	Convention on Biological Diversity: Decision V/5 – Agricultural biological diversity: review of phase I of the programme of work and adoption of a multi-year work programme. 2000. http://www.biodiv.org (jan. 2001)
CBD – Sklep VI/5, 2002	Convention on Biological Diversity: Decision VI/5 – Agricultural biological diversity: implementation of the programme of work. 2002. http://www.biodiv.org (mar. 2003)
CBD – Sklep VI/6, 2002	Convention on Biological Diversity: Decision VI/6 – The International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture. 2002. http://www.biodiv.org (mar. 2003)
Globalni akcijski …, 1996	Global Plan of Action for the Conservation and Sustainable Utilization of Plant Genetic Resources for Food and Agriculture and the Leipzig Declaration. International Technical Conference on Plant Genetic Resources, Leipzig, Germany 17-23 junij 1996. Food and Agriculture Organization: 63 str. http://www.fao.org (avg. 2001)
Konvencija o biološki raznovrstnosti. 1992.	Convention on biological diversity. 1992 http://www.biodiv.org/doc/legal/cbd-en.pdf (maj 2000)

Mednarodna pogodba …, 2001	International treaty on plant genetic resources for food and agriculture. 2001. ftp://ext-ftp.fao.org/ag/cgrfa/it/ITPGRe.pdf (feb. 2003)
Sklep FAO 3/2001 …	FAO Conference resolution 3/2001: Adoption of the International Treaty on Plant Genetic Resources for Food and Agriculture and Interim Arrangements for its Implementation. Thirty-first session of the Conference of the UN Food and Agriculture Organization (FAO), Rome, 2 – 13 november 2001. http://www.fao.org/DOCREP/MEETING/004/Y2650e/Y2650e00.HTM (feb. 2003)
Sklep FAO 3/95 …	FAO Resolution 3/95 – The broadening of the mandate of the FAO Commission on plant genetic resources to cover genetic rasources relevant to food and agriculture. Twenty-eighth Session of the FAO Conference, Rome, 1995. ftp://ext-ftp.fao.org/waicent/pub/cgrfa8/Res/C3-95E.pdf (jan. 2001)
Sklep FAO 4/89 …	FAO Resolution 4/89 – Agreed interpretation of the Internationa Undertaking. Twenty-fifth Session of the FAO Conference, Rome, 1989. ftp://ext-ftp.fao.org/ag/cgrfa/Res/C4-89E.pdf (jan. 2001)
Sklep FAO 5/89 …	FAO Resolution 5/89 – Farmers' rights. Twenty-fifth Session of the FAO Conference, Rome, 1989. ftp://ext-ftp.fao.org/ag/cgrfa/Res/C5-89E.pdf (jan. 2001)
Sklep FAO 8/83 …	FAO Resolution 8/83 – International Undertaking on Plant Genetic Resources. Twenty-second Session of the FAO Conference, Rome, 1983. ftp://ext-ftp.fao.org/ag/cgrfa/Res/C8-83E.pdf (jan. 2001)
Sklep FAO 9/83 …	FAO Resolution 9/83 – Establishment of a Commission on Plant Genetic Resources. Twenty-second Session of the FAO Conference, Rome, 1983. ftp://ext-ftp.fao.org/ag/cgrfa/Res/C8-83E.pdf (jan. 2001)

Priloga B:

Predpisi, plani in strategije Evropske unije, ki obravnavajo ali so povezani z ohranjanjem biotske raznovrstnosti v kmetijstvu

Akcijski plan ohranjanja biotske raznovrstnosti v kmetijstvu. 2001.	Biodiversity action plan for agriculture. 2001. Communications from the Commission to the Council and the European Parliament – COM 2001 162 final VOLUME III. Brusseles, Commission of the European Communities. http://www.europa.eu.int (mar. 2003)
Direktiva 2001/18/ES …	Directive 2001/18/EC of the European Parliament and of the Council of 12 March 2001 on the deliberate release into the environment of genetically modified organisms and repealing Council Directive 90/220/EEC – Commission Declaration. Official Journal of the European Communities L 106, 17/04/2001:1-39
Direktiva 2002/53/ES …	Council Directive 2002/53/EC of 13 June 2002 on the common catalogue of varieties of agricultural plant species. Official Journal of the European Communities L 193, 20/07/2002: 1-11
Direktiva 2002/54/ES …	Council Directive 2002/54/EC of 13 June 2002 on the marketing of beet seed Official Journal L 193, 20/07/2002: 12-32
Direktiva 2002/55/ES …	Council Directive 2002/55/EC of 13 June 2002 on the marketing of vegetable seed. Official Journal of the European Communities L 193, 20/07/2002: 33-59
Direktiva 2002/56/ES …	Council Directive 2002/56/EC of 13 June 2002 on the marketing of seed potatoes. Official Journal L 193, 20/07/2002: 60-73
Direktiva 2002/57/ES …	Council Directive 2002/57/EC of 13 June 2002 on the marketing of seed of oil and fibre plants. Official Journal L 193, 20/07/2002: 74-97
Direktiva 66/401/EGS …	Council Directive 66/401/EEC of 14 June 1966 on the marketing of fodder plant seed Official Journal P 125, 11/07/1966: 2298-2308
Direktiva 66/402/EGS …	Council Directive 66/402/EEC of 14 June 1966 on the marketing of cereal seed Official Journal P 125, 11/07/1966: 2309-2319
Direktiva 70/457/EGS …	Council Directive 70/457/EEC of 29 September 1970 on the common catalogue of varieties of agricultural plant species. Official Journal of the European Communities L 225, 12/10/1970: 1-6
Direktiva 70/458/EGS …	Council Directive 70/458/EEC of 29 September 1970 on the marketing of vegetable seed Official Journal L 225, 12/10/1970: 7-21
Direktiva 90/219/EGS …	Council Directive 90/219/EEC of 23 April 1990 on the contained use of genetically modified micro-organisms Official Journal L 117, 08/05/1990: 1-14

Direktiva 90/220/EGS …	Council Directive 90/220/EEC of 23 April 1990 on the deliberate release into the environment of genetically modified organisms. Official Journal of the European Communities L 117, 08/05/1990: 15-27
Direktiva 91/414/EGS …	Council Directive 91/414/EEC of 15 July 1991 concerning the placing of plant protection products on the market. Official Journal L 230, 19/08/1991: 1-32
Direktiva 97/57/ES …	Council Directive 97/57/EC of 22 September 1997 establishing Annex VI to Directive 91/414/EEC concerning the placing of plant protection products on the market. Official Journal L 265, 27/09/1997: 87-109
Direktiva 98/44/ES …	Directive 98/44/EC of the European Parliament and of the Council of 6 July 1998 on the legal protection of biotecnological inventions. Official Journal L 213, 30/07/1998: 13-21
Direktiva 98/95/ES …	Council Directive 98/95/EC of 14 December 1998 amending, in respect of the consolidation of the internal market, genetically modified plant varieties and plant genetic resources, Directives 66/400/EEC, 66/401/EEC, 66/402/EEC, 69/208/EEC, 70/457/EEC and 70/458/EEC on the marketing of beet seed, fodder plant seed, cereal seed, seed potatoes, seed of oil and fibre plants and vegetable seed and on the common catalogue of varieties of agricultural plant species. Official Journal of the European Communities L 025, 01/02/1999: 1-26
Evropska Unija: Izbrani akti iz Pogodb.	European Union: Selected instruments taken from the Treaties, Book I, Volume I. 1999. Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities: 1088 str. http://europa.eu.int/eur-lex/en/treaties/dat/treaties_en.pdf (avg. 2003)
Odločba Komisije 2002/623/ES …	Commission Decision 2002/623/EC of 24 July 2002 establishing guidance notes supplementing Annex II to Directive 2001/18/EC of the European Parliament and of the Council on the deliberate release into the environment of genetically modified organisms and repealing Council Directive 90/220/EEC (Text with EEA relevance) (notified under document number C(2002) 2715
Odločba Komisije z dne 24. julija 2002 …	Commission Decision of 24 July 2002 establishing guidance notes supplementing Annex II to Directive 2001/18/EC of the European Parliament and of the Council on the deliberate release into the environment of genetically modified organisms and repealing Council Directive 90/220/EEC (Text with EEA relevance) (notified under document number C(2002) 2715). Official Journal of the European Communities L 200, 30/07/2002: 22-33

Predlog uredbe o gensko spremenjeni hrani in krmi. 2001.	Proposal for Regulation of the European Parliament and of the Council on genetically modified food and feed. COM (2001) 425 final – 2001/0173 (COD). Official Journal of the European Communities C 304 E, 30/10/2001: 221-240
Predlog uredbe o ohranjanju, vrednotenju, zbiranju in rabi genskih virov v kmetijstvu …	Proposal for a Council regulation on the conservation, characterization, collection and utilization of genetic resources in agriculture and amending Regulation (EC) No 1258/1999 – COM/2001/0617 final Volume I - CNS 2001/0256. Official Journal of the European Communities C 051 E, 26/02/2002: 335-338
Sklep Sveta 93/626/EGS ...	Council Decision 93/626/EEC of 25 October 1993 concerning the conclusion of the Convention on Biological Diversity. Official Journal L 309, 13/12/1993: 1-20
Sklep Sveta 2002/811/ES …	Council Decision 2002/811/EC of 3 October 2002 establishing guidance notes supplementing Annex VII to Directive 2001/18/EC of the European Parliament and of the Council on the deliberate release into the environment of genetically modified organisms and repealing Council Directive 90/220/EEC. Official Journal of the European Communities L 280, 18/10/2002: 27-36
Sklep Sveta 2002/812/ES …	Council Decision 2002/812/EC of 3 October 2002 establishing pursuant to Directive 2001/18/EC of the European Parliament and of the Council the summary information format relating to the placing of the market of genetically modified organisms as or in products. Official Journal of the European Communities L 280, 18/10/2002: 37-61
Sklep Sveta 2002/813/ES …	Council Decision 2002/813/EC of 3 October 2002 establishing, pursuant to Directive 2001/18/EC of the European Parliament and of the Council, the summary notification information format for notifications concerning the deliberate release into the environment of genetically modified organisms for purposes other than for placing on the market. Official Journal L 280, 18/10/2002: 62-83
Sklep št. 1600/02/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 22. julija 2002 …	Decision No 1600/02/EC of the European Parliament and of the Council of 22 July 2002 laying down the Sixth Community Environment Action Programme. Official Journal of the European Communities L 242, 10/09/2002: 1-15
Sklep št. 2179/98/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 24. septembra 1998 …	Decision No 2179/98/EC of the European Parliament and of the Council of 24 September 1998 on the review of the European Community programme of policy and action in relation to the environment and sustainable development "Towards sustainability". Official Journal of the European Communities L 275, 10/10/1998: 1-13
Strategija EU za ohranjanje biotske raznovrstnosti. 1998.	Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on a European Community Biodiversity Strategy. COM(98)42

	Resolution on the communication from the Commission to the Council and the European Parliament on a European Community Biodiversity Strategy. COM(98)0042 C4-0140/98 and SEC(98) 0348 C4-0155/98. Official Journal of the European Communities C 341, 09/11/1998: 41
Strategija trajnostnega razvoja EU. 2001.	Communication from the Commission A Sustainable Europe for Better World: A European Union Strategy for Sustainable Development. COM(2001)264 final.
Strategija vključevanja skrbi za okolje in trajnostnega razvoja v skupno kmetijsko politiko. 1999.	Council strategy on the environmental integration and sustainable development in the CAP established by the Agricultural Council. Council Document 13078/99 from 17 November 1999. http://register.consilium.eu.int/pdf/en/99/st13/13078en9.pdf (feb. 2002)
Uredba 1251/99 …	Council Regulation (EC) No 1251/99 of 17 May 1999 establishing a support system for producers of certain arable crops. Official Journal L 160, 26/06/1999: 1-14
Uredba 1254/99 …	Council Regulation (EC) No 1254/99 of 17 May 1999 on the common organisation of the market in beef and veal. Official Journal L 160, 26/06/1999: 21-47
Uredba 1257/99 …	Council Regulation (EC) No 1257/99 of 17 May 1999 on support for rural development from the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (EAGGF) and amending and repealing certain Regulations. Official Journal of the European Communities L 160, 26/06/1999: 80-101
Uredba 1258/99 …	Council Regulation (EC) No 1258/99 of 17 May 1999 on the financing of the common agricultural policy. Official Journal of the European Communities L 160, 26/06/1999: 103-112
Uredba 1259/99 …	Council Regulation (EC) No 1259/99 of 17 May 1999 establishing common rules for direct support schemes under the common agricultural policy. Official Journal of the European Communities L 160, 26/06/1999: 113-118
Uredba 1268/99 …	Council Regulation (EC) No 1268/1999 of 21 June 1999 on Community support for pre-accession measures for agriculture and rural development in the applicant countries of central and eastern Europe in the pre-accession period. Official Journal L 161 , 26/06/1999: 87-93
Uredba 1467/94 …	Council Regulation (EC) No 1467/94 of 20 June 1994 on the conservation, characterization, collection and utilization of genetic resources in agriculture. Official Journal of the European Communities L 159, 28/06/1994: 1-10

Uredba 1750/99 ...	Commission Regulation (EC) No 1750/99 of 23 July 1999 laying down detailed rules for the application of Council Regulation (EC) No 1257/1999 on support for rural development from the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (EAGGP). Official Journal of the European Communities L 214, 13/08/1999: 31-52
Uredba 1782/03 …	Council Regulation (EC) No 1782/03 of 29 September 2003 establishing common rules for direct support schemes under the common agricultural policy and establishing certain support schemes for farmers and amending Regulations (EEC) No 2019/93, (EC) No 1452/2001, (EC) No 1453/2001, (EC) No 1454/2001, (EC) 1868/94, (EC) No 1251/1999, (EC) No 1254/1999, (EC) No 1673/2000, (EEC) No 2358/71 and (EC) No 2529/2001. Official Journal L 270, 21/10/2003: 1-69
Uredba 1804/99 …	Council Regulation (EC) No 1804/99 of 19 July 1999 supplementing Regulation (EEC) No 2029/91 on organic production of agricultural products and indications referring thereto on agricultural products and foodstuffs to include livestock production. Official Journal of the European Communities L 222, 24/08/1999: 1-28
Uredba 2037/93 …	Commission Regulation (EEC) No 2037/93 of 27 July 1993 laying down detailed rules of application of Council Regulation (EEC) No 2081/92 on the protection of geographical indications and designations of origin for agricultural products and foodstuffs. Official Journal of the European Communities L 185, 28/07/1993: 5-6
Uredba 2078/92 …	Council Regulation (EEC) No 2078/92 of 30 June 1992 on agricultural production methods compatible with requirements of the protection of the environment and maintainence of the countryside. Official Journal of the European Communities L 215, 30/07/1992: 85-90
Uredba 2081/92 …	Council Regulation (EEC) No 2081/92 of 14 July 1992 on the protection of geographical indications and designations of origin for agricultural products and foodstuffs. Official Journal of the European Communities L 208, 24/07/1992: 1-8
Uredba 2082/92 …	Council Regulation (EEC) No 2082/92 of 14 July 1992 on certificates of specific character for agricultural products and foodstuffs. Official Journal of the European Communities L 208, 24/07/1992: 9-14
Uredba 2092/91 …	Council Regulation (EEC) No 2092/91 of 24 June 1994 on organic production of agricultural products and indications referring thereto on agricultural products and foodstuffs. Official Journal of the European Communities L 198, 22/07/1991: 1-15
Uredba 2100/94 …	Council Regulation (EC) No 2100/94 of 27 July 1994 on Community plant variety rights. Official Journal L 227, 01/09/1994: 1-30

Uredba 2200/96 …	Council Regulation (EC) No 2200/96 of 28 October 1996 on the common organization of the market in fruit and vegetables. Official Journal L 297, 21/11/1996: 1-28
Uredba 2772/95 …	Commission Regulation (EC) No 2772/95 of 30 November 1995 replacing the values in ecus in Council Regulation (EEC) No 2078/92 on agricultural production methods compatible with the requirements of the protection of the environment and the maintenance of the countryside. Official Journal L 288, 01/12/1995: 35-36
Uredba 445/02 …	Commission Regulation (EC) No 445/02 of 26 February 2002 laying down detailed rules for the application of the Council Regulation (EC) No 1275/1999 on support for rural development from the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (EAGGP). Official Journal of the European Communities L 074, 15/03/2002: 1-34
Uredba 672/01 …	Commission Regulation (EC) No 672/01 of 2 April 2001 amending Regulation (EC) No 1750/1999 on support for rural development from the European Agricultural Guidance and Guarantee Fund (EAGGP). Official Journal of the European Communities L 093, 03/04/2001: 28
Uredba 746/96 …	Commission Regulation (EC) No 746/96 of 24 April 1996 laying down detailed rules for the application of Council Regulation (EEC) No 2078/92 on agricultural production methods compatible with requirements of the protection of the environment and maintainence of the countryside. Official Journal of the European Communities L 102, 25/04/1996: 19-27
Usmeritve k trajnostnemu kmetijstvu. 2002.	Directions towards sustainable agriculture. Communications from the Commission to the Council; the European Parliament; the and Social Committee of the Regions – COM 1999 22 final. Brusseles, Commission of the European Communities. http://www.europa.eu.int (mar. 2002)

Priloga C:

Predpisi, načrti, programi in strategije R Slovenije, ki obravnavajo ali so povezani z ohranjanjem biotske raznovrstnosti v kmetijstvu

Načrt razvoja podeželja 2000–2006. 1999. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano: 133 str.
Nacionalni program varstva okolja. Ur. l. RS št. 83/99
Ohranjanje biotske raznovrstnosti v živinoreji v Sloveniji: Program v letih 2001-2008: javna služba: naloge genske banke v živinoreji. 2001. Rodica, Biotehniška fakulteta, Oddelek za zootehniko: 29 str. http://www.bfro.uni-lj.si/Kat_center/genska_banka/PROGRAM%202001-2008-Splet.pdf. (okt. 2003)
Pravilnik o ekološki pridelavi in predelavi kmetijskih pridelkov oz. živil. Ur. l. RS, št. 31/2001
Pravilnik o pogojih za uporabo označbe geografskega poimenovanja za kmetijske pridelke oziroma živila. Ur. l. RS, št. 7/2001
Pravilnik o pogojih za uporabo pridelka zavarovane sorte za nadaljnjo setev in o kriterijih za male kmete. Ur. l. RS, št. 82/1999
Pravilnik o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam. Ur. l. RS, št. 82/2002
Predlog Zakona o ravnanju z gensko spremenjenimi organizmi. http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/predlogi_zakonov/predlogi_zakonov.html (01.03.2002)
Predlog Zakona o semenskem materialu kmetijskih. http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/predlogi_zakonov/predlogi_zakonov.html(01.03.2002)
Program razvoja kmetijstva, živilstva, gozdarstva in ribištva 2000–2002: sektorski razvojni načrt Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. 1999. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano: 116 str.
Program reforme kmetijske politike 1999–2002. 1998. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano: 24 str.
Seznam potrjenih domačih sort kmetijskih rastlin in tujih sort kmetijskih rastlin, za katere je bilo dovoljeno uvajanje v Republiko Slovenijo, ter udomačenih sort kmetijskih rastlin, za katere je dovoljen promet v Republiki Sloveniji. Ur. l. RS, št. 59/2001, 42/2002
Seznam zavarovanih novih domačih sort oziroma zavarovanih tujih sort kmetijskih rastlin v Republiki Sloveniji. Ur. l. RS, št. 66/1998, 85/1998
Slovenski kmetijsko okoljski program: 2001 – 2006. 2001. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano: 36 str.
Strategija ohranjanja biotske raznovrstnosti v Sloveniji. 2002. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor: 78 str.
Strategija razvoja slovenskega kmetijstva. 1992. Ljubljana, Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano: 88 str.
Uredba o geografski označbi Lipicanec. Ur. l. 4/1999
Uredba o geografski označbi Lipicanec. Ur. l. RS, št. 4/1999

Uredba o ukrepih kmetijske strukturne politike programa razvoja podeželja 2000 – 2006 (SAPARD). Ur. l. RS, št. 107/2001
Uredba o zvrsteh naravnih vrednot. Ur. l. 52/2002
Ustava RS. Ur. l. RS, št. 33/1991
Zakon o industrijski lastnini - 1. Ur. l. RS, št. 45/2001, 96/2002, 7/2003
Zakon o industrijski lastnini. Ur. l. RS, št. 13/1992, 27/1993, 34/1997
Zakon o kmetijstvu. Ur. l. RS, št. 54/2000, 55/2003
Zakon o ohranjanju narave. Ur. l. RS, št. 56/1999 (31/2000 – popr.), 119/2002, 22/2003
Zakon o ratifikaciji Kartagenskega protokola o biološki varnosti h Konvenciji o biološki raznovrstnosti Ur.l. RS-MP, št. 23/2002
Zakon o ratifikaciji Konvencije o biološki raznovrstnosti. Ur. l. RS-MP, št. 7/1996
Zakon o ratifikaciji Konvencije o varstvu Alp. Ur. l. RS-MP, št. 5/1999
Zakon o ratifikaciji Marakeškega sporazuma o ustanovitvi Svetovne trgovinske organizacije. Ur. l. RS-MP, št. 10/95
Zakon o ratifikaciji Mednarodne konvencije o varstvu novih sort rastlin. Ur. l. RS-MP, št. 13/1999
Zakon o ravnanju z gensko spremenjenimi organizmi. Ur. l. RS, št. 67/2002
Zakon o semenskem materialu kmetijskih rastlin, Ur. l. RS, št. 58/2002
Zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine (Ur. l. SRS, št. 1/1951, 42/1986, 8/1990 in RS, št. 26/1992)
Zakon o varstvu novih sort rastlin. Ur. l. RS, št. 86/1998
Zakon o varstvu okolja. Ur. l. RS, št. 32/1993, 44/1995 Odl. US: U-I-32/95-20, 1/1996, 9/1999 Odl. US: U-I-312/96, 56/1999 (31/2000 - popr.), 86/1999 Odl. US: U-I-64/96, 22/2000, 82/2001 Odl. US: U-I-92/99-9, 67/2002
Zakon o veterinarstvu (Zvet–1). Ur. l. RS, št. 33/2001
Zakon o zaščiti živali. Ur. l. RS, št. 98/1999, 110/2003
Zakon o zdravstvenem varstvu rastlin (ZZVR-1). Ur. l. RS, št. 45/2001
Zakon o živinoreji: Ur. l. RS, št. 18/2002, 110/2002 (8/2003 – popr.)